

PLIKTLEVERANS

Ref K130c

Statens offentliga utredningar

1992:92

Utbildningsdepartementet

Pliktleverans

Slutbetänkande av Pliktleveransutredningen
Stockholm 1992

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmrtorgsgatan 5, Stockholm.

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1992

ISBN 91-38-13166-8
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

SOU 1992: 92

Regeringen bemyndigade vid sammanträde den 2 maj 1991 statsrådet Bengt Göransson att tillkalla en särskild utredare för att göra en översyn av reglerna för bevarande av skrifter och ljud- och bildupptagningar m.m. Fr.o.m. den 1 september 1991 förordnades undertecknad att vara särskild utredare. Utredningen har kallat sig pliktleveransutredningen.

Till sakkunniga i utredningen förordnades direktören Sven Al-lerstrand och biblioteksrådet Erna Roos och till experter hovrätts-assessorn, numera departementsrådet Magnus Eriksson, arkivrådet, numera överdirektören Claes Gränström, överbibliotekarien Paul Hallberg, hovrättsassessorn Karin Moberg, avdelningsdirek-tören Erik Sundström, överbibliotekarien Thomas Tottie och hov-rättsassessorn Magnus Widebeck.

Den 1 september 1991 förordnades överbibliotekarien Bengt Alex-ander-son till sekreterare i utredningen och den 1 april 1992 jur. kand. Stig Hagelstam till att biträda i juridiska frågor.

Jag har under utredningsarbetet haft överläggningar med före-trädare för olika institutioner och organisationer, för vilka närma-re redogörs i kap. 2.3.

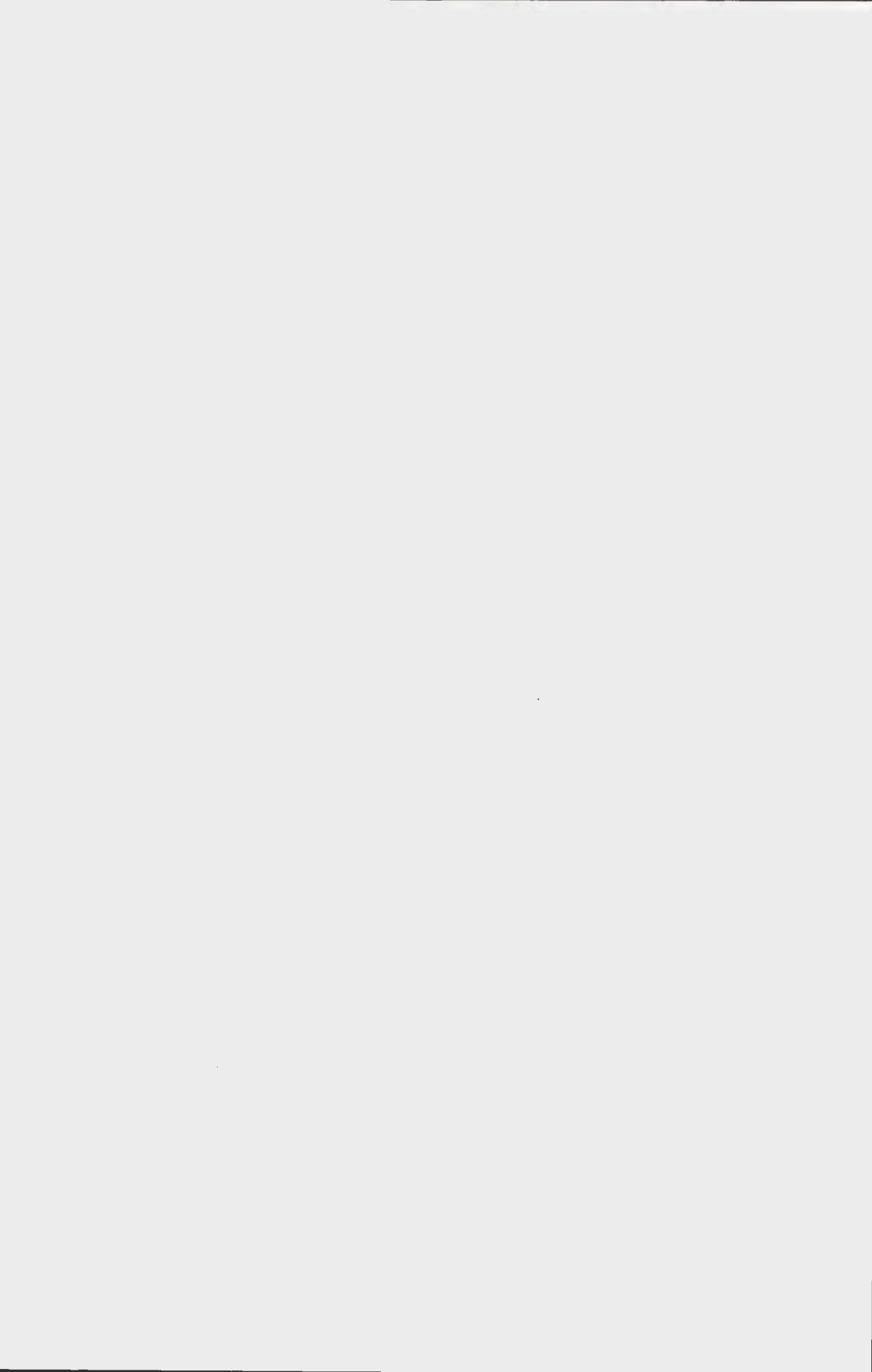
Utredningsarbetet är nu slutfört, och jag får härmed överläm-na betänkandet Pliktleverans.

Stockholm i september 1992

Sven Lundkvist
Särskild utredare

Bengt Alexanderson
Sekreterare

Stig Hagelstam
Sekreterare

1	Sammanfattning	9
1.1	Uppdraget	9
1.2	Bakgrundsbeskrivning (kap. 4-7)	10
1.3	Överväganden och förslag (kap. 8-14)	10
2	Uppdraget	15
2.1	Tillkallande av särskild utredare	15
2.2	Direktiven	15
2.3	Utredningens arbetsformer	16
3	Författningsförslag	19
3.1	Förslag till Lag om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument	19
3.2	Förslag till Förordning om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument	28
3.3	Förslag till Förordning om ändring i förordning (1988:342) med instruktion för Arkivet för ljud och bild	30

BAKGRUND

4	Dokumentation av svenskt samhälle och liv: bevarande och tillhandahållande	33
5	Nuläge	37
5.1	Gällande rätt och tidigare lämnade utredningsförslag	37
5.1.1	Pliktexemplarslagen	37
5.1.2	Pliktexemplarsförordningen	39
5.1.3	Ljud- och bildbevarandekommittén, LBK	39
5.1.4	Biblioteksexemplarsutredningen, BEU	40
5.2	Bevarande	41
5.2.1	Kungl. biblioteket, KB, och Lunds universitetsbibliotek, LUB	41
5.2.2	Arkivet för ljud och bild, ALB	42
5.2.3	Mottagande bibliotek utom KB och LUB	42
5.3	Tillhandahållande	44
5.3.1	KB och LUB	44
5.3.2	ALB	45
5.3.3	Mottagande bibliotek utom KB och LUB	46
5.4	Övriga institutioner: Sveriges Radio AB och Stiftelsen Svenska filminstitutet	47
5.4.1	Sveriges Radio AB, SR	47
5.4.2	Stiftelsen Svenska filminstitutet, SFI	49

6	Internationella riktlinjer och lagstiftning	53
6.1	Unescos riktlinjer	53
6.1.1	Lunn: Guidelines	53
6.1.2	Kofler: Legal questions facing audiovisual archives	55
6.2	De nordiska länderna	58
6.2.1	Danmark	58
6.2.2	Finland	60
6.2.3	Island	62
6.2.4	Norge	63
6.3	Vissa EG-länder	64
6.3.1	Frankrike	64
6.3.2	Nederländerna	67
6.3.3	Storbritannien (United Kingdom)	68
6.3.4	Tyskland	69
6.4	Sammanfattning	71
7	Olika dokumentslag: praktiska problem	73
7.1	Dokument på papper och i mikroform	73
7.1.1	Papper, tryckt material	73
7.1.2	Dokument i mikroform	74
7.2	Elektroniska dokument	74
7.2.1	Elektroniska dokument i fixerad form	75
7.2.2	Programvara	77
7.2.3	On-linedatabaser	77
7.2.4	Elektroniska tidskrifter	79
7.2.5	Multimedier	79
7.2.6	Elektroniska dokument som underlag för framställning på andra medier	80
7.2.7	Övriga elektroniska dokument	80
7.3	Fonogram och videogram	81
7.3.1	Leverantör av fonogram och videogram	82
7.3.2	Video- eller dataspel	82
7.4	Film	83
7.5	Radio- och televisionsprogram: materialets omfattning	83

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

8	Mål och motiveringar	85
8.1	Övergripande mål	85
8.1.1	Information för rättskipning och förvaltning	85
8.1.2	Kulturarvet	86
8.1.3	Forskning, utredning och studier	86
8.1.4	Beskrivning av dokument, bibliografering m.m.	87
8.1.5	Statistik	88
8.2	Materialets tillgänglighet	88
8.3	Exemplar	89
8.3.1	Nationalexemplar	89

8.3.2	Säkerhetsexemplar	91
8.3.3	Regionexemplar	92
8.3.4	Universitetsbibliotekens exemplar av tryckta skrifter	92
8.4	Alternativa kostnader	95
8.5	Sammanfattning av skäl för pliktleverans	97
9	Organisationsfrågor	99
9.1	KB och ALB	99
9.1.1	KB	99
9.1.2	ALB	100
9.1.3	Varför två skilda institutioner?	101
9.1.4	Motiveringar för sammanslagning av institutionerna	102
9.1.5	Motiveringar för att behålla nuvarande organisation	106
9.1.6	Slutsats om KB:s och ALB:s organisation	107
9.2	Stiftelsen Svenska filminstitutet, SFI	107
9.3	Sveriges Radio AB, SR	109
9.4	Sammanfattning om organisationsfrågor	109
10	Överväganden om leverans	111
10.1	Lagteknisk lösning	111
10.2	Leveranspliktens omfattning	112
10.2.1	Inledning	112
10.2.2	Vissa grundläggande förutsättningar för leveransplikt	115
10.2.3	Skrifter	118
10.2.4	Film	125
10.2.5	Videogram	128
10.2.6	Fonogram och vissa andra elektroniska dokument	129
10.2.7	Kombinerat material	131
10.2.8	Radio- och televisionsprogram	133
10.2.9	Särskilt om dokument för läshandikappade m.fl.	137
10.3	Antal pliktexemplar till vem	140
10.4	Vem som skall leverera	142
10.5	Tid för leverans	144
11	Urval, gallring och bevarande	147
11.1	Dagsläget	147
11.2	Bör KB:s och ALB:s exemplar gallras?	147
11.3	Urval vid källan	148
11.4	Urval hos mottagande institution	149
11.5	Gallringsprinciperna och exemplaren hos KB och ALB	150
11.6	Kostnadsaspekter på gallring	151
12	Tillhandahållande	153

13	Specialmotivering till lagförslag	157	SOU 1992: 92
14	Kostnader	173	
14.1	Allmänt	173	
14.2	Alternativ I	174	
14.2.1	Konsekvenser av Alternativ I	174	
14.3	Alternativ II	175	
14.3.1	Konsekvenser av Alternativ II	178	
14.4	Alternativ III	178	
14.4.1	Konsekvenser av Alternativ III	183	
14.5	Finansiering	184	
	Förkortningar och ordförklaringar	187	
	<i>Bilaga 1</i> Utredningens direktiv	189	

1.1 Uppdraget

Utredaren har enligt direktiven haft att

- belysa de regler som gäller i andra länder, särskilt de nordiska länderna och länderna inom den europeiska gemenskapen, och de av Unesco givna rekommendationerna för lagstiftning om leveransplikt,
- fastställa vad pliktleveranserna skall omfatta och utarbeta begreppsdefinitioner för materialtyper omfattade av leveransskyldighet,
- undersöka om någon form av urval är möjligt och i så fall fastställa vilka regler som därvid bör gälla, och formerna för beslut om bevarande och gallring,
- beakta vilka olika tekniska möjligheter, som ges för bevarande,
- bedöma behovet av det s.k. nationella reservexemplaret och möjligheterna till viss arbetsfördelning mellan de berörda myndigheterna och andra myndigheter, varvid de ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ bör redovisas,
- överväga regler för tillgängligheten av materialet: utlåning och kostnader i samband därmed, möjligheter till gemensamt och delat ansvar för universitetsbiblioteken, ev. särskilda regler för material med högt kommersiellt värde,
- analysera frågor om särskild utrustning för att materialet skall kunna användas,
- belysa och analysera erfarenheterna av den nuvarande fördelningen av pliktleveranser mellan KB och ALB, bedöma för- och nackdelar med det delade ansvaret liksom med en mer sammanhållen organisation och pröva ansvarsfördelningen emellan och andra myndigheter och organ med anknytning till verksamhetsområdet,
- föreslå en ny pliktexemplarslag och övriga erforderliga åtgärder, som dock ej skall leda till ökade kostnader, och
- lämna förslag senast den 1 september 1992.

Betänkandet är indelat i två avdelningar. I den första, som omfattar kapitlen 4-7, redovisas bakgrundsmaterial och nuvarande förhållanden. I den andra avdelningen, kap. 8-14, följer mina överväganden och förslag.

Den första avdelningen inleds med en principiell syn på dokumentation av svenskt samhälle och liv inför Sveriges ökande integration i det nya Europa, då frågorna om bevarande och tillhandahållande av det svenska materialet blir centrala.

Yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur, som bevaras och tillhandahålls för eftervärlden, visar vår egenart och ger oss vår identitet i den europeiska gemenskapen. Ytterst handlar det om att i samarbete över gränserna lyfta fram det mänskliga arvet i vår värld och dess betydelse för nutid och framtid. Behandlingen av kulturarvet gäller dels den viktiga kunskapsförsörjningen, dels dagens och framtidens kulturpolitik. För svensk del har gällt och bör även fortsättningsvis gälla, att det svenska kulturarvets produkter i form av böcker och dokument på skilda medier skall bevaras och att detta material skall stå öppet för varje medborgare, i den mån inte upphovsrättslagen lägger hinder i vägen. Allt detta kommer att kräva ett utvidgat samarbete mellan berörda parter, och på sikt måste nya personella och ekonomiska resurser tillföras (kap. 4).

Därefter beskrivs nuläget med gällande lag och förslag av tidigare utredningar och vad som nu gäller inom biblioteksvärlden, Arkivet för ljud och bild, ALB, Sveriges Radio AB, SR, och Stiftelsen Svenska filminstitutet, SFI, (kap. 5).

De nordiska och internationella förhållandena på lagstiftningsområdet skärskådas i ett särskilt kapitel (kap. 6).

Olika medier och deras problem vid bevarande och tillhandahållande tas upp till behandling (kap. 7). Det gäller dels tekniska frågor, dels mängden material, vilket särskilt har avseende på radio- och TV-program.

1.3 Överväganden och förslag (kap. 8-14)

Betänkandets andra del, i vilken överväganden och förslag återfinns, inleds med en precisering av målen. Det sker mot bakgrund av vad som tidigare sagts i kap. 4, att yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur skall bevaras för eftervärlden och att materialet så vitt möjligt skall kunna nyttjas av alla. Det skall kunna användas för rättsstatens och förvaltningens behov och för studier, forskning och kultur över huvud. Tillhandahållandet blir därmed väsentligt.

Frågan kan ställas, om vi över huvud skall ha pliktleverans eller om vi i stället skall lösa leveransfrågan på annat sätt. Fördelarna med pliktleverans är dock större än med varje annan lösning, varför pliktleverans föreslås även i fortsättningen.

På bibliotekssidan har hittills Kungl. biblioteket, KB, och universitetsbiblioteken varit mottagande institutioner och Arkivet för

ljud och bild, ALB, när det gäller övriga medier. Dessutom har Lunds universitetsbibliotek, LUB, haft en särskild uppgift som mottagare för ett nationellt reservexemplar. Nu föreslås, att plikt-exemplar skall levereras till KB och universitetsbiblioteken samt till ALB, men att LUB inte längre skall ansvara för ett nationellt reservexemplar. Orsaken därtill är främst ekonomisk, då kostnaderna inte uppväger fördelarna med ett sådant exemplar. Likaså avvisas tanken på ett säkerhetsexemplar.

Frågan om en mer sammanhållen organisation av de mottagande institutionerna KB och ALB diskuteras i kap. 9. Fördelarna innebär bl.a. att man skulle få större funktionell enhetlighet. Mot detta talar bl.a. att man i dagens läge har två väl fungerande organisationer, där man inte ser någon fördel med en sammanslagning. KB och ALB bör därför under den närmaste framtiden verka som från varandra fristående institutioner. Dock bör i var och en av de båda myndigheternas styrelser den andra vara representerad. På sikt måste emellertid en sammanslagning tas upp till ny prövning, inte minst därför att framtiden kommer att kräva en väl samordnad policy på hela bevarande- och tillhandahållandesidan. Ett organisatoriskt samgående med Stiftelsen Svenska filminstitutet eller Sveriges Radio AB är varken önskvärt eller möjligt. ALB bör ha det formella ansvaret för att film på filmbas bevaras. Mellan Sveriges Radio AB och ALB skall samrådsplikt finnas.

I kap. 10 görs en rad överväganden om leverans. Utgångspunkten är, att dokumentslag inte spelar någon roll utan att det är den allmänna tillgängligheten och anknytningen till svenska förhållanden, som är avgörande för frågan om leveranspliktens omfattning. Däremot finns det vid utformningen av en pliktleveranslag anledning att skilja mellan vissa huvudkategorier av informationsbärare. Kravet på allmän tillgänglighet bör finnas i en ny lag, och preciseringen av kravet sker på ett sådant sätt, att samma formulering kan göras tillämplig på flertalet dokumentslag. En generell regel utformas i anslutning till yttrandefrihetsgrundlagen och upphovsrättslagen. Likaså ges en generell regel om anknytning till Sverige och svenska förhållanden i lagens inledande bestämmelser. Omfattningen av leveransplikten av tryckta skrifter knyts till tryckfrihetsförordningen, TF, och en rimlig tolkning av den, som ger en praktiskt hanterbar lösning. Sedan följer en noggrann genomgång ur skilda aspekter av den föreslagna pliktleveranslagen. I ett kapitel 13 kommer sedan olika specialmotiveringar.

Förslaget till pliktleveranslag har mot denna bakgrund följande huvudbestämmelser (avsnitt 3.1):

Tryckta skrifter skall levereras i sju exemplar, ett till KB, ett till vardera Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek. Ett undantag i fråga om antalet är dagstidningar, som bör levereras i två exemplar i pappersformat till KB, som ombesörjer mikrofilmning. Ett annat undantag är punktskriftslitteratur, som bara levereras om det inte har sam-

ma innehåll som tidigare framställd skrift och inte är en sammanställning ur tidigare framställda skrifter, och som levereras i endast ett exemplar. Kombinerat material levereras som skrift. Mikroform skall levereras i sju exemplar, om de är originalpublikationer, men i ett, om de är parallell- eller sekundärpublikationer. Elektroniska dokument, som innehåller huvudsakligen text och/eller fast bild, skall levereras som skrift. Elektroniska dokument, som är tillgängliga genom direktkoppling, är inte leveranspliktiga.

Av dokument, som upptar ljud och rörlig bild, skall ett exemplar levereras till ALB. Detta gäller film, videogram och fonogram samt överhuvudtaget alla former av elektroniska dokument, som innehåller ljud och rörlig bild.

Rikstäckande radio- och TV-sändningar, som utgår från Sverige, är i princip leveranspliktiga. I fråga om sändningar med begränsad räckvidd, dvs. närradio, kabel-TV och i framtiden privatradio, sker urval och rekvisitioner genom ALB:s försorg.

För dokument, som framställts inom landet, gäller i princip att framställare eller producent skall leverera. Undantag är film, som levereras av den, som gör filmen tillgänglig för allmänheten, kombinerat material, som levereras av beställaren, och ljudradio- och TV-program, vilka lämnas av den som skall göra referensupptagningar.

Pliktexemplar skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier enligt föreskrifter, som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Frågan om bevarande och gallring diskuteras i kap. 11. Det material, som levereras till universitetsbiblioteken, bevaras efter de riktlinjer, som ställs upp vid respektive universitet och universitetsbibliotek. De bestämmer alltså själva vad som skall gallras och bevaras. Också för nationalexemplaret gäller, att KB och ALB ytterst själva avgör, vad som skall bevaras. Det ligger emellertid ett stort värde i att ha en samling som är så heltäckande som möjligt, vartill kommer att det är föga lönsamt att gallra i detta exemplar. De båda mottagande institutionerna bör därför vinnlägga sig om att eftersträva största möjliga fullständighet.

Tillhandahållandet tas upp i kap. 12. Det bör vara allmänt och inte inskränkas av annat än lagstiftningen, i första hand upphovsrättslagen, och materialets ömtålighet. Denna vida syn på tillgänglighet tillämpas redan nu av KB och universitetsbiblioteken. ALB är mer restriktivt och kräver forskarlegitimation men bör, såvitt upphovsrättslagstiftningen och materialets ömtålighet tillåter det, anpassa sig till en större tillgänglighet.

I takt med universitetens decentralisering blir sambibliotekstanken viktigare än förut. Därför föreslås ett samrådsförfarande mellan KB och universitetsbiblioteken, när det gäller tillhandahållandet av det svenska materialet. Originaldokumenten bör ställas till förfogande fritt för låntagaren, vare sig det sker direkt från det egna biblioteket eller genom fjärrlån.

Enligt direktiven skall en utgångspunkt för en ny pliktexemplarslag vara, att den inte leder till ökade kostnader. Lagförslaget kan i och för sig betraktas som kostnadsneutralt. Jag för emellertid i kap. 14 ett resonemang om olika kostnadsalternativ och deras konsekvenser, eftersom den nuvarande kostnadsramen är för snäv för att tillgodose mer än mycket restriktiv behandling och därmed risk för att väsentligt material förstörs.

Det första alternativet medför inga ökade kostnader. KB fortsätter att ta hand om det man redan har ansvar för med ganska obetydliga tillägg, som får redovisas i kommande anslagsframställningar. För ALB blir läget ett annat då det gäller radio- och TV-sändningar, eftersom krav ställs på att institutionen skall ta hand om både rikstäckande sändningar och sådana med kort räckvidd (närradio, kabel-TV och i framtiden privatradio). Detta kan inte ske på annat sätt än att man får vara mycket selektiv, när det gäller det sistnämnda materialet, vilket innebär, att alternativet egentligen inte leder till några förbättringar. ALB får även det formella ansvaret för film på filmbas. Detta medför inga extra kostnader, då verksamheten redan bedrivs vid SFI. För de sex universitetsbiblioteken blir det deras och universitetens sak att bedöma, vilka resurser man skall lägga ned på bevarande och tillhandahållande av svenskt material.

Det andra alternativet är med viss kostnadsökning detsamma som det första. Kostnadsökningen beror på bevarandet av material, som nu är åsidosatt (radio- och TV-sändningar med kort räckvidd), och akuta tekniska problem och aktuella bevarandeproblem, som sammanhänger med pliktleveransen.

Konsekvenserna av det andra alternativet blir, att hittills försummat material tas om hand på miniminivå och att förstörelsen av material i riskzonen avvärrs. Kostnaderna kan sammanfattas på följande sätt: 1) Omhändertagande av sändningar utanför Sveriges radio: 3,5 milj.kr. om året för framtiden, 2) Bevarande av äldre material hos KB: två miljoner kronor årligen under fem år, totalt 10 milj.kr. och 3) Bevarandekostnader för ALB-material: 6,72 milj.kr. under fem år, totalt 33,6 milj.kr.

Det utmärkande för alternativen ett och två är, att de inte löser några problem för framtiden. För att lösa dem måste betydande resurser sättas in på lång sikt. Samhället måste satsa på forsknings- och utvecklingsarbete, varvid ett samarbete mellan berörda institutioner på arkiv-, biblioteks- och museiområdet är nödvändigt. En omedelbar insats gäller konvertering av stora mängder material till modernare och hållbarare medier. Enligt detta tredje alternativ bör insatser av följande slag göras: 1) Planering av projekt för att bevara dokument, främst elektroniska, på lång sikt, 2) Mikrofilmning/scanning av pappersdokument för att överföra det svenska trycket fr.o.m. 1850 ("Projekt 1850") till annat medium och 3) Bevarande av elektroniska dokument.

Konsekvenserna av detta tredje alternativ blir, att samhället långsiktigt bevarar och tillhandahåller det material, som belyser vårt kulturarv och samtidigt tillfredsställer de krav, som rättsstaten ställer. Kostnaderna kan sammanfattas på följande sätt: 1) Planering av projekt för bevarande av främst elektroniska dokument på lång sikt: 1 milj.kr. under ett år, 2) Mikrofilmning/scanning inom "Projekt 1850", som i dag inte kan kostnadsberäknas, 3) Bevarande av elektroniska dokument vid ALB: 6,72 milj.kr. om året under tio år (6,72 milj.kr. om året enligt alternativ två jämte lika mycket under ytterligare fem år), totalt 67,2 milj.kr. Ett mycket angeläget projekt, som dock kan bekostas av andra medel, är att överföra inspelningar av äldre televisionsprogram hos Sveriges Television AB till mera beständigt material. Detta projekt är kostnadsberäknat till totalt 8,3 milj.kr.

ALB skulle spara ca 750 000 kr. årligen, om SR:s programföretag själva svarade för kostnaderna för referensband.

Några ytterligare besparingar, som skulle täcka kostnaderna för alternativen två och tre, har jag inte kunnat ange. En möjlig finansiering vore dock, att en viss del av TV-avgiften anslogs till bevarandeändamål.

En annan möjlig finansieringsväg vore, att Sveriges Television AB bekostade räddningsåtgärder ur sina samlade allmänna medel. Förhandlingar bör därför inledas härom. KB:s och bibliotekens åtgärder för att rädda hotat material bör bekostas genom allmänna medel.

2.1 Tillkallande av särskild utredare

Den 2 maj 1991 fick statsrådet Bengt Göransson regeringens be- myndigande att tillkalla en särskild utredare för att göra en över- syn av reglerna för bevarande av skrifter och ljud- och bildupp- tagningar m.m. Frågorna har varit föremål för utredningar och överväganden i skilda sammanhang. Orsaken är bl.a. den snabba tekniska utvecklingen, mängden och de ökande kostnaderna för nya medier. En samlad översyn bör därför nu göras.

2.2 Direktiven

Mitt uppdrag framgår av direktiven (dir. 1991:28), som återges i bilaga.

I direktiven beskrivs utredningsuppdraget. Utredningen bör av- se "en samlad översyn av reglerna för bevarande av det material, som trycks, spelas in eller på annat sätt framställs i Sverige eller utomlands men är avsett för spridning i Sverige". Översynen bör också belysa de regler, som gäller i andra länder, särskilt då de nordiska länderna och länderna inom den europeiska gemenska- pen liksom de av Unesco givna rekommendationerna för lagstift- ning om leveransplikt. Med beaktande av tidigare gjorda utred- ningar och remissyttranden över dem skall följande huvudfrågor behandlas: vilket material skall levereras in, vilket material skall bevaras, vilka regler bör gälla för tillgängligheten av det bevarade materialet och vilken organisation bör gälla.

Översynen, då det gäller vilket material som skall levereras in, bör utgå från att det primära syftet med samtliga pliktleveranser i fortsättningen skall vara det, som nu gäller tryckta skrifter, dvs. att för eftervärlden dokumentera vad som framställs eller förläggs i Sverige. Dokumentation av videofilmer skall här dock ta hän- syn till reglerna för granskning av våldsskildringar. Vidare bör be- greppsdefinitioner för olika typer av leveranspliktigt material ut- arbetas.

Vad bevarandet angår, bör översynen klargöra, om det är möj- ligt att sortera materialet så, att endast det som bedöms som mest intressant bevaras. Om urval är möjligt, bör formerna för beslut om bevarande respektive gallring behandlas. Olika tekniska möj- ligheter för bevarande bör beaktas. Översynen bör också innefatta en bedömning av ett s.k. nationellt reservexemplar. Vidare bör möjligheterna till viss arbetsfördelning på detta område mellan de

berörda myndigheterna övervägas. De ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ bör också redovisas.

Utgångspunkten för tillgängligheten av det bevarade materialet är, att det bör tillhandahållas alla intresserade gratis, i den mån inte upphovsrättsliga hänsyn förhindrar detta. En bedömning bör göras om det är möjligt att låna ut pliktexemplarsmaterial utanför mottagande bibliotek och vem som då bör stå för eventuella kostnader. Vidare bör övervägas möjligheten till gemensamt och delat ansvar för universitetsbiblioteken vid utlån av svenskt tryck. Utredaren bör göra en bedömning av om särskilda regler bör gälla för tillhandahållandet av material av högt kommersiellt värde. En analys bör vidare ske av behovet av särskild teknisk utrustning för användning av vissa medier.

KB har i dag huvudansvaret för det tryckta materialet, medan ALB har ansvar för ljud- och bildupptagningar. Utredningen bör analysera erfarenheterna av den nuvarande organisationen och bedöma för- och nackdelar med det delade ansvaret mellan de två institutionerna liksom med en mer sammanhållen organisation. Likaså bör ansvarsfördelningen mellan dem och andra myndigheter och organ med anknytning till verksamhetsområdet prövas.

Översynen skall resultera i förslag till ny pliktexemplarslag och andra förslag, som kan komma ifråga. De skall inte leda till några ökade kostnader. Förslag skall lämnas senast den 1 september 1992.

Vid sammanträde den 17 oktober 1991 beslöt regeringen att till utredningen överlämna skrivelser från ALB om reglerna för interurbanlån av film, om nytt namn för arkivet och om resursförstärkningar till arkivet i syfte att garantera tillgängligheten i framtiden till samlingarna. Samtidigt överlämnades en skrivelse från KB om samverkan mellan offentliga forskningsbibliotek. I fråga om ALB:s namn har jag avstått från att framlägga förslag.

Regeringen beslöt vidare vid sammanträde den 29 april 1992 att till utredningen överlämna en skrivelse från chefen för Svenska akademiens ordbok, professor Hans Jonsson, om betydelsen för ordboksarbetet av god tillgång till svenskt tryck vid Lunds universitetsbibliotek.

2.3 Utredningens arbetsformer

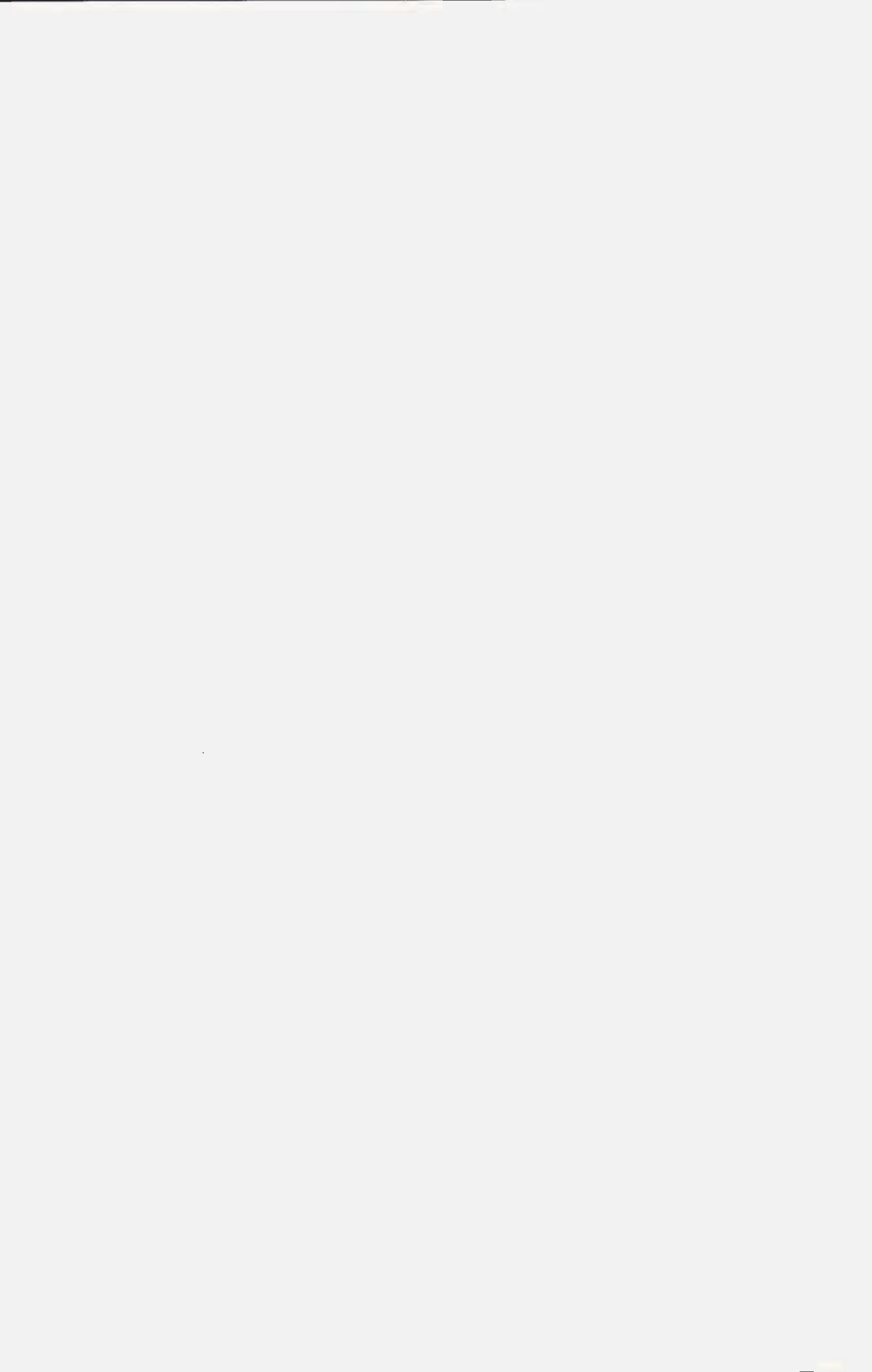
Jag har kunnat utnyttja olika utredningar från bibliotek, ALB och andra myndigheter. Jag har också tagit del av erfarenheter och synpunkter, som anställda vid berörda institutioner och andra inom området har gjort och haft. Detta har framför allt skett med hjälp av sakkunniga och experter samt genom en referensgrupp av bibliotekariéer, forskare och andra specialister bestående av professorn Carl Göran Andrae, riksbibliotekarien Birgit Antons-

son, förste bibliotekarien Bodil Edvardsson, överbibliotekarien Göran Gellerstam, docenten Gunnar Hallingberg, överbibliotekarien Jon Erik Nordstrand, professorn Ulf Olsson och förste bibliotekarien Liisi Pusa. Assistent Inger Borgenheim har biträtt utredningsarbetet.

Tillsammans med sakkunniga, experter och sekretariat har jag gjort studiebesök vid Uppsala universitetsbibliotek, ALB och KB. Jag har vidare tillsammans med sekreteraren Bengt Alexanderson gjort studiebesök i Norge och därvid besökt Riksbibliotekstjänsten, Oslo universitetsbibliotek, Kulturdepartementet och Nasjonalbiblioteksavdelning i Rana, vid Lunds universitetsbibliotek och Svenska Akademiens ordbok, vid Stiftelsen Svenska filminstitutet, vid Sveriges Radio AB och i Finland, varvid Åbo akademis bibliotek, Åbo universitets bibliotek, Helsingfors universitetsbibliotek och Undervisningsministeriet besöktes.

Jag har också haft överläggningar med andra av frågorna berörda institutioner, organisationer och personer.

Som utredare har jag tillsammans med sakkunniga, experter och sekretariat haft sex protokollförda sammanträden och lika många med referensgruppen.

3.1 Förslag till Lag om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § I denna lag ges föreskrifter om skyldighet att till bibliotek eller Arkivet för ljud och bild lämna exemplar av dokument som lagrar text, ljud eller bild (pliktexemplar).

Pliktexemplar skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier enligt föreskrifter som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

2 § I denna lag förstås med

dokument exemplar av något som lagrar information för läsning, avlyssning eller visning,

skrift dokument som lagrar text eller fast bild,

skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig skrift som avses i 1 kap. 5-7 §§ tryckfrihetsförordningen,

dagstidning skrift som utgör allmän nyhetstidning och publikation av dagspresskaraktär och som normalt kommer ut med minst ett nummer varje vecka, samt löpsedel och bilaga,

dokument i mikroform skrift i förminskad form som kan läsas endast med hjälp av apparat,

film dokument som består av bilder avsedda att projiceras i snabb följd,

elektroniskt dokument dokument som lagrar text, ljud eller bild och vars innehåll kan återges enbart med hjälp av elektroniskt hjälpmedel,

fonogram elektroniskt dokument som uteslutande lagrar ljud,

videogram elektroniskt dokument som lagrar rörliga bilder, med eller utan ljud.

3 § Ett dokument görs tillgängligt för allmänheten när exemplar bjuds ut till försäljning, uthyrning eller utlåning eller annars sprids till allmänheten eller när informationen i dokumentet återges offentligt eller i förvärvsverksamhet inför en större sluten krets.

4 § Ett dokument skall anses röra svenska förhållanden, om informationen i dokumentet helt eller delvis är avfattad på svenska språket eller dokumentet helt eller delvis innehåller verk av svensk upphovsman eller framförande av svensk konstnär eller, om inte någon av dessa förutsättningar föreligger, dokumentet ändå huvudsakligen är avsett att spridas inom landet.

Pliktleveransens omfattning

Skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig

5 § Av skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig och som har framställts och givits ut här i landet, skall sju pliktexemplar lämnas, om inte annat följer av 7, 8 eller 9 §.

6 § Av skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig och som har framställts utomlands skall sju pliktexemplar lämnas, om

1. skriften är sådan periodisk skrift för vilken utgivningsbevis finns eller skall finnas eller

2. skriften inte är periodisk och har lämnats ut för spridning här i landet inte bara i enstaka exemplar och rör svenska förhållanden.

Föreskrifterna i första stycket gäller inte om annat följer av 7, 8 eller 9 §.

7 § Om en skrift som avses i 5 eller 6 § har samma innehåll och utförande som en tidigare framställd skrift, skall endast ett pliktexemplar lämnas under förutsättning att pliktexemplar av den tidigare framställda skriften har lämnats eller lämnas samtidigt.

Föreskrifterna i första stycket gäller inte om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material i 17 och 18 §§.

Av skrift som har framställts i punktskrift skall ett pliktexemplar lämnas, om inte annat följer av vad som föreskrivs i 9 §.

Skyldigheten att lämna pliktexemplar enligt 5 och 6 §§ omfattar inte ett sådant radioprogram, en film eller en ljudupptagning som enligt 1 kap. 7 § andra stycket tryckfrihetsförordningen skall jämföras med en bilaga till en periodisk skrift.

8 § I fråga om tryckt dagstidning gäller, i stället för vad som följer av 5, 6 och 7 §§, följande.

Av tidningen skall lämnas två pliktexemplar.

Om tidningen ges ut i flera olika editioner, skall pliktexemplar lämnas av den edition som har utgivits först och, om tidningen ges ut i minst tre olika editioner, också av den edition som har utgivits sist.

Har sida eller löpsedel ändrats, skall pliktexemplar lämnas av varje sålunda ändrad sida eller löpsedel. Detta gäller dock inte om den ändrade sidan eller den ändrade löpsedeln ingår i pliktexemplar som lämnas enligt tredje stycket.

9 § Skyldighet att lämna pliktexemplar enligt 5–8 §§ föreligger inte i fråga om

1. visitkort, etikett, blankett, reklamblad och emballagetryck eller därmed jämförlig skrift,

2. protokoll, arbetspromemoria eller liknande skrift som har framställts hos myndighet,

3. skrift som har framställts i punktskrift och som har samma innehåll som en tidigare framställd skrift eller som är en sammanställning av utdrag ur tidigare framställda skrifter, under förutsättning att pliktexemplar av den eller de tidigare framställda skrifterna har lämnats eller lämnas samtidigt,

4. skrift som skall lämnas som tillbehör till pliktexemplar enligt 33 §.

Annan skrift

10 § Av elektroniskt dokument som lagrar text eller fast bild eller av dokument i mikroform skall sju pliktexemplar lämnas, om dokumentet har framställts här i landet i minst 50 exemplar och har gjorts tillgängligt för allmänheten här.

Av dokument som avses i första stycket som har framställts utomlands och har gjorts tillgängligt för allmänheten här i landet i minst 50 exemplar skall sju exemplar lämnas, om dokumentet rör svenska förhållanden.

Föreskrifterna i första och andra styckena gäller inte om annat följer av 11 §.

11 § Om dokument som avses i 10 § har samma innehåll som tidigare eller samtidigt framställd skrift som avses i 5 § eller har samma innehåll och utförande som tidigare framställt dokument av samma slag, skall endast ett pliktexemplar lämnas under förutsättning att pliktexemplar av den tidigare eller samtidigt framställda skriften eller det tidigare framställda dokumentet har lämnats eller lämnas samtidigt.

Föreskrifterna i första stycket gäller inte om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material i 17 och 18 §§.

Film och videogram

12 § Av film eller videogram som har gjorts tillgängligt för allmänheten här i landet skall ett pliktexemplar lämnas.

Av film eller videogram som har granskats av Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning skall ett pliktexemplar lämnas.

Föreskrifterna i första och andra styckena gäller inte om annat följer av 14 § eller av vad som föreskrivs om kombinerat material i 17 och 18 §§.

13 § Den som har lämnat pliktexemplar av film, vars producent inte har sitt säte eller sin vanliga vistelseort i Sverige, skall få tillbaka filmen genom att den tillhandahålls för hämtning sedan Arkivet för ljud och bild har haft skälig tid för att framställa en kopia.

14 § Skyldighet att lämna pliktexemplar enligt 12 § föreligger inte i fråga om sådant dokument som har samma innehåll och utförande som tidigare framställt dokument, av vilket pliktexemplar har lämnats.

Föreskrifterna i första stycket gäller inte om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material i 17 och 18 §§.

Fonogram och vissa andra elektroniska dokument

15 § Av fonogram som har framställts här i landet i minst 50 exemplar och som har gjorts tillgängligt för allmänheten här skall ett pliktexemplar lämnas.

Av fonogram som har framställts utomlands och har gjorts tillgängligt för allmänheten här i landet i minst 50 exemplar skall ett pliktexemplar lämnas, om fonogrammet rör svenska förhållanden.

Vad som sägs om fonogram i första och andra styckena skall tillämpas även på elektroniskt dokument som är av annat slag än som avses i 10 § och som inte är videogram eller fonogram.

Föreskrifterna i denna paragraf gäller inte om annat följer av 16 § eller av vad som föreskrivs om kombinerat material i 17 och 18 §§.

16 § Skyldighet att lämna pliktexemplar enligt 15 § föreligger inte i fråga om sådant dokument som har samma innehåll och utförande som tidigare framställt dokument, av vilket pliktexemplar har lämnats.

Föreskrifterna i första stycket gäller inte om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material i 17 och 18 §§.

Kombinerat material

17 § Med kombinerat material förstås material, som innehåller dels en eller flera skrifter, av vilka pliktexemplar skall lämnas,

dels en eller flera filmer, videogram, fonogram eller elektroniska dokument som avses i 15 § tredje stycket, av vilka pliktexemplar skall lämnas.

18 § Av kombinerat material skall lämnas sju pliktexemplar.

Om kombinerat material har samma innehåll och utförande som tidigare framställt kombinerat material, skall endast ett pliktexemplar lämnas under förutsättning att pliktexemplar av det tidigare framställda kombinerade materialet har lämnats eller lämnas samtidigt.

Ljudradio- och televisionsprogram

19 § I fråga om ljudradio- och televisionsprogram, som avses i 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden, skall ett pliktexemplar lämnas i form av en sådan inspelning av programmet som skall göras enligt den bestämmelsen.

I fråga om ljudradio- och televisionsprogram, som svenskt programföretag får sända med stöd av tillstånd enligt 5 § radiolagen (1966:755) eller som genom satellitsändning som utgår från Sverige förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag, skall pliktexemplar lämnas av samtliga sändningar.

Av andra sändningar än som avses i andra stycket skall pliktexemplar lämnas av de sändningar som Arkivet för ljud och bild bestämmer.

Vem som skall leverera

20 § Pliktexemplar av skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig skall lämnas i fråga om

1. skrift, som har framställts här i landet, av framställaren,
2. periodisk skrift, som har framställts utomlands, av utgivaren här i landet,
3. annan skrift än periodisk skrift, som har framställts utomlands, av förläggaren här i landet eller, om sådan förläggare inte finns, av den som har låtit lämna ut skriften för spridning här i landet.

21 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om

1. film, av den som låtit göra filmen tillgänglig för allmänheten här i landet,
2. film eller videogram som har granskats av Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning, av den som har begärt granskningen hos byrån.

22 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om fonogram eller annat videogram än sådant som har granskats av Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning

1. som har framställts här i landet, av den som har producerat dokumentet,
2. som har framställts utomlands, av den som har låtit föra in exemplaret till landet.

23 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om dokument i mikroform eller annat elektroniskt dokument än videogram och fonogram

1. som har framställts här i landet, av den som har framställt dokumentet,
2. som har framställts utomlands, av den som har låtit föra in exemplaret till landet.

24 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om

1. kombinerat material, som har framställts inom landet, av den som har beställt framställningen eller, om sådan beställare inte finns, av den som har låtit göra materialet tillgängligt för allmänheten här i landet,
2. kombinerat material, som helt eller delvis har framställts utomlands, av förläggaren här i landet eller, om sådan förläggare inte finns, av den som har låtit göra materialet tillgängligt för allmänheten här i landet.

25 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om ljudradio- och televisionsprogram, av den som skall sörja för att sådan inspelning som avses i 19 § första stycket kommer till stånd.

Till vem leverans skall ske

26 § Pliktexemplar av skrift eller kombinerat material som skall lämnas i ett eller två exemplar skall lämnas till Kungl. biblioteket.

I fråga om pliktexemplar av skrift eller kombinerat material som skall lämnas i sju exemplar skall ett exemplar lämnas till vart och ett av Kungl. biblioteket och Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek.

27 § Pliktexemplar av film, annat elektroniskt dokument än sådant som avses i 10 § eller upptagning av ljudradio- och televisionsprogram skall lämnas till Arkivet för ljud och bild.

Tid för leverans

28 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om

1. annan skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig än dagstidning, inom en månad efter utgången av det kalenderkvartal under vilket skriften utgavs,

2. videogram, så snart som videogrammet har gjorts tillgängligt för allmänheten här i landet,

3. dokument i mikroform, film eller annat elektroniskt dokument än videogram, inom en månad från den dag då dokumentet först gjordes tillgängligt för allmänheten här i landet,

4. film eller videogram som har granskats av Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning, inom en månad från den dag då beslut i granskningsärendet vunnit laga kraft.

29 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om dagstidning som avses i 8 § enligt följande.

Utgivningsmånad

Lämnas före utgången av

januari, februari	mars
mars, april	maj
maj, juni	juli
juli, augusti	september
september, oktober	november
november, december	januari

30 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om kombinerat material, som har gjorts tillgängligt för allmänheten i fullständigt skick, inom en månad efter utgången av det kalenderkvartal under vilket materialet gjordes tillgängligt.

I annat fall än som anges i första stycket skall pliktexemplar av material som utgör del av kombinerat material lämnas i enlighet med vad som följer av bestämmelserna i 28 § för varje dokumentslag.

31 § Pliktexemplar skall lämnas i fråga om ljudradio- och televisionsprogram, inom en månad från den dag då skyldigheten att bevara upptagningen enligt 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden upphörde.

Särskilda föreskrifter för videogram

32 § Pliktexemplar av videogram skall åtföljas av uppgift om vem som är ansvarig utgivare.

Över pliktexemplar av videogram som har lämnats till Arkivet för ljud och bild skall ett särskilt register föras med hjälp av automatisk databehandling. I registret skall antecknas ett nummer för

varje videogram och uppgift om ansvarig utgivare. Statens biografbyrå får ha terminalåtkomst till detta register.

Arkivet för ljud och bild skall underrätta den som har lämnat pliktexemplar av videogram om de nummer som videogrammen har fått i registret.

Den som är skyldig att lämna pliktexemplar till Arkivet för ljud och bild skall föra en förteckning över videogram som omfattas av plikten och i förteckningen ange de registernummer som de ingivna pliktexemplaren har fått.

Gemensamma föreskrifter

33 § Pliktexemplar som skall lämnas enligt föreskrifterna i denna lag, skall även omfatta

1. bildband, diabilder och liknande material som utgör komplement till pliktexemplaret,
2. omslag, fodral, folder, broschyr och liknande mindre tillbehör som följer med varje exemplar när detta görs tillgängligt för allmänheten.

Pliktexemplar och tillbehör skall vara i samma skick som de exemplar som är avsedda att göras tillgängliga för allmänheten.

34 § Varje försändelse med pliktexemplar skall vara åtföljd av en förteckning över det material som ingår i försändelsen. Förteckningen skall vara underskriven och lämnas i två exemplar. Det ena exemplaret skall återställas med anteckning om att materialet har mottagits.

Om kombinerat material ingår i försändelse, skall detta särskilt anges i förteckningen.

35 § Den som åsidosätter skyldigheten att lämna pliktexemplar enligt denna lag kan av den myndighet som regeringen bestämmer föreläggas att vid vite fullgöra sin skyldighet. Vitesföreläggandet skall delges.

Den som underlåter att fullgöra sin skyldighet att föra en förteckning enligt 32 § fjärde stycket skall dömas till böter.

Beslut enligt första stycket får överklagas till länsrätten.

36 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får för visst fall medge undantag från skyldigheten att lämna pliktexemplar enligt denna lag.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1993, då lag (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar skall upphöra att gälla.

2. Skyldighet att lämna pliktexemplar av ljudradio- och televi-
sionsprogram, som avses i 19 § tredje stycket, föreligger i fråga
om sådant program som har sänts efter utgången av december
1992.

SOU 1992: 92
Kapitel 3

3. Om det i en lag eller i en författning som har beslutats av rege-
ringen hänvisas till den gamla lagen, skall hänvisningen i stället
avse den nya lagen.

Härigenom föreskrivs följande.

1 § I denna förordning meddelas vissa föreskrifter om sådant material som omfattas av lagen (1993:000) om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument.

Bevarande av pliktexemplar

2 § Dokument som har lämnats till Kungl. biblioteket och Arkivet för ljud och bild skall bevaras för framtiden med största möjliga fullständighet. I fråga om upptagning av ljudradio- och televisionsprogram gäller dock att den får bevaras endast om den har dokumentariskt värde.

Dokument som har lämnats till Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek skall bevaras enligt föreskrifter som meddelas av respektive universitet efter samråd med Kungl. biblioteket.

Tillhandahållande av pliktexemplar

3 § Dokument som förvaras hos Kungl. biblioteket hålls tillgängligt i bibliotekets lokaler i den utsträckning som biblioteket bestämmer.

Dokument som förvaras hos Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek hålls tillgängligt enligt föreskrifter som meddelas av respektive universitet efter samråd med Kungl. biblioteket.

I fråga om ljud- och bildupptagning som förvaras hos bibliotek skall vad som i 4-6 §§ föreskrivs för Arkivet för ljud och bild äga motsvarande tillämpning.

4 § Sådant ljud- och bildupptagning som förvaras hos Arkivet för ljud och bild hålls tillgängligt i arkivets lokaler och tillhandahålls med hjälp av arkivets apparatur.

Exemplar av ljud- och bildupptagningar får efter prövning i varje särskilt fall hållas tillgängligt på motsvarande sätt på institution utanför arkivet. Efter utnyttjandet skall exemplaret lämnas tillbaka till arkivet.

Lån utanför arkivet eller institution får inte ske av ljud- och bildupptagning som har lämnats som pliktexemplar och som förvaras hos arkivet eller som har lämnats ut till institution.

5 § Arkivet för ljud och bild skall tillse att den som tar del av material hos arkivet inte utan tillstånd av arkivet framställer exemplar av materialet.

SOU 1992: 92
Kapitel 3

6 § När en kopia av ett pliktexemplar lämnas ut av Arkivet för ljud och bild utanför arkivet skall arkivet upplysa mottagaren om innebörden av tillämplig upphovsrättslig lagstiftning.

Efter utnyttjandet skall kopian återlämnas till arkivet. Sådant exemplar får därefter bevaras i arkivet.

Övriga föreskrifter

7 § Föreläggande att vid vite fullgöra skyldighet att lämna pliktexemplar meddelas av Arkivet för ljud och bild i fråga om dokument som skall lämnas till arkivet och av Kungl. biblioteket i fråga om övriga dokument.

8 § Undantag från skyldighet att lämna pliktexemplar får medges av Arkivet för ljud och bild i fråga om dokument som skall lämnas till arkivet och av Kungl. biblioteket i fråga om övriga dokument.

9 § Ytterligare föreskrifter om bevarande och tillhandahållande av pliktexemplar av ljud- och bildupptagningar får meddelas av Arkivet för ljud och bild.

10 § Beslut av Kungl. biblioteket, universitet eller Arkivet för ljud och bild i fråga om avlämnande av pliktexemplar eller tillhandahållande av bevarat material får överklagas till länsrätten.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1993, då förordning (1978:779) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar skall upphöra att gälla.

3.3 Förslag till
Förordning om ändring i förordning (1988:342) med
instruktion för Arkivet för ljud och bild

SOU 1992: 92
Kapitel 3

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1988:342) med instruktion för arkivet för ljud och bild att 1 och 2 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Arkivet för ljud och bild har till uppgift att ta emot och förvara sådana exemplar av *ljudradio- och televisionsprogram, filmer, fonogram och videogram* som enligt lagen (1978:487) om *plikt-exemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar* skall lämnas till arkivet. Arkivet skall därvid föra det register över ingivna pliktexemplar av videogram som anges i 17 a § första stycket lagen.

Arkivet för ljud och bild har till uppgift att ta emot och förvara sådana exemplar av *ljud- och bildupptagningar* som enligt lagen (1993:000) om *pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument* skall lämnas till arkivet. Arkivet skall därvid föra det register över ingivna pliktexemplar av videogram som anges i 32 § lagen.

Arkivet får även som deposition eller gåva ta emot eller på annat sätt förvärva andra ljud- eller bildupptagningar än sådana som avses i första stycket samt sådana framställningar i skrift, ljud eller bild som är avsedda att användas tillsammans med upptagningarna.

2 §

Det åligger arkivet särskilt att

1. vårda de samlingar som förvaras hos arkivet,
 2. gallra i den utsträckning som behövs samt
 3. hålla samlingarna tillgängliga.
- Samlingarna skall förvaras på ett betryggande sätt.

Om bevarande och tillhandahållande finns bestämmelser i förordningen (1978:779) om plikt-exemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar.

Om bevarande och tillhandahållande finns bestämmelser i förordningen (1993:000) om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument.

Det åligger arkivet att samråda med företrädare för Sveriges Radio Aktiebolag i frågor av betydelse för bevarande och tillhandahållande av upptagningar av radio- och televisionsprogram.

4 Dokumentation av svenskt samhälle och liv: bevarande och tillhandahållande

SOU 1992: 92
Kapitel 4

I det samverkande Europa, som nu växer fram, understryker man såväl värdet av nationell och regional egenart som det gemensamma europeiska kulturarvet. Även om EG ännu inte har kännetecknats av stark aktivitet på kultursidan, har man dock nyligen uttalat, att man vill främja båda dessa sidor av det europeiska kulturarvet (Treaty on European Union, "Maastricht-fördraget", 1992, Title IX).

Att bevara och tillhandahålla yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur för eftervärlden är väsentligt. Det visar vår egenart och ger oss vår identitet i det nya Europa. Det handlar då inte bara om vårt kulturarv utan om hela det nationella arvet, dvs. vårt sätt att leva. Det säger sig självt, att det blir mycket viktigt att på lämpligt sätt bevara och tillhandahålla detta för landets och Europas nuvarande och tillkommande invånare.

Ytterst handlar det om det mänskliga arvet i vår värld. Vi måste få lyfta fram det och dess betydelse för nutid och framtid, och vi måste i ett ekonomiskt kärvt läge skapa resurser att samla in och bevara det för framtiden. Allt detta har starka humanistiska inslag. I vår tid finns människor, sammanslutningar och krafter, som inte är klara över eller medvetet bortser från dessa inslag till förmån för andra mer kortsiktiga intressen än människans andliga överlevnad. Att förverkliga det europeiska kulturarvet kräver samarbete över gränserna men också en samordning inom vårt eget land mellan olika institutioner och intressen.

Det förefaller mig, som om behandlingen av vårt kulturarv måste ta hänsyn till åtminstone två sidor, nämligen dels den kunskapsförsörjande, dels den mer renodlat kulturella, som då också tar sig uttryck i någon form av kulturpolitik. Ibland kan gränserna mellan dem vara oklara. Kunskapsförsörjningen i dagens samhälle är utomordentligt viktig och dess nytta bestrids väl av få. Böckerna och våra andra medier spelar där en viktig roll. Samtidigt kan vi konstatera att kulturpolitiken som en följd av dagens snabba utveckling är underkastad förändring och anpassning till de nya förhållandena.

Vad som i fortsättningen behandlas, gäller främst bevarande och tillhandahållande av det svenska kulturarvets produkter i form av böcker och dokument på skilda medier. Dessa belyser, vad som skett och sker inom det svenska samhället och i dess kontakter med världen.

För den svenske medborgaren är det väsentligt inte bara att själv få tillgång till det nationella arvet utan också att det av samhället och myndigheterna förvaltas och görs tillgängligt. Staten

och förvaltningen måste hålla sig inom de ramar, som offentlighetsprincipen ger uttryck åt, dvs. varje medborgare skall ha rätt att ta del av material som angår honom eller henne.

Överfört på det material, som i denna utredning kommer ifråga, det svenska mediematerialet, innebär det, att viktiga dokument skall bevaras, hållas tillgängliga för den enskilde och allmänheten, så att inte bara deras rätt tillgodoses utan också den enskilde får insyn i hur samhället fungerar och kan bilda sig en uppfattning om förvaltningens effektivitet. Den nyligen antagna arkivlagen säger, att arkiven är till för rättsstaten, för en effektiv förvaltning och för kultur och forskning. Utan att här hårdra jämförelsen vill jag dock konstatera, att det finns en påtaglig parallellitet mellan arkiven å ena sidan och biblioteken m.fl. å den andra. I båda fallen rör det sig om institutioner med uppgift att bevara och tillhandahålla material åt medborgarna till deras och samhällets gagn.

Den tekniska utvecklingen har medfört nya möjligheter att bevara och tillhandahålla både äldre och nyare material. Vi kan nu på ett helt annat sätt än tidigare bevara stora mängder dokument och göra dem lätt tillgängliga, även om detta inte är billigt utan kräver stora resurser. Samtidigt har den också fört med sig svårigheter. Hållfasthetsproblemen har ännu inte lösts på ett tillfredsställande sätt. Den snabba utvecklingen medför, att apparaturen snart blir föråldrad och måste ersättas med ny. En annan svårighet är bristen på enhetliga standarder. Allt detta kräver en noggrann uppföljning av vad som sker på olika håll i världen. Kulturella och kommersiella intressen måste i en framtid finna vettiga lösningar.

Väsentliga för framtiden är den lagstiftning och de riktlinjer, som antingen redan vuxit fram eller måste komma i en nära framtid och som syftar till att bemästra de problem som sammanhänger med att vi måste bevara och tillhandahålla vårt kulturarv. De internationella aspekterna blir här utomordentligt betydelsefulla. Inte minst viktiga är våra nordiska grannars lagstiftning och erfarenheter liksom vad skilda EG-länder kommit fram till.

Redan i dag länkas det svenska biblioteksväsendet alltmer samman med ett världsomfattande biblioteksnätverk. Detsamma sker också på andra beslätade områden som radio och TV och arkivområdet, där inte minst tekniken kräver stor lyhördhet för vad som sker i andra länder. Men också den normativa sidan är av stort intresse.

Ett exempel kan hämtas ur Kungl. bibliotekets fördjupade anslagsframställning avseende åren 1993-1996. Jag citerar: "Att samlas, bevara och tillhandahålla det nationella trycket är - enligt Unesco's riktlinjer - ett nationalbiblioteks mest fundamentala funktion." Citatet speglar det internationella ansvaret men också det nationella eller som ett annat citat ur anslagsframställningen uttrycker det: "Som nationalbibliotek skall KB främst ge den

svenska allmänheten en spegelbild av landets kultur, vetenskap och samhällsliv men även ingå som en del av det globala nätverket av nationalbibliotek. Det fria flödet av information över gränserna är en internationellt uppsatt och accepterad målsättning. Det förutsätter att varje lands nationalbibliotek tar fullt ansvar för det inhemska trycket. Genom ett ökat utnyttjande av befintlig teknik som t.ex. mikrofilmning, scanning och digitalisering skapas förutsättningar dels för ett förbättrat bevarande av originaldokumenten, dels för ett förenklat spridande av den information de innehåller."

Det finns i det moderna mediematerialet och i dess tillhandahållande för den enskilde en spänning mellan önskan om fullständig öppenhet och upphovsrättsliga krav. Den kommer inte till uttryck så mycket i bibliotekens arbetsuppgifter som i dem, som Arkivet för ljud och bild har att syssla med. Principiellt skall materialet stå öppet för envar för studier, förkovran och forskning. KB:s och universitetsbibliotekens böcker kan i princip lånas av alla, medan tillträde till ALB:s samlingar i dag är förbehållet forskare, låt vara att termen fått en vid tolkning. För att ALB skall få tillgång till material har det ofta tvingats till särskilda avtal. Ett noggrant iakttagande av upphovsrättslagen är en självklarhet. Det vore utan tvivel av stort värde, om praxis vid utlåningen i en framtid kunde vidgas inom upphovsrättslagstiftningens ram och om nya överenskommelser kunde ge större öppenhet.

För att i framtiden på sikt kunna samla, bevara och tillhandahålla kulturarvet kommer det att bli nödvändigt med förstärkta resurser personellt och ekonomiskt. Även om dagens finansiella läge kräver åtstramningar, är det inte i det långa loppet möjligt med sådana, om över huvud kulturarvet skall bevaras. Kanske är det befogat att citera bibelordet (Matt. 16:26, 1917 års översättning): "Och vad hjälper det en människa, om hon vinner hela världen, men förlorar sin själ?" Vad det gäller, är vår svenska identitet och vårt bidrag till den europeiska och världsomfattande gemenskapen. Uppgiften att samla, bevara och tillhandahålla kulturarvet kräver redan nu en samsyn och ett samarbete mellan alla berörda parter. I en framtid kommer detta samarbete att bli än nödvändigare. Knappa resurser kommer inte att tillåta, att intressen och arbete spretar åt skilda håll. Redan nu är det önskvärt, att denna samsyn också finge mera handfasta uttryck. Det finns all anledning att förbereda framtiden genom lösningar, som inte hindrar en samsyn och i vissa fall ett framtida organisatoriskt samgående.

Innan jag går vidare, önskar jag ge en bild av nuläget i vid mening: villkoren för de svenska institutionerna, den internationella lagstiftningen samt problem som sammanhänger med olika medier, för att sedan kunna framföra mina förslag.

5.1 Gällande rätt och tidigare lämnade utredningsförslag

Frågor om pliktleverans m.m. regleras i lag (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, pliktexemplarslagen, samt i förordning (1978:779) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, pliktexemplarsförordningen. Till grund för den gällande lagstiftningen låg tre olika utredningsförslag. Dataarkiveringskommittén (DAK) hade i sitt delbetänkande (SOU 1974:94) Bevara ljud och bild föreslagit åtgärder för att bevara radio- och TV-program, filmer, fonogram och videogram. Förslag om nya bestämmelser för pliktleveranser av dagstidningar och andra skrifter hade vidare lagts fram dels i tidningsfilmningskommitténs första rapport (Utbildningsdepartementet 1975:4) Dagspress på mikrofilm, dels av en särskild utredare i betänkandet (Ds U 1977:12) Pliktexemplar av skrift. Förslag till lagstiftning presenterades härefter i proposition 1977/78:97.

5.1.1 Pliktexemplarslagen

I pliktexemplarslagen regleras pliktleverans beträffande skrifter (3-10 §§), ljud- och bildupptagningar (11-17 §§) och kombinerat material (18-23 §§).

Med skrift förstås enligt lagen tryckt skrift och annan skrift, som avses i 1 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen, TF. Pliktexemplar skall lämnas dels av skrift som har framställts här i riket och utgivits här, dels av vissa skrifter som har framställts utom riket. I sistnämnda fall skiljer lagen mellan periodisk skrift och annan skrift. För periodisk skrift är det tillräckligt att det finns eller skall finnas utgivningsbevis. Andra skrifter skall ha lämnats ut för spridning här i riket, röra svenska förhållanden på vissa sätt och inte ha införts i riket i bara enstaka exemplar. Skyldighet att lämna pliktexemplar föreligger inte beträffande bl.a. tillfällighetstryck, arbetspromemoria eller liknande skrift som har framställts hos myndighet samt skrift som har framställts i punktskrift.

Pliktexemplar av skrift skall i regel lämnas i sju exemplar, nämligen till vart och ett av Kungliga biblioteket (KB) och Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds (LUB), Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek. Om skrift har samma innehåll och utförande som tidigare framställd skrift, behöver dock pliktexemplar bara lämnas till KB och LUB. Vidare behöver av dagstidning bara läm-

nas två exemplar till KB och ett exemplar till LUB. I 9 och 10 §§ ges bestämmelser om vem som skall lämna pliktexemplar och när det skall lämnas.

Bestämmelser om pliktexemplar av ljud- och bildupptagningar gäller för ljudradio- och televisionsprogram, film, fonogram och videogram.

I fråga om radio- och TV-program (11 §) skall pliktexemplar lämnas i form av en sådan s.k. referensupptagning som skall ske enligt 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden. Leveransskyldighet gäller i fråga om program som svenskt programföretag får sända med stöd av tillstånd enligt 5 § radiolagen (1966:755) eller som genom satellitsändning som utgår från Sverige förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag.

Beträffande film gäller att pliktexemplar skall lämnas dels av film som har granskats av Statens biografbyrå, dels av reklamfilm som distribueras för visning vid allmän sammankomst eller offentlig tillställning (12 §). Den som har lämnat in filmen skall få tillbaka den sedan den har kopierats.

Även av videogram som har granskats av Statens biografbyrå skall pliktexemplar lämnas (12 §). Härutöver gäller följande. Av fonogram och videogram som har mångfaldigats här i riket, fonogram i minst 50 exemplar och videogram i minst 10 exemplar, och som har gjorts tillgängliga för allmänheten här skall ett pliktexemplar lämnas (13 §). När det gäller fonogram och videogram som har mångfaldigats utom riket förutsätts för leveransplikt att de har förts in i 50 respektive 10 exemplar och rör svenska förhållanden. Skyldighet föreligger inte att lämna pliktexemplar av sådant fonogram eller videogram som har samma innehåll och utförande som tidigare lämnat exemplar.

Pliktexemplar av upptagningar av radio- och TV-program, film, fonogram och videogram skall lämnas till Arkivet för ljud och bild (ALB). I lagen ges också bestämmelser om vem som skall lämna pliktexemplar och när det skall ske. Beträffande videogram finns i 17a § bestämmelser om registrering m.m.

Med kombinerat material förstås enligt 18 § olika kombinationer, i vilka i allmänhet en skrift ingår. Lagen skiljer mellan kombinerat material som utgör läromedel och annat kombinerat material. Läromedelskombinationerna är mera skiftande. Av kombinerat material som har mångfaldigats här i riket i minst 50 exemplar skall ett exemplar lämnas till KB och ett till LUB (19 §). Beträffande kombinerat material som helt eller delvis har mångfaldigats utom riket gäller i princip samma bestämmelser som för fonogram. Undantag från leveransplikt föreligger beträffande material som har samma innehåll och utförande som tidigare lämnat material. Bestämmelser finns slutligen om vem som skall lämna pliktexemplar och när (22 och 23 §§).

5.1.2 Pliktexemplarsförordningen

I pliktexemplarsförordningen ges föreskrifter om överlämnande av pliktexemplar, bevarande och förvaring av pliktexemplar, framställning av exemplar hos ALB, tillhandahållande av pliktexemplar och om vissa övriga frågor. I det här sammanhanget skall inte lämnas någon närmare redogörelse för dessa föreskrifter. De kommer att beröras i det följande i samband med behandlingen av särskilt frågorna om bevarande och tillhandahållande. Det kan emellertid redan här finnas anledning att förklara innebörden av begreppen nationalexemplar och nationellt reservexemplar som kommer att nyttjas i det följande.

Skrifter skall lämnas till KB och universitetsbiblioteken och kombinerat material skall lämnas till KB och LUB. Skrifter och kombinerat material som har lämnats till KB utgör nationalexemplar och skrifter och kombinerat material som har lämnats till LUB utgör nationellt reservexemplar (6 § pliktexemplarsförordningen). Beträffande båda dessa exemplar gäller, till skillnad mot övriga pliktexemplar, ovillkorliga föreskrifter om bevarande för framtiden. Det finns också ett par andra särbestämmelser för nationalexemplar och nationella reservexemplar, nämligen angående förvaring och tillhandahållande. Det kan anmärkas att termen nationalexemplar inte används om pliktexemplar som lämnas till ALB.

5.1.3 Ljud- och bildbevarandekommittén, LBK

I april 1986 förordnades en särskild utredare för att göra en översyn av reglerna för bevarande av ljud- och bildupptagningar. Utredaren antog namnet Ljud- och bildbevarandekommittén, LBK. I augusti 1987 avgavs betänkandet (SOU 1987:51) Ljud och bild för eftervärlden. Sammanfattningsvis föreslog kommittén följande ändringar i pliktexemplarslagen.

Vid den tidpunkt då förslaget lades fram förelåg skyldighet att lämna pliktexemplar av upptagning av radio- och TV-program enbart för programföretagen inom Sveriges Radio AB, SR. LBK föreslog i en mera generell bestämmelse att leveransskyldighet skall gälla för företag och sammanslutning som sänder radio- eller TV-program och som har skyldighet att göra referensbandningar. I dåläget betydde detta att leveransskyldighet skulle komma att omfatta även sammanslutningar som sänder närradio och kabelföretag som bedriver egensändningar. Dessutom föreslogs leveransskyldighet avseende upptagning av vidareändring i landet

av programkanaler från satelliter. En särskild bestämmelse i fråga om sådan vidaresändning var nödvändig eftersom någon skyldighet att företa referensbandning inte förelåg. Skyldighet att leverera samtliga referensband skulle dock liksom tidigare bara åligga företagen inom SR. I övrigt skulle leverans ske i enlighet med vad ALB bestämmer.

Utvidgad leveransskyldighet föreslogs även beträffande film. Pliktexemplar skulle alltså lämnas av all film som har gjorts tillgänglig för allmänheten. I övrigt föreslogs beträffande videogram att exemplarsgränsen skulle sänkas från 50 till 10. Sistnämnda ändring har sedermera genomförts, om ock på andra grunder än enligt LBK:s förslag.

Betänkandet remissbehandlades och remisskritiken var övervägande positiv. Beträffande förslaget till lagändringar förekom knappast några invändningar. När det gäller kommitténs rekommendationer om vilket urval ALB bör göra beträffande leverans av radioprogram var meningarna i viss mån delade.

5.1.4 Biblioteksexemplarsutredningen, BEU

I juli 1988 tillkallades en särskild utredare med uppgift att se över bestämmelserna om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar. Utredaren antog namnet Biblioteksexemplarsutredningen, BEU. I september 1989 avgavs betänkandet (SOU 1989:89) Översyn av lagen om pliktexemplar. Sammanfattningsvis föreslog utredningen följande ändringar i pliktexemplarslagen.

Beträffande pliktexemplar av skrifter föreslog utredningen vissa ändringar som av utredningen betraktades som rent redaktionella eller i sak obetydliga. Av större betydelse var däremot utredningens förslag om införande av leveransskyldighet beträffande nya former av dokument, nämligen dokument i mikroform och dokument i elektronisk form. Bestämmelser härom föreslogs bli intagna under särskilda rubriker i åtta nya paragrafer, 10a-10d §§ respektive 10e-10h §§. Av dokument i mikroform skulle pliktexemplar lämnas i sju exemplar under i huvudsak samma förutsättningar som gäller för skrift. Av dokument i elektronisk form skulle pliktexemplar lämnas i sju exemplar under i huvudsak samma förutsättningar som gäller för fonogram, alltså bl.a. ett mångfaldigande i minst 50 exemplar.

Utredningen diskuterade utförligt frågan om pliktleverans beträffande olika typer av information i elektronisk form, men stannade för att pliktleverans bara bör avse elektronisk information som har fixerats i någon form av dokument. Denna ståndpunkt framgår ju också av att dokumentet enligt förslaget skall ha mångfaldigats i visst antal exemplar.

Som en konsekvens av dessa ändringar föreslogs också vissa ändringar i reglerna om kombinerat material jämte ändringar i pliktexemplarsförordningen.

Utredningen behandlade också olika informationsbärare för läshandikappade, men denna behandling utmynnade inte i några förslag till lagändringar.

Betänkandet remissbehandlades. Det fick i huvudsak ett positivt mottagande. Utredningens överväganden beträffande elektroniska dokument tillstyrktes av flertalet remissinstanser. Det var endast ett par instanser som ifrågasatte om inte on-linedatabaser borde omfattas av leveransplikt. Några remissinstanser, bl.a. Statskontoret, ansåg att antalet pliktexemplar av skrift m.m. borde minskas. Många remissinstanser hade synpunkter på utredningens överväganden beträffande informationsbärare för läshandikappade.

5.2 Bevarande

5.2.1 Kungl. biblioteket, KB, och Lunds universitetsbibliotek, LUB

Trycksaker och kombinerat material levereras till KB (nationalexemplaret) och LUB (nationella reservexemplaret) och bevaras där för framtiden (3-7 och 19-20 §§ pliktexemplarslagen och 6 § pliktexemplarsförordningen).

KB och LUB mottar samma material, som årligen uppgår till 450-500 hm enstaka böcker, broschyrer, serier, tidskriftshäften, musikalier, kartor, affischer och bilder (fotografier). Härtill kommer drygt 300 hm dagstidningar och ca 600 enheter som ingår i kombinerat material (ljudkassetter, grammofonskivor, filmer m.m.). Alla de trycksaker som inkommer (det rör sig om ca 230 000 enheter och 60 000 tidningsexemplar) kan inte få en individuell beskrivning (katalogisering), utan en del bildar en sektion för okatalogiserat tryck, där materialet ställs upp enligt en ämnesindelning. Det okatalogiserade materialet är alltså systematiserat och väl åtkomligt, även om ingen katalog ger en direkt och exakt vägledning till den plats där det förvaras. En liknande fördelning mellan katalogiserat och okatalogiserat tryck finns även vid andra bibliotek som mottar pliktleveranser, ehuru praxis vid fördelningen mellan de två kategorierna varierar. Pliktexemplarsbiblioteken samarbetar med varandra informellt, men även formellt genom regelbundna möten mellan berörd personal.

ALB:s huvuduppgift är enligt förordning (1988:342) med instruktion för Arkivet för ljud och bild att ta emot och förvara sådana exemplar av ljudradio- och televisionsprogram, filmer, fonogram och videogram som enligt pliktexemplarslagen skall lämnas till arkivet.

Pliktexemplarsförordningen ålägger inte ALB bevarandeplikt, såsom är fallet med KB och LUB. Det åligger ALB enligt 2 § i instruktionen att "gallra i den utsträckning som behövs". Beträffande radio- och TV-material är arkivet förpliktigt att gallra ut sådant som ej har dokumentariskt värde, såvida ej rättighetsinnehavarna medgett att det får ingå i ALB:s samlingar (7 § pliktexemplarsförordningen). Denna bestämmelse, som går tillbaka på Bernkonventionens krav, är en nödvändig följd av vad som stadgas i 22a § upphovsrättslagen, URL. Man anser vid ALB att samma bevarandekrav bör ställas på film, videogram och fonogram som på nationalexemplaret av skrift. Gallringsåläggandet gäller enligt URL endast radio- och TV-sändningar. Uppfattningen vid ALB är att av radio- och TV-sändningar har allt utom repriser dokumentariskt värde, och man avser att gallra ut dessa vid kopiering eller konvertering av de band där nu materialet finns bevarat. För närvarande bevarar man allt levererat material.

ALB betalar årligen ca 750 000 kr. för att ersätta bandkostnaderna vid SR:s programföretag. Övriga leverantörer av referensband till ALB får själva betala sina bandkostnader.

ALB mottar varje år följande mängd dokument genom pliktleverans, motsvarande ca 300 hm:

film:	400-500 titlar	
videogram:	1 500-2 000 titlar	
fonogram:	4 000-5 000 objekt	
inspelningar av rikssänt radiomaterial:		motsvarande ca 25 000 timmar
inspelningar av lokala radiosändningar:		motsvarande ca 90 000 timmar
inspelningar av TV-sändningar:		motsvarande ca 20 000 timmar.

5.2.3 Mottagande bibliotek utom KB och LUB

Universitetsbiblioteken i Stockholm (SUB), Uppsala (UUB), Linköping (LiUB), Göteborg (GUB) och Umeå (UmUB) mottar pliktexemplar av skrift. Undantagna är dagstidningar och kombinerat material. De nämnda biblioteken har, i motsats till KB och LUB, inte bevarandeplikt. Det finns ett fungerande samarbete när det gäller att hantera pliktexemplaren, se avsnitt 5.2.1. Om dessa bibliotek gäller följande enligt 6 § pliktexemplarsförordningen: "Skrifter som har lämnats till biblioteken vid universiteten i Stockholm, Uppsala, Linköping, Göteborg och Umeå bevaras enligt föreskrifter som meddelas av styrelsen för respektive universitet." Viss uppmärksamhet måste alltså ägnas åt frågan om vad

dessa andra bibliotek bevarar och tillhandahåller. I allmänhet är beslut om bevarande av svenskt tryck delegerat till en biblioteks-nämnd, som endast meddelar allmänt hållna riktlinjer.

De nämnda biblioteken har besvarat en enkät som utskickats till alla de fem universitetsbibliotek som mottar pliktexemplar. Enkätens frågor har biblioteken i många fall haft svårt att svara på, då man ofta inte samlar in de uppgifter i fråga om utlån, ekonomi m.m. som är aktuella för just denna utredning. Endast mycket allmänna slutsatser kan därför dras av enkäten. LiUB särskiljer i mindre grad än de andra universitetsbiblioteken pliktexemplar från andra förvärv.

Biblioteken mottar 400-470 hyllmeter svenskt tryck varje år. De gallrar och bevarar enligt olika principer. Uppsala UB bevarar ca 345 hm, GUB ca 235 hm, UmUB ca 195 hm. En del av det material som inte bevaras vid huvudbiblioteket skickas ut till andra bibliotek, mestadels inom den egna universitetsorganisationen. Man kastar alltså bort mycket material, men det bör framhåvas att en viktig kärna av materialet bevaras på i stort sett alla biblioteken, även om det långt ifrån alltid registreras.

Intresseområden

I fråga om vad man bevarar kan man konstatera att GUB lägger vikt vid Västsverige och Göteborgstrakten, medan UUB särskilt omsorgsfullt samlar föreningstryck från samhällets alla områden och alla slags företags och institutioners verksamhetsberättelser. Biblioteken kastar mycket material av typen reklam och produktinformation, lokal och intern information såsom annonsblad och turistinformationsblad.

LiUB:s samling av det svenska trycket är i hög grad inriktad på den pågående forskningens behov. Man strävar efter att införliva allt material som behövs på längre sikt med de katalogiserade samlingarna.

Regional täckning, nationell täckning

Inför problemet att förse hela landet med svenskt tryck på ett någorlunda rättvist sätt frågades i enkäten vilken roll de gamla högskoleregionerna spelade. Mest samverkan med bibliotek inom den gamla högskoleregionen har de "unga" universitetsbiblioteken, nämligen LiUB, SUB och UmUB, som sänder material till en rad bibliotek utanför det egna universitetet. När det gäller att låna ut tidningsfilm utanför det egna biblioteket, har KB och de universitetsbibliotek som erhåller gratis tidningsfilm (avsnitt 7.1.1), nämligen GUB, LUB, UmUB och UUB, kommit överens om att tillämpa gränserna för de gamla högskoleregionerna.

5.3 Tillhandahållande

5.3.1 KB och LUB

KB:s tillhandahållande av pliktexemplar regleras av pliktexemplarsförordningen, där det i 13 § föreskrivs att skrift och kombinerat material skall hållas tillgängligt i bibliotekets lokaler i den utsträckning biblioteket bestämmer.

LUB:s tillhandahållande av pliktexemplar regleras i 14 § pliktexemplarsförordningen. Där stadgas att skrift och kombinerat material hålls tillgängligt enligt föreskrifter som meddelas av styrelsen för universitetet i samråd med KB och delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI). DFI är numera nedlagd. I fråga om LUB tillkommer en samrådsplikt med KB, annars gäller i stort sett detsamma för tillhandahållandet vid LUB som för övriga universitetsbibliotek (avsnitt 5.3.3).

Som framgått av det föregående lånar KB inte ut svenskt material utanför huset, medan LUB, liksom övriga mottagande bibliotek, lånar ut utanför biblioteket om inte särskilda skäl föreligger. Alla bibliotek utom KB har en livlig fjärrlåneverksamhet. Eftersom LUB bevarar ett fullständigt pliktexemplar, kan det förmodas att det är särskilt anlitat i fjärrlånetrafik. Vid LUB har man beräknat att man varje år expedierar ca 11 000 fjärrlån av svenskt material till andra bibliotek. Mycket av utlånen faller inom ämnesområdena litteraturvetenskap, etnografi med angränsande ämnen, biografi med genealogi, samhälls- och rättsvetenskap och historia. En liknande beräkning vid Göteborgs universitetsbibliotek tyder på att man där expedierar mellan 4 000 och 4 500 fjärrlån av svenskt material.

Det finns viss utlåningsstatistik från KB och LUB, som gäller vanliga utlån till låntagare på orten. Den ger emellertid inte svar på alla frågor som är intressanta ur utredningens synvinkel. Man får endast delvis veta om det är katalogiserat eller okatalogiserat material som lånas, vad som lånas av forskare och av studerande och vilka ämnesområden som oftast berörs av lånen. KB för statistik över utlånat okatalogiserat material. Varje år inkommer ca 2 000 beställningar, som resulterar i utlån av antingen enstaka skrift eller kapslar och portföljer vilka innehåller flera, ibland upp till ett par hundra skrifter. Då den låntagande ofta inte noggrant kan ange vad som önskas, föregås ofta en framtagning av omfattande sökningar, vilket gäller alla bibliotek som har okatalogiserat tryck. En undersökning som gjordes vid KB under fem veckor 1985 och grundar sig på ca 4 800 återlämnade böcker/periodica visar att 38 % av det utlånade materialet var svenskt, 62 % ut-

ländskt. Det mest utlånade svenska trycket föll inom ämnesområdena samhälls- och rättsvetenskap, litteraturvetenskap, skönlitteratur, konst, ekonomi, historia och geografi/topografi

Vid LUB har undersökningar gjorts 1985 och 1990 vid det s.k. UB 1, som tillhandahåller litteratur inom samhälls- och rättsvetenskap, juridik, ekonomi och humaniora. Vid båda tillfällena visade det sig att ca två tredjedelar av det utlånade materialet var svenskt: år 1990 67 % av den undersökta periodens 6 635 utlån, vilket innebar en liten procentuell ökning. Undersökningen från 1985 visar stort utlån inom ämnena samhällsvetenskaper, historia, ekonomi, geografi och religion. Den senare undersökningen visar särskilt stor efterfrågan på litteratur inom ämnesområdena samhällsvetenskaper och ekonomi; även historia, filosofi/psykologi, konst, "allmänt och blandat" (skrifter och skriftsamlingar som berör flera ämnesområden) och geografi lånades flitigt. För det okatalogiserade materialet gällde i stort sett samma tendens som för det katalogiserade.

5.3.2 ALB

Enligt de bestämmelser som gäller vid ALB är dokument huvudsakligen tillgängliga i studiekopia och endast för forskningsändamål. Forskare är den som är registrerad vid universitet och högskolor som forskare, men även många andra som kan sägas verka i nära anknytning till forskning. Det kan vara fråga om produktion av filmer, teaterföreställningar, musik-, radio- och TV-program, författarskap, utredningsarbete, journalistik. Ändamålet med verksamheten skall anmälas skriftligt och godkännas vid ALB. "Forskare" får alltså en vidsträckt tolkning, men i jämförelse med de bibliotek som mottar pliktexemplar är man vid ALB betydligt mera restriktiv: biblioteken ställer sitt material till förfogande för forskning, men även för enskilda personers högre studier, och kräver endast i sällsynta undantagsfall redogörelse för forskningsändamål. Så sker i första hand om det material som önskas är mycket ömtåligt.

Man mottar årligen ca 1 200 beställningar från 300 forskare. Största delen av forskarna ägnar sig åt filmvetenskap (51 %) och annan humaniora än filmvetenskap (17 %). Samhällsvetenskap och musikvetenskap är också representerade (8 % resp. 5 %).

En skillnad mellan tillhandahållandet vid ALB och vid biblioteken är att låntagaren vid de senare inte betalar något för vanligt lån. Vid ALB debiteras däremot låntagaren med en summa som skall motsvara framställningen av en studiekopia, vilket innebär 6 kr. för 15 minuters speltid för video och 3 kr. för samma tid om det gäller ljud. En spelfilm på video kostar följaktligen ca 40 kr. ALB får in ca 40 000 kr. per år genom denna ersättning.

Liksom i fråga om uppbyggnad av samlingar bestäms tillhandahållandet av respektive universitetsstyrelse (15 § pliktexemplarsförordningen). Det finns följaktligen inga övergripande bestämmelser på detta område. Allmänt gäller 16 kap. 1 § högskoleförordningen (1988:811): "Högskolebibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskoleenheten svara för biblioteksservice inom högskoleenheten och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice." Högskoleförordningen är nu under omarbetning, men föredragande statsråd har i prop. 1992/93:1 Universitet och högskolor uttalat att det i den nya högskoleförordningen bör införas en motsvarighet till den bestämmelse som i den nu gällande förordningen reglerar dels förekomsten av högskolebibliotek, dels samverkan med det allmänna biblioteksväsendet. Man kan sammanfattningsvis säga att följande tillämpas, vari även LUB inbegrips: det egna universitetets verksamhet bestämmer inriktningen vid respektive universitetsbibliotek; rätt att begagna biblioteket har lärare, forskare, tjänstemän och studerande vid universitetet, men därjämte var och en som har behov av universitetetsbibliotekets resurser för egen forskning eller egna högre studier; endast i undantagsfall krävs redogörelse för forskningsändamål. I praktiken innebär detta att alla mottagande bibliotek, däri inbegripet KB och LUB, ställer sina samlingar av svenskt material till förfogande för varje myndig person.

Ej heller vid andra mottagande bibliotek än KB och LUB finns det särskilt mycket för utredningen relevant lånestatistik. Av en undersökning från UUB:s huvudbibliotek (Carolina) gjord i början av 80-talet framgår att det svenska trycket stod för en dryg tredjedel (36,8 %) av de lokala utlånen och för 14,4 % av fjärrlån, dvs. lån till andra bibliotek. Undersökningen sträckte sig över 20 dagar och berörde 16 304 lånetransaktioner, av vilka 5 060 gällde svenskt tryck. Mest efterfrågade var svenskt tryck inom områdena medicin, humaniora och samhällsvetenskaper. Här finns stora osäkerhetsmoment, som ligger i att undersökningen är rätt gammal, endast gäller ett universitetsbibliotek och där endast huvudbiblioteket. Det kan vara rimligt att som i Carolina-undersökningen kursbibliotekets lån utesluts. Dessa står för en stor del av universitetsbibliotekens utlån och gäller i mycket hög grad svenskt material, men pliktleveranser spelar liten roll för kursbibliotekens uppbyggnad, eftersom man i allmänhet har flera, ofta ett stort antal, av publikationerna. I flera fall gäller att universitetsbibliotekets huvudbibliotek mest är inriktat på humaniora och samhällsvetenskaper, vilket enligt erfarenheten borde ge stort utlån av svenskt material, särskilt av okatalogiserat tryck. Uppsala-siffrorna är därför kanske lägre än man väntat, men frågan är om de gäller i dag. Intervjuer med erfarna bibliotekarier vid flera hu-

vudbibliotek och en jämförelse med den senaste undersökningen vid LUB (avsnitt 5.3.1) har givit ett allmänt intryck av att det svenska trycket står för större del av lånen än Uppsalaundersökningen visar, och att det snarare rör sig om mer än hälften av alla lån.

LUB har som nämnts en livlig fjärrlåneverksamhet, men de övriga mottagande bibliotek som svarat på enkäten är också starkt engagerade i denna trafik och har därvidlag inga andra restriktioner än de som gäller deras egna lokala låntagare. Detta kan innebära att visst material ej får lånas hem utan måste studeras i ett biblioteks läsesal.

Leveransfrist

Leveransfristen, som innebär att material kan levereras ett drygt kvartal efter utgivandet, anses enligt enkäten (avsnitt 5.2.3) av vissa mottagande bibliotek vara ett problem därigenom att man endast med försening kan ställa materialet till låntagarnas förfogande, men accepteras av andra. De relativt sena leveranserna innebär dock att universitetsbiblioteken ofta väljer att köpa aktuell litteratur, mest i form av monografier och tidskrifter, som man sedan får som pliktexemplar. Detta innebär dubbelkostnader, vilkas storlek dock är okänd.

5.4 Övriga institutioner: Sveriges Radio AB och Stiftelsen Svenska filminstitutet

5.4.1 Sveriges Radio AB, SR

SR är en paraplyorganisation som innefattar flera programföretag vilka svarar för radio- och TV-sändningar. Programföretagen Sveriges Riksradio AB och Sveriges Television AB bedriver en omfattande verksamhet när det gäller att bevara de egna sändningarna, såsom finns utförligt beskrivet i LBK:s betänkande. Några mera betydande förändringar har inte skett sedan denna utredning presenterades, varför jag hänvisar till den.

SR:s framtida ställning är osäker. Jag måste emellertid anta att det även i framtiden kommer att finnas ett av allmänna medel finansierat radio- och TV-bolag, vilket är fallet i de flesta jämförbara länder. Jag antar också att det även i framtiden kommer att ställas speciella krav på SR eller dess motsvarighet. En våren 1992 framlagd proposition om den avgiftsfinansierade radio- och TV-verksamheten 1993-1996 (prop. 1991/92:140) stöder dessa två antaganden och föreslår beträffande SR i huvudsak administrativa förändringar, som är utan större betydelse för denna utredning. Som exempel på de krav som ställs på programföretagen inom

Programmen skall ge kunskaper och upplevelser, förmedla erfarenheter samt skänka god underhållning. De skall utformas så att de genom kvalitet, tillgänglighet och mångsidighet i skälig omfattning tillgodoser skiftande behov hos landets befolkning. Även mindre gruppers intressen skall i görligaste mån tillgodoses.

Programutbudet skall som helhet präglas av folkbildningsambitioner. Det skall utformas så att utrymme ges åt en mångfald av olika åsikter och meningsinriktningar och så att hänsyn tas till olika förutsättningar hos befolkningen. Ett mångsidigt utbud av program på svenska språket skall tillhandahållas och svenska artister och verk av svenska upphovsmän skall i betydande omfattning förekomma i televisionen.

Ovanstående krav på SR:s programföretag brukar ofta kallas public service-uppdraget. Liknande krav ställs inte på andra programföretag, lika lite som det ställs krav på att publicerade trycksaker, filmer eller grammofonskivor skall hålla viss kvalitet.

I motsats till Stiftelsen Svenska filminstitutet, SFI, (avsnitt 5.4.2) har programföretagen inte som uppgift att bevara kulturarvet inom sitt område. Deras uppgift är att bedriva radio- och TV-verksamhet i allmänhetens tjänst (2 § avtal mellan staten och SR). Bevarande ägnar man sig i princip åt i den mån det främjar den egna programverksamheten, dvs. man sparar för användning på nytt, vilket innebär en stark gallring, och man håller i princip samlingarna tillgängliga endast för programändamål. Detta hindrar inte att man visar intresse för det kulturella arvet.

Enligt pliktexemplarslagen skall programföretagen till ALB överlämna de s.k. referensbanden, dvs. de inspelningar som enligt lag skall göras av alla program och sparas hos företagen i sex månader av tryckfrihetsskäl. Dessa inspelningar är emellertid av låg kvalitet och ger inte det rätta intrycket av direktsändningen. Merparten av de svenskproducerade program som Sveriges Television AB, SVT, sänder spelar man in med högre kvalitet och ställer det till ALB:s förfogande i enlighet med ett avtal, som syftar till båda parternas fördel: ALB får bättre kvalitet på viktiga inspelningar, SVT drar fördel av att ALB bevarar viktiga program för framtiden, vilka SVT kan återanvända utan att själv behöva stå för bevarandet.

SR:s intäkter består till 92 % av TV-avgifter, vilkas storlek fastställs av riksdagen och vilka uppbärs av SR. I stort sett gäller alltså att SR drivs med allmänna medel.

1963 slöts ett första avtal mellan staten och de svenska filmorganisationerna i avsikt att bilda Stiftelsen Svenska filminstitutet. Innebörden i avtalet var att 10 % av filmintäkterna från de biografier, som visar film mera än fem föreställningar i veckan, avsätts till SFI. I gengäld avstår staten från att konsumtionsbeskatta biografnäringen, för vilken nöjesskatten varit en kännbar påлага. Senare har institutet också regelbundet erhållit statsbidrag. Sedan 1982 är också videobranschen avtalspart; en summa betalas in för varje videogram som uthyrs eller säljs. Det senaste avtalet löper fram till och med den 31 december 1992. En utredning, som omtalas i det följande, har nyligen framlagt förslag som nära berör SFI. Den 3 september 1992 har ett avtal, 1993 års finansieringsavtal för Filminstitutet, undertecknats av staten och organisationer inom film-, video- och TV-branschen. Avtalet är från statens sida träffat under förbehåll av regeringens godkännande. Det är avsett att träda i kraft den 1 januari 1993 och gälla t.o.m. den 31 december 1998.

En viktig skillnad i det nya avtalet gentemot det ännu gällande är att man drar en gräns mellan de medel, som inflyter genom avtalet och som är avsedda huvudsakligen till produktionsstöd till svensk film, och de medel som stiftelsen erhåller för att utföra uppdrag åt staten inom det filmkulturella området. Staten och branschen i förening finansierar alltså filmproduktion genom avtalet, staten finansierar filmkulturell verksamhet med andra medel.

SFI lägger årligen ned betydande summor på att bevara och tillhandahålla svensk film.

SFI har till ändamål

att främja värdefull svensk filmproduktion

att öka intresset hos allmänheten för film

att främja spridning och visning av värdefull film

att följa den tekniska utvecklingen inom filmens område

att direkt eller i samarbete med folkbildningsorganisationer, filmstudior och andra sammanslutningar sprida kunskap om filmen

att medverka till bevarandet av filmer och material av film- och kulturhistoriskt intresse

att verka för internationellt samarbete på alla dessa områden

att inom och utom Sverige vid behov företräda filmens intresse

att i övrigt verka för ändamål inom filmens område.

SFI finansieras huvudsakligen genom biografavgifter (hittills ca 40 %), videoavgifter (hittills ca 17 %) och statsbidrag (hittills ca 33 %). Avgifterna fastställs genom avtal mellan staten och organisationer inom film- och videobranschen. De bör betraktas som ett alternativ till skatteintäkter: avtalet kan nämligen sägas upp av branschen om nöjesskatt återinföres, avdragsrätter begränsas eller

andra pålagor åläggs branschen av staten. SFI drivs alltså liksom SR huvudsakligen av allmänna medel, och sådana ligger till grund för den största delen av de betydande investeringar man gjort.

En nyss avslutad utredning, (SOU 1991:105) Filmproduktion och filmkulturell verksamhet i Sverige, påpekar att SFI:s verksamhetsområden är två, nämligen stöd till filmproduktion och filmkulturella frågor, och vill skilja mellan de verksamheter som primärt faller på staten och de verksamheter som regleras genom avtal. Produktion av film skulle finansieras genom avtal med film- och videobranschen, medan staten helt skulle svara för finansieringen av filmkulturella frågor. Det nya, ännu ej giltiga finansieringsavtalet, ansluter sig till dessa tankar.

De filmkulturella aktiviteterna innefattar bl.a. spridning och visning av värdefull film, utgivning av tidskrifter, restaurering av film samt arkiv- och dokumentationsverksamhet.

Arkivet bevarar i dag över 13 000 filmer. Det får merparten av sina filmer genom att filmbolagen deponerar en kopia av filmen efter det att den svenska distributionsrätten upphört, i de flesta fall 2-3 år efter biografpremiären. Depositionerna regleras i särskilda avtal med filmernas rättsinnehavare.

De stora utländska filmbolagen intog vid ALB:s start 1979 en avvaktande hållning gentemot en lagstadgad leveransplikt till ALB. Efter överläggningar, i vilka SFI deltog, beslöt ALB att medge dispens från lagen för utländsk biografilm, under förutsättning att den leveransskyldige kan uppvisa ett avtal med SFI, där han förbinder sig att deponera en filmkopia av god kvalitet hos SFI.

För den svenska filmen finns avtalat att för alla produktioner som får ekonomiskt stöd av SFI åtar sig producenten att lämna en masterkopia för långtidsförvaring hos SFI.

Man har omkopierat större delen av de svenska filmer som finns på den brandfarliga nitratbasen till modern säkerhetsfilm och hoppas kunna avsluta detta arbete inom några år.

Arkivets kopior utnyttjas i första hand av forskare vid Institutionen för teater- och filmvetenskap vid Stockholms universitet och Dramatiska institutet. De är i princip avsedda för forskning.

Dokumentationsavdelningen består av bibliotek, klipparkiv samt bild- och affischarkiv. Biblioteket är Sveriges mest betydande när det gäller filmlitteratur. Man bevarar även, om än mera selektivt, TV- och videolitteratur. Samlingarna uppgår till ca 36 000 volymer, och man prenumererar på 260 tidskrifter. Man har även hand om manuskript och arkiv från enskilda personer och filmbolag. Klipparkivet bevakar vad som skrivs om film i svensk dagspress. Bild- och affischarkivet samlar stillbilder till filmer (ca 1,5 miljoner bilder) och har en betydande porträttsamling, jämte drygt 30 000 affischer. Det är alltså fråga om stora och betydelsefulla samlingar.

Bibliotekets läsesal och utlåningsexpedition delas med Stockholms universitetsbibliotek, filialen för Institutionen för teater- och filmvetenskap. Det är öppet för allmänheten och deltar i fjärrlånesamarbetet. Under ett år kan ca 3 000 hemlån och ca 7 000 läsesalslån registreras.

Bild- och affischarkivets expedition kan under ett år tillhandahålla 4 000-5 000 bilder i original och kopia till internt och externt bruk. Allmänheten har tillträde till expeditionen, som förmedlar kopior av bilder till beställare ute i landet.

Det framgår klart, både av SFI:s målsättning och av dess verksamhet, att man arbetar för att bevara det filmkulturella arvet och därvid har beröringspunkter med ALB. En arbetsfördelning finns, som enkelt kan uttryckas: film på filmbas hos SFI, film på videogram hos ALB.

Unescos riktlinjer är av stort intresse. De är tillkomna under medverkan av framstående expertis, är väl genomtänkta och bildar en referensram. Beträffande länder utanför Sverige har tyngdpunkten i denna framställning lagts vid de nordiska länderna och länder inom EG. Någon harmonisering av bestämmelserna om pliktleverans finns inte inom EG och förberedes inte för närvarande. De länder på kontinenten som beskrivs i det följande jämte Storbritannien är samtliga medlemmar av EG och kan stå som exempel på de olikartade förhållanden som ännu så länge råder där. Länderna har valts i avsikt att belysa några stora länder som traditionellt har stor betydelse för Sverige, vartill Nederländerna har lagts som exempel på ett till storleken mera jämförbart utomnordiskt land, som är intressant även ur den synvinkeln att det ej har någon pliktleveranslag. Norge och Frankrike, som har nya lagar på området, tilldrar sig ett speciellt intresse.

6.1 Unescos riktlinjer

6.1.1 Lunn: Guidelines

En skrift som ofta citeras i diskussioner om pliktleverans är *Guidelines for legal deposit legislation, prepared by Jean Lunn*. (Paris: Unesco, 1981.)

Dessa "guidelines" har ingen bindande kraft för något land utan skall betraktas just som riktlinjer. De är utarbetade efter diskussion med sakkunniga från flera länder och kan tjänstgöra som utgångspunkt för överväganden.

Lunn för ett resonemang om olika aspekter som kan läggas på pliktleverans. Förhållandena i olika länder beskrivs. Författarinnan är ganska sparsam med rekommendationer, men sammanfattar sina åsikter i ett förslag till en pliktleveranslag. Denna är kortfattad och allmänt hållen; Lunn rekommenderar att man använder sig av föreskrifter ("regulations") för att reglera mera i detalj, eftersom det är lättare att ändra föreskrifter än lag när det blir aktuellt att ta hänsyn till nya förhållanden. Sammanfattningen nedan utgår från lagförslaget, med tillägg av kommentarer och förtydliganden.

Att bevara kulturarvet är den viktigaste orsaken. I andra hand skall det levererade materialet tjäna som underlag för nationalbibliografin. I tredje hand nämns statistik över produktionen av publikationer och önskan att ge bibliotek/motsvarande tillgång till material.

Vad skall levereras?

Ett nyckelbegrepp för Lunn är "offered to the public". Detta begrepp innefattar publikationer som distribueras till allmänheten ("general public"), men även till medlemmar i sammanslutningar som står öppna för alla och till medlemmar i sådana sammanslutningar som står öppna för alla inom verksamhetens ram ("all with certain qualifications inherent in the nature of the organization"). Detta sistnämnda är inte helt glasklart, men det avser bl.a. aktieägare, medlemmar i fackförening och lärda sällskap.

Inom begreppet "offered to the public" faller t.ex. skådespel som framförts offentligt, och i enlighet med detta anser Lunn att även icke publicerade bearbetningar av skådespel som framförts offentligt bör levereras. Detta är ett krav som föga berörts i svensk diskussion. I Storbritannien finns bestämmelser att sådant material skall levereras till British Library.

Med Lunns utgångspunkt i vad som "gjorts allmänt tillgängligt" blir underlaget för informationen likgiltigt. Observera att hon anser att datorbaserat material som tillhandahålls på band, skivor m.m. eller visas på en skärm är leveranspliktigt. Det må här påpekas att man i Norge som första land i världen kräver leverans av on-linedatabaser, vilket är i linje med kraven i Guidelinens på leverans av sådant som tillhandahålls genom "display on a screen".

Ett annat nyckelbegrepp är "ny". Det som levereras skall vara nya publikationer, och nytt är allt som i något avseende är ändrat. Detta gäller både innehåll och form. Lyxupplagor, pocketupplagor, punktskriftsupplagor, upplagor i facsimil och mikroform m.m. bör alltså levereras.

Lunn diskuterar hur fullständigt det publicerade materialet skall levereras. Hon är ingen strikt anhängare av fullständighet, utan kan tänka sig inskränkningar i vad som kallas "pamphlets" och "trivia and ephemera", speciellt i fråga om det sistnämnda. Hon kan också tänka sig att endast exempel lämnas av vissa publikationstyper: t.ex. endast de viktigaste dagstidningarna i ett land och endast vissa firmors årsrapporter.

Publikationer som importerats och sprids i landet skall levereras, om deras upphovsmän är hemmahörande ("domiciled") i landet.

Lunn föreslår två exemplar, av vilka ett skall vara ett bruksexemplar. Hon vill i föreskrifter fastställa att endast ett exemplar behöver lämnas av sådana publikationer som producerats i få exemplar eller som är särskilt dyra, samt av filmer och videogram ("videotapes").

Vem skall leverera?

Lagförslaget anger förläggare eller importörer. Lunn diskuterar fördelar och nackdelar med att tryckare/producent eller förläggare/motsvarande levererar materialet och rekommenderar en pragmatisk hållning. Argumentet för leverans från tryckare/producent är den större fullständighet man då kan uppnå, men Lunn kräver å andra sidan inte obetingad fullständighet.

Tidsgräns

Lunn intar en mycket strikt hållning: leverans före publicerandet. Alla de nordiska länderna har leverans efter publicerandet, vilket i flera länder lett till att förlag frivilligt levererar in material för tidig registrering i nationalbibliografin.

Krav på leverantör och mottagande institution

Lunn föreslår att leverantören (förläggare/beställare eller tryckare/producent) skall bifoga bibliografiska upplysningar i standardiserad form. Mottagande institution skall lämna mottagningsbevis. Publikationer som inte är böcker skall åtföljas av tillhörande material såsom omslag, bruksanvisningar m.m. Böter kan utkrävas av försumlig leverantör. Ingen ersättning är tänkt för dyrbart material, däremot, som nämnts, i vissa fall leverans av endast ett exemplar.

6.1.2 Kofler: Legal questions facing audiovisual archives

Ett slags parallell till Lunnns arbete är *Legal questions facing audiovisual archives, prepared by Birgit Kofler*. (Paris: Unesco, 1991.)

Kofler betecknar arbetet som riktlinjer ("guidelines"), vilket innebär att de inte har någon bindande kraft.

Riktlinjerna försöker dels ta hänsyn till allmänt gällande lagstiftning, dels utveckla tankar om hur en institution som bevarar och tillhandahåller ljud och bild bäst skall kunna fullfölja sin upp-

gift. Kofler kallar denna institution "archive", som nedan återges med "arkiv", utan att jag fördenskull tagit ställning till den omdebatterade frågan om lämpligt namn på vårt svenska Arkiv för ljud och bild (ALB). Ingen institution av den typ Kofler skisserar finns i sinnevärlden, ehuru det svenska ALB företeer likheter liksom The Australian National Film and Sound Archives.

Kofler delar upp sin text i olika avsnitt, inom vilka ett förslag till lagtext följs av kommentarer och förtydliganden. Utgångspunkten är inte pliktleverans utan snarare inrättandet av nationella "arkiv för ljud och bild".

Definitioner

Kofler utgår från "kulturarvet", vars betydelse understrykes mycket starkt, och konstaterar att det audiovisuella materialet utgör en viktig del av detta. Med "visuell" avses hos henne huvudsakligen rörliga bilder. Det är att märka att hon anser att bevarandet av detta kulturarv innebär att man bevarar kringmaterial i stor utsträckning. Hon tänker därvid uppenbarligen i första hand på det visuella materialet och önskar bevara manus, stillbilder, affischer, reklammaterial, scenteckningar, skisser till scenkläder. Hon önskar också bevara äldre teknisk utrustning och kunskap att hantera denna.

Vid definitionen av audiovisuellt material fäster hon inget avseende vid informationsbäraren. Film, radio, TV, videogram och fonogram men även mikrofilm skall bevaras. Ett viktigt kriterium är att materialet skall vara avsett att tillgängliggöras för allmänheten ("intended to be made available to the public", med specialformuleringar för att täcka film, radio och TV).

"Nationell" är ett viktigt begrepp, som definieras som att producenten eller åtminstone en av medproducenterna till materialet har sin huvudsakliga uppehållsort ("headquarters or habitual residence") inom landet.

Arkiv för ljud och bild

För att bevara det kulturarv som är aktuellt bör ett arkiv för audiovisuellt material inrättas. Kofler medger att uppgiften kan vara fördelad på flera institutioner men vill gärna se ett arkiv för ljud och bild som en motsvarighet till ett nationalbibliotek, till ett nationellt arkiv och till nationella museer. Arkivets arbetsuppgifter beskrivs ingående, men kan sammanfattas som: samla, bevara, underhålla, förteckna och katalogisera, tillhandahålla för vetenskapliga och kulturella ändamål och för studier ("for scientific, educational and cultural purposes") samt sprida kunskap om beståndet. I bevarandet ingår som redan nämnts bevarandet av teknisk ut-

rustning. En viktig punkt utöver de nämnda är att arkivet skall bedriva forskning om material och produktion på ljud- och bildområdet.

Arkivets tjänster skall i princip vara gratis, men om låntagare har speciellt krävande önskemål, bör rimlig avgift kunna uttas.

Pliktleverans

Arkivet kan förvärva material på olika sätt, och pliktleveranser spelar här en särskild roll. Det material som skall levereras är:

film och rörliga bilder, varav den nationella produktionen skall levereras i ett exemplar

annat visuellt material, varav allt skall levereras som är tillgängligt inom landet, i ett exemplar

fonogram på samma sätt som "annat visuellt material" ovan, i två exemplar

radio- och TV-sändningar av alla slag på rekvisition från arkivet

kompletterande information, varmed framför allt menas upplysningar om upphovsrättsliga förhållanden, vilka arkivet har nytta av att känna till.

I ett särskilt avsnitt, Related Material, specificerar Kofler det kringmaterial som också skall levereras, och ställer här stora krav. Se ovan under Definitioner.

Man noterar Koflers rekommendation att man bevarar hela utbudet av vad som finns tillgängligt i landet beträffande sådant material som inte är film eller rörliga bilder. Av film och rörliga bilder skall däremot endast den inhemska produktionen levereras. När det gäller radio- och TV-sändningar av alla slag skall de bevaras i ett urval, som arkivet ansvarar för. Ett villkor är därvid att materialet skall vara utsänt i landet ("broadcast in the country").

Bland sådant som inte skall levereras märks vad som motsvarar allmänna handlingar ("audiovisual materials that are required to be sent to the National Archives as public records").

Kofler medger att det kan vara svårt att leva upp till ett ambitiöst program, och ger därför följande angelägenhetsordning:

material producerat ("made") i eller som handlar om landet

material framställt av medborgare i landet eller med deras medverkan

material framställt ("manufactured") i landet

material av intresse för landet.

Denna ordning kan utan tvivel diskuteras. Man frågar sig t.ex. om inte sådant som är av intresse för landet ("of relevance to the country") bör komma före sådant som framställts i landet; ett utländskt företag kan ju av ekonomiska skäl ha förlagt en produktion till ett visst land utan att produkten har något som helst med landet att göra.

Leverantören skall bära alla kostnader, men det är inte klart vem som skall leverera olika typer av material. Producent, utgivare och distributör nämns utan specifikation.

Materialet skall levereras omedelbart efter publicerandet eller efter rekvisitionen (radio- och TV-sändningar). I det sistnämnda fallet får man väl förutsätta att sändaren har en upptagning av det utsända programmet, såsom fallet är med programföretagen i Sverige.

Sanktioner mot underlåtenhet är böter uppgående till viss multipel av materialets värde (alltså t.ex. fem gånger fonogrammets pris).

Rätt att göra inspelningar och kopior

Arkivet skall ha rätt att själv göra inspelningar av etersändningar och bevara dem, om de är av speciellt dokumentariskt värde.

Arkivet har rätt att göra och bevara säkerhetskopia och brukskopia. Se nedan om fjärrlån.

Tillträde till materialet

Tillträde till arkivets material räknas som en medborgerlig rättighet ("access to the collections ..., whether as information or cultural material, is considered a public right as well as a need"). I England härmed skall arkivet i görligaste mån bereda fritt och lika tillträde till alla som begär det ("provide access to all who seek it, as freely and equitably as practicable"). Upphovsrätten får härvid inte trädas för nära.

Arkivet får göra kopia och använda denna i fjärrlån till annan arkivinstitution med officiell status, under förutsättning att mottagande institution följer samma bestämmelser som arkivet, vilket framför allt innebär att upphovsrätten inte överträdes.

6.2 De nordiska länderna

6.2.1 Danmark

Den gällande lagen om leveransplikt är från 1927 och är kompletterad med ministeriella förordningar. Den tar inte hänsyn till annat material än tryckta skrifter. Filmlagen från 1989 föreskriver om leverans av film och videogram, men för övriga dokumenttyper finns inget stadgat i lag. Det finns anledning att tro att lagen om leveransplikt kommer att revideras i en icke alltför avlägsen framtid.

Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn och Statsbiblioteket i Århus erhåller vardera ett exemplar från tryckerierna. Statligt och kommunalt tryck levereras till de nämnda biblioteken på frivillig basis. Universitetsbiblioteket Fiolstraede och Det Danske Natur- og Laegevidenskabelige Bibliotek (tidigare Universitetsbibliotekets 1. och 2. afdeling) i Köpenhamn har rätt att från förläggarna rekvirera exemplar: av material som förtecknats i Dansk Bogfortegnelse högst en månad efter publicerandet, av annat material högst ett år efter publicerandet. Förläggarna ansvarar för leverans av i utlandet framställt material som är avsett för bruk i Danmark. Oförändrade tryckningar behöver ej levereras.

Fonogram

För fonogram finns ingen leveransplikt. Nationaldiskoteket, som är en avdelning inom Statsbiblioteket i Århus, strävar efter att genom köp förvärva ett exemplar av varje fonogram som produceras i Danmark.

Film och videogram

Filmlagen från 1989 föreskriver leveransplikt för danskproducerad film. Det Danske Filmmuseum, som är en statlig institution, har rätt att begära en oanvänd kopia och en uppsättning av de bilder som används i reklamsyfte. Om filmen mottagit stöd enligt filmlagen skall exemplaret levereras utan ersättning. Dessutom skall två år efter den första offentliga visningen av en dansk film en god använd kopia utan ersättning deponeras på filmmuseet.

En oanvänd kopia av varje danskt videogram, som i Danmark distribueras och säljs i mera än 50 exemplar, skall mot ersättning levereras till filmmuseet.

Radio- och televisionsprogram

Samtliga radio- och TV-sändningar från Danmarks Radio levereras enligt avtal (ej enligt lag; leverans av sådana sändningar är överhuvudtaget ej reglerade i lag, jfr ovan) till Statens Mediearkiv, som är en avdelning inom Statsbiblioteket i Århus.

Insamling av radio- och TV-sändningar från närradiosändare/motsvarande bygger på frivillighet. Statens Mediearkiv har rådgjort med en grupp medieforskare, och man har enats om att enbart utgå från tidsperiod. Alla sändare uppmanas att leverera hela

sitt utbud under en vecka på våren och en vecka på hösten. Endast ca en tredjedel hörnsammar denna uppmaning.

SOU 1992: 92
Kapitel 6

Övrigt

Vissa förläggare levererar frivilligt till Dansk Bibliotekscenter, som utarbetar nationalbibliografin över monografier. Avsikten är att produktionen därigenom snabbt skall registreras. Utarbetandet av nationalbibliografin sker alltså i Danmark i väsentliga delar utan samband med pliktleverans, men det finns ett samarbete mellan bibliotekscentret och Det Kongelige Bibliotek som syftar till att göra bokförteckningen så fullständig som möjlig.

6.2.2 Finland

Lagen om friexemplar av 1980 innehåller föreskrifter om tryckta skrifter och vissa ljud- och bildupptagningar. Filmarkiveringslagen av 1984 innehåller bestämmelser om film och videogram.

Tryckta skrifter

Tryckt skrift skall levereras av tryckerierna i sex exemplar till Helsingfors universitetsbibliotek, som är Finlands nationalbibliotek. Fem exemplar sänds vidare till de regionala universitetsbiblioteken. Oförändrade tryckningar levereras som ovan. Dagstidningar levereras i två exemplar. Alla mottagande bibliotek har bevarandeplikt. Material producerat utomlands men avsett för bruk i Finland skall levereras på samma sätt, med den skillnaden att förläggare/importör är ansvarig.

AV-material

Enligt lagen av år 1980 skall producenten leverera två exemplar av fonogram, diabilder och mikroformer som mångfaldigats i Finland i minst 50 exemplar. Mottagare är Helsingfors universitetsbibliotek. Av ljudupptagningar sänds ett exemplar vidare till universitetsbiblioteket i Jyväskylä. Samma bestämmelser gäller för publikationer som mångfaldigats utomlands men är avsedda för bruk i Finland. I detta fall skall dock förläggare/importör leverera materialet.

En speciell filmarkiveringslag, som gäller både film och videogram, antogs i Finland år 1984. I den föreskrivs att originalmaterial (gäller även TV-material) som spelats in av inhemsk filmproducent inte får förstöras innan ägaren av detta material erbjudit Finlands filmarkiv materialet för förvaring utan ersättning och arkivet skriftligen vägrat att ta emot det. Inom fem år efter det att filmen granskats för biografvisning eller föreligger färdig skall ägaren deponera originalmaterialet till inhemsk film hos filmarkivet. Dessutom skall inom tre år efter granskningen eller färdigställandet en visningsduglig kopia av filmen lämnas till arkivet för långtidsförvaring. Om minst 50 exemplar har framställts av en film skall framställaren utan ersättning överlämna två av dessa. Importör av sådan upptagning som importerats i minst 50 exemplar skall överlämna två exemplar av dessa om upptagningen har gjorts utomlands och är avsedd att spridas huvudsakligen i Finland. Leverans sker till Finlands filmarkiv. Utan samtycke av den som innehar de till filmen knutna rättigheterna får inte arkivet använda film i annat syfte än för forskning och för filmundervisning på högskolenivå.

Radio- och televisionsprogram

Sändningar som producerats av det statliga TV- och radiobolaget Oy Yleisradio Ab bevaras i bolagets programarkiv i tre månader. Program bevaras för framtiden endast om de bedöms ha intresse för den kommande programverksamheten. Utländska program bevaras ej.

Förslag till ny lagstiftning

I slutet av 80-talet arbetade man på ett förslag till ny lagstiftning om friexemplar, men detta har inte lett till några åtgärder. Tankarna var att man skulle ta hänsyn till nya medier och framställningsmetoder, tillåta viss gallring utom vid Helsingfors universitetsbibliotek och Åbo universitets bibliotek samt kräva leverans av endast två exemplar av oförändrade nytryck och av sådant material som närmast motsvarar vad som i Sverige brukar bli okatalogiserat tryck. Fixerade elektroniska dokument skulle levereras, men ej programvara eller direktkopplade databaser. Man tänkte sig att i lagen inta en bestämmelse om att mottagande institutioner skulle ha rätt att för sina egna samlingar framställa säkerhets- och bruksexemplar av alla friexemplar.

I ett kommittébetänkande från 1991 föreslås en lag om arkivering av radio- och TV-program. De riksomfattande programmen

föreslås bevarade utan undantag, regionala och lokala på basis av stickprov. Upptagningarna skulle få användas endast för forskning och högskoleundervisning. En arkivcentral för radio och TV föreslås inrättad och underställd undervisningsministeriet.

SOU 1992: 92
Kapitel 6

6.2.3 Island

Lagen om leveransplikt är från 1977.

Tryckta skrifter

Tryckta skrifter levereras i fyra exemplar av tryckerierna till nationalbiblioteket. Två behålls där, ett som säkerhetsexemplar och ett som bruksexemplar, ett går till länsbiblioteket i Akureyri och ett till universitetsbiblioteket. Förläggare levererar material som framställts utomlands för bruk på Island. Oförändrade tryckningar levereras ej.

Kombinerat material

Kombinerat material levereras som ovan, dock gäller att förläggare levererar det som hör samman med trycksaken men är av annat slag, såsom ljud- och bildupptagningar och elektroniska dokument.

Ljud- och bildupptagningar

Fonogram levereras av förläggare/utgivare i tre exemplar till nationalbiblioteket, som behåller två exemplar, som utgör säkerhets- och bruksexemplar. Det tredje exemplaret går till länsbiblioteket i Akureyri.

Övrigt

För medier utom de nämnda föreligger för närvarande ingen leveransplikt på Island.

Förläggare levererar frivilligt till nationalbibliotekets ISBN-kontor för snabbare registrering i nationalbibliografen.

Nationalbiblioteket kan rekvirera tio exemplar av material som utgivits med stöd av statliga medel.

"Lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument", 9. juni 1989, Lov nr. 32, är i kraft sedan den 1 juli 1990. Till lagen är knuten Forskrifter om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument, 25. mai 1990, nr. 427. De ersätter en lag från 1939 med föreskrifter från 1956. Den nya lagen är en kortfattad ramlag. I det följande redovisas innehållet i lag och föreskrifter.

Översikt

Dokumenttyp	Levereras av				Mottagare
	Antal ex.	Utg.	Prod.	Imp.	
Böcker	7	5	2	7	NBR
Tidskrifter	7	5	2	7	NBR
Tidningar	7	7	-	7	NBR
Övr. pappersdokument	7	5	2	7	NBR
Mikroform	7	7	-	7	NBR
Fotografier (minst 500 ex.)	7	5	2	7	NBR
Komb. dok.	(7) 2	(7) 2	-	2	NBR
Fonogram	2	2	-	2	UBO
Film	2	2	-	2	NF
Videogram (minst 50 ex.)	2	2	-	2	NF
Elektroniska dok. (minst 50 ex. eller on-line)	2	2	-	2	NBR
NRK-sändningar	1	1	-	-	NBR
Övrig radio, TV	anmodan	anmodan	-	-	NBR

(Förkortningar: NBR = Nasjonalbibliotekavdelinga i Rana, NF = Norsk filminstitutt, NRK = Norsk Rikskringkasting, UBO = Universitetsbiblioteket i Oslo.)

Fördelningen av leveransplikten mellan utgivare och producent framställs ovan i förenklad form. Utgivaren skall, förutom i de fall som nämns ovan, leverera alla exemplaren när han framställer dokumentet själv (t.ex. i reprocentral), när producenten finns i utlandet och när flera producenter samverkar. Importören övertar allt ansvar för leverans om både utgivare och producent finns i utlandet.

Kommentarer och jämförelser med svenska förhållanden

Visst material (fonogram, film, videogram) levereras i Sverige i endast ett exemplar och 80-talets utredningar föreslår ingen ändring. Den norska lagen kräver två exemplar, vilket sammanhänger med att man har krav på "sikringsexemplar".

Oförändrade nytryck skall levereras.

Som synes levereras allt material av samma typ till en adress. Därifrån skall det fördelas på följande sätt:

I fall av sju exemplar: ett "sikringsexemplar" och ett bruksexemplar till NBR, ett exemplar till vardera Norsk avdelning vid

I fall av två exemplar: ett "sikringsexemplar" till NBR, ett exemplar till adressaten.

I fall av ett exemplar: till adressaten.

Tidningar. I Sverige levereras tidningar i mindre antal exemplar än böcker/tidskrifter, men ett antal svenska universitetsbibliotek får i stället mikrofilm gratis (avsnitt 7.1.1). I Norge levereras samma antal.

Mikroformer. Levereras ej i dag i Sverige. Föreslås levererade av BEU i samma antal som tryckta skrifter (7 exemplar).

Kombinerade dokument. Den del som utgörs av tryckt material skall levereras som annat sådant material i sju exemplar, den del som utgörs av AV-material, elektroniskt material o.d. i två exemplar. I Sverige levereras två fullständiga exemplar av leveranspliktigt material (huvudsakligen skrift tillsammans med fonogram och/eller bildmaterial), till KB och LUB. BEU föreslår leverans av sju fullständiga exemplar, oavsett i vilken form det icke-tryckta materialet förekommer.

Elektroniska dokument. Levereras ej i dag i Sverige. BEU föreslår leverans i sju exemplar av elektroniska dokument i fixerad form (t.ex. CD-ROM), men ingen leverans av on-linedatabaser. Bestämmelsen om pliktleverans av offentligt tillgängliga on-linedatabaser är kanske den mest uppseendeväckande bestämmelsen i den norska lagen. Genomförandet av lagen har dock stött på praktiska svårigheter.

Radio- och TV-sändningar. Om NRK:s produktion gäller det samma som om SR:s produktion i vårt land. Beträffande närradio- och kabel-TV-sändningar föreslår LBK för Sveriges vidkommande att i framtiden ett urval motsvarande tre veckors sändningar levereras till ALB. I Norge har man valt rekvisition (anmodan) men har ännu knappast nått fram till fungerande rutiner.

6.3 Vissa EG-länder

6.3.1 Frankrike

Bestämmelserna gick intill nyligen huvudsakligen tillbaka till en lag från 1943, som föreskriver leverans av skrift, film och fonogram. Senare har tillkommit bestämmelser rörande andra slag av dokument. Parlamentet har emellertid i juni 1992 antagit en ny lag om *dépôt légal*. Den är snarast en ramlag som inte ger fullständig vägledning för det praktiska hanterandet av pliktexemplaren. Den nämner t.ex. inte antalet pliktexemplar. Förarbetena till lagen ger upplysningar på många punkter, men viktiga föreskrifter överlämnas till vad som motsvarar våra förordningar. Nedan ges därför en redogörelse för praxis i dag, som kan antas bestå till

stora delar, varjämte de viktigaste förändringarna presenteras. Karaktäristisk för både äldre och nyare lagstiftning är den dubbla leveransen, dels från förlag/motsvarande, dels från tryckeri/motsvarande.

Tryckta skrifter

Förlagen i och omkring Paris levererar fyra exemplar till Bibliothèque nationale, övriga förlag fyra exemplar till något av de 19 "bibliothèques municipales classées" som hittills i detta avseende varit ombud för Bibliothèque nationale. Ett exemplar levereras av de verk som producerats i liten upplaga. Vid Bibliothèque nationale binds ett exemplar och förvaras för all framtid, medan de övriga används till fjärrlån (via Centre national de prêt), till internationell bytesverksamhet eller sändes till olika universitets- och specialbibliotek. Ett exemplar (förutom de fyra nämnda) lämnas till Ministère de l'intérieur, där efter ett par års förlopp en del material fortfarande bevaras, annat sänds ut till andra bibliotek. Tryckerierna lämnar två exemplar till respektive "bibliothèque municipale classée". Ett exemplar av dessa går vidare till Bibliothèque nationale (båda, om biblioteket ligger i närheten av Paris), ett bevaras på biblioteket för all framtid. Tryckta skrifter omfattar även större delen av det som i svenska bibliotek brukar bli okatalogiserat tryck (broschyrer, affischer, föreningstryck m.m.).

Fonogram

Fonogram levereras i två exemplar till Phonotèque nationale, som är en del av Bibliothèque nationale. Ett lämnas av producenten, ett av förläggaren, eller båda av importören, om verket importeras från utlandet. Man bevarar alltså inte bara den franska produktionen, utan hela utbudet av ljudupptagningar tillgängliga i landet.

Videogram och film

Videogram levereras enligt samma bestämmelser som fonogram, likaledes till Phonothèque nationale; man bevarar alltså utbudet.

Film levereras i ett exemplar av producenten, vilket innebär att den franska produktionen bevaras. Filmen förvaras vid Archives du film, som sorterar under Bibliothèque nationale. Den nya lagen föreskriver leverans även av utländsk film, och som mottagande institution Centre nationale de la cinématographie, som är fristående från nationalbiblioteket. Man tänker sig enligt

Radio- och televisionsprogram

Den gamla lagen om *dépôt légal* gällde inte radio- och TV-sändningar, men enligt annan lagstiftning ålåg det Institut national de l'audiovisuel, som är fristående från Bibliothèque nationale, att bevara de program som sändes av de nationella programföretagen och som helt eller till största delen var producerade med statsunderstöd. Den nya lagen utökar detta med leverans även från privata programföretag. Man kan vänta sig av förarbetena att man kommer att beakta de möjligheter lagen ger att göra urval: man kommer att koncentrera bevarandet på franska produktioner i första sändning och med nationell räckvidd; man kommer att avstå från leverans av lokala och regionala sändningar, oberoende av vilka företag som sänder. Lagen framhåller möjligheten att leverera programöversikter i stället för själva programmen. Leverans kommer att ske till Institut national de l'audiovisuel.

Elektroniska dokument

Elektroniska dokument har hittills inte levererats, men den nya lagen föreskriver leverans av fixerade dokument. Ett förslag som kom fram under behandlingen av lagförslaget var att s.k. källkod ("programme source") skulle levereras: detta skulle ge möjlighet att i framtiden tolka datorbaserad information av äldre datum. Tanken föll framför allt på att ADB-branschen fruktade piratkopieringar. Av förarbetena framgår att man tänker sig leverans i urval av program.

Ny lag

Ett förslag till ny lag om *dépôt légal* framlades i senaten i januari 1992 och antogs med små ändringar av nationalförsamlingen i maj och senaten i juni samma år. Man preciserar målen, som är bevarandet av kulturarvet, vilket starkt betonas, beskrivning av materialet i bibliografier/motsvarande och möjlighet att konsultera dokumenten i den utsträckning som lagstiftningen, framför allt upphovsrättslagstiftningen, tillåter. Det framhålls i förarbetena att denna konsultation endast kan äga rum i enskilda fall och för forskningsändamål ("recherche"). Leveransen till inrikesdepartementet består och tjänar som förr syftet att informera de statliga myndigheterna, men detta syfte finns inte med i lagens målsättning.

Lagen fastställer att kriteriet för leveransskyldighet för de flesta dokumenttyper skall vara att dokumentet är tillgängliggjort för en icke alltför inskränkt krets ("mis à la disposition d'un public"), medan det för fixerade elektroniska dokument krävs en vidare tillgänglighet ("mis à la disposition du public"). Lagen omfattar dokument av alla slag, dock ej on-linedatabaser. Man vill enligt förarbetena till lagen även innefatta framtida nya dokumenttyper. Lagen förutser att urval kan ske enligt principer som fastställs i förordning, men av förarbetena framgår att detta framför allt kommer att gälla radio- och TV-program och programvara i fixerad och allmänt tillgänglig form.

Nyheter i lagen är, som nämnts ovan, framför allt att man vill få leverans av fixerade elektroniska dokument och utländsk film samt en mera tillfredsställande representation av radio- och TV-sändningar. En viktig nyhet är också att man inrättar ett vetenskapligt råd som skall svara för helhetssynen på området. I rådet skall finnas representanter för de institutioner som mottar pliktleveranser under ordförandeskap av chefen för Bibliothèque nationale. Inrättandet av rådet sammanhänger med att nationalbiblioteket förr ensamt hade ett övergripande ansvar för pliktexemplaren. Biblioteket kommer nu att mottaga skrift, fonogram, videogram och elektroniska dokument, medan Centre nationale de la cinématographie kommer att svara för film och Institut national de l'audiovisuel för radio och TV. Påfallande om man jämför med svenska förhållanden är de höga vitessummorna: från 10 000 till 500 000 francs.

6.3.2 Nederländerna

Nederländerna har inte någon pliktleverans. Tidigare har funnits en lag, som upphävdes år 1912 då landet anslöt sig till Bernkonventionen; denna stadgar att författares rättigheter inte får begränsas av några formella krav. Veterligen har inga andra länder tolkat Bernkonventionens krav på detta strikta sätt. Under en följd av år fick Koninklijke Bibliotheek (numera nationalbibliotek) i Haag inhemsk litteratur till skänks av företaget Brinkman, som förr utgav den nederländska nationalbibliografin i privat regi. 1970 började man utreda frågan om lagstadgad leverans, men ingen lag har stiftats. Under tiden löste man vid Koninklijke Bibliotheek problemet tills vidare på så sätt att man slöt avtal om leverans med förlagen genom deras branschförening. Alla centrala statliga organ är dessutom ålagda att leverera sin tryckproduktion till Koninklijke Bibliotheek. Biblioteket köper också mycket material, däribland kartor. Då systemet visat sig fungera bra i flera avseenden, har statsmakterna framgent inte visat stort intresse för pliktleveranslag.

Förlagen kan få viss ersättning för sina produkter, men levererar i allmänhet gratis. Nationalbiblioteket har noggrann kontroll över att leverans sker.

En fördel med systemet är att leveranser sker snabbt och att arbetet vid biblioteket med nationalbibliografin därigenom underlättas, till förmån för båda parter. I fråga om kombinerat material och material som framställts utomlands för nederländsk publik anses förläggaren vara lämplig leverantör.

Nackdelar är att endast lite kommer in till nationalbiblioteket av det material som motsvarar vårt okatalogiserade tryck. Vidare är det svårt att hålla reda på sådana förläggare/utgivare som verkar mera tillfälligt. Dessa måste i stor utsträckning lämnas utan kontroll, och man kommer att koncentrera sig på större producenter. Den största nackdelen torde dock vara att ljud- och bildmaterial och moderna typer av dokument inte levereras. Ungefär som i Storbritannien finns olika arkiv som sparar inom sitt intresseområde. Så har t.ex. Nederlands Omroepproductie Bedrijf (Netherlands Broadcasting Services Corporation) samlingar av material, som utväljs och bevaras med sikte på återanvändning i sändningar och som i stort sett är otillgängliga för forskare.

6.3.3 Storbritannien (United Kingdom)

Lagen, Copyright Act, section 15, är från 1911 och gäller endast tryckt material. Detta hindrar inte att annat material bevaras vid olika institutioner i landet, men med mycket skiftande grad av fullständighet. Nedan upptas material som mera systematiskt samlas in vid speciella institutioner.

Tryckta skrifter

Lagen föreskriver leverans av ett exemplar från utgivarna till vad som nu är British Library. Oförändrade tryckningar skall inte levereras. Fyra andra bibliotek i landet, nämligen The Bodleian Library i Oxford, The University Library i Cambridge, The National Library of Scotland och The National Library of Wales har rekvisitionsrätt, vilket också gäller The Library of Trinity College i republiken Irland, som inte är en del av United Kingdom. Biblioteken med rekvisitionsrätt har ett samordningsorgan, The Copyright Libraries Agency i London, dit många förlag skickar sin produktion direkt i tillräckligt antal. De samverkande biblioteken strävar efter att genom denna organisation erhålla fullständig täckning av böcker och "pamphlets", medan man beträffande tidskrifter och tidningar låter British Library svara för fullständigheten och utesluter sådant av lokalt intresse som täcks av andra rekvisitionsbibliotek.

Det är oklart om något annat än den tryckta delen av en sådan publikation överhuvudtaget faller under lagen. Det icke-tryckta materialet levereras ibland, ibland inte.

Fonogram

National Sound Archive (NSA), som är en del av British Library, har en överenskommelse med British Phonographic Industries (BPI) att som deposition motta två kopior av allt material som framställts i Storbritannien. Företag utanför BPI är inte bundna av denna överenskommelse. De höga kostnaderna för CD-skivor gör numera industrin mindre benägen att deponera sitt material hos NSA.

Videogram och film

The National Film Archive står utanför British Library. Man anskaffar film så långt en knapp budget tillåter. Man mottar vissa depositioner, men har inga överenskommelser med filmindustrin, som på grund av de höga kostnaderna är ovillig att deponera spelfilm.

Radio- och televisionsprogram

NSA har en överenskommelse med BBC att göra upptagningar av de radiosändningar man önskar. Man har inga överenskommelser med från BBC fristående företag. I fråga om TV-sändningar är det tvärtom så att NSA har en överenskommelse med de fristående bolagen om att få göra upptagningar, men inte med BBC.

6.3.4 Tyskland

Tyskland bildar sedan kort tid en politisk enhet, där man nu söker få till stånd en samverkan mellan biblioteks- och informationssystemen inom vad som intill nyligen var Förbundsrepubliken Tyskland och Tyska Demokratiska Republiken (DDR). Deutsche Bibliothek i Frankfurt am Main och Deutsche Bücherei i Leipzig bildar numera tillsammans en enhet, som nedan kallas nationalbiblioteket. Störst vikt läggs i det följande vid den f.d. förbundsrepubliken. Film och video arkiverades med större fullständighet i det gamla DDR.

Gällande bestämmelser om pliktexemplar beträffande förbundsrepubliken är från 1969 med vissa tillägg från 1982. De omfattar huvudsakligen trycksaker, mikroformer, fonogram och fixerade elektroniska dokument. Diskussion och revision av bestämmelserna anses önskvärd, men har f.n. kommit i skymundan med anledning av de stora förändringarna i det tyska biblioteks- och informationsväsendet.

Tryckta skrifter och mikroformer

Levereras enligt lag från förlagen till nationalbiblioteket. De olika delstaterna har olika lagstiftning, men kräver i allmänhet leverans från tryckerierna till något bibliotek i delstaten. Det förekommer att man i delstaterna har s.k. Anbietungspflicht, vilket innebär att producenten skall erbjuda biblioteken att välja ur produktionen. I allmänhet finns minst två exemplar av trycksaker, ett centralt i nationalbiblioteket, ett i delstaten. Dock är sådant som i stor utsträckning i Sverige blir okatalogiserat tryck undantaget från leverans. Man förlitar sig på att sådant tillhandahålls i arkiv och specialbibliotek. Som en brist uppfattas från bibliotekshåll att trycksaker som publiceras av lokala myndigheter inte faller under någon bestämmelse om leverans. De lämnas dock ofta frivilligt till biblioteken.

Fonogram

Levereras på motsvarande sätt som tryckta skrifter.

Film och videogram

Bestämmelser om leveransplikt saknas, men betydande samlingar av biograffilm och smalfilm finns vid olika arkiv och museer som har samlande till uppgift. Videogram samlas i ringa utsträckning, och man är inte enig om vilken eller vilka institutioner som bör ta hand om materialet.

Radio- och televisionsprogram

Bestämmelser om leveransplikt saknas, men radio- och TV-stationer som drivs med allmänna medel bevarar i stor utsträckning det som de sänder, särskilt TV-program. Man sparar därvid i allmänhet inte program som producerats utomlands och endast står till förfogande för visning under begränsad tid.

Bestämmelser som direkt nämner elektroniska dokument saknas, men den tyska lagen från 1969 är så allmänt formulerad att man betraktar sådana dokument i fixerad form som leveranspliktiga. Nationalbiblioteket har dock ännu knappast tagit itu med detta material på allvar. On-linedatabaser är inte föremål för samlande.

6.4 Sammanfattning

Ändamålet med pliktleverans anges ibland inte alls i gällande lagar. Det som oftast anförs är att man bör bevara kulturarvet och tillgodose forskningens behov. Rättssamhällets och förvaltningens krav spelar mindre roll i de lagar som studerats, med visst undantag för Frankrike.

De nordiska länderna med sina krav på leverans från tryckerierna har en hög ambition när det gäller trycksaker. Detta torde sammanhånga med att dessa små länder ser en möjlighet att bevara materialet med stor fullständighet, medan de stora länderna tvingas till lägre ambitioner.

På fonogram- och videogramområdet skiftar bestämmelserna med hänsyn till ambitionsnivån.

Bevarandet av radio- och TV-program sker genomgående utifrån låga ambitioner. Detta är också fallet med elektroniska dokument (ej fonogram/videogram). Beträffande de sistnämnda har man på sin höjd lagstiftat eller planerar att lagstifta om fixerade dokument, med Norge som viktigt undantag.

Den norska lagen är intressant genom sina allomfattande bestämmelser och den stora frihet man lägger på mottagande institution att insamla det "svåra" materialet, dvs. radio- och TV-sändningar och icke fixerade elektroniska dokument. De praktiska svårigheterna vid genomförandet har dock visat sig vara betydande.

Nedan görs ett försök till probleminventering med utgångspunkt från olika typer av dokument. Det är framför allt fråga om problem som sammanhänger med objektens fysiska form: framställning av dokumenten, deras hållbarhet, förändring av dokumenten och deras informationsinnehåll vid nyproduktion samt anpassning till svenska förhållanden. Avsikten är att ge en konkret bakgrund till senare ställningstaganden. I avsnitt 10.2 Leveranspliktens omfattning ges en översikt över dokumentslag med utgångspunkt från lagstiftningen, varvid tidigare utredningars sätt att se på problemen och mina förslag till lösningar presenteras. En del överlappningar betingas av de skilda synsätt som anläggs.

7.1 Dokument på papper och i mikroform

7.1.1 Papper, tryckt material

Modern teknik gör det möjligt att framställa trycksaker som är skraddarsyddade för viss mottagare och som med lätta ändringar kan tillrättaläggas för annan mottagare. Man kan också med modern teknik lätt datera upp trycksaker. Sådana publikationer kommer att innehålla en informationsmängd som till största delen förblir oförändrad från den ena framtagningen till den andra. Man står här inför en svårighet att bedöma huruvida en skrift är allmänt tillgänglig och således leveranspliktig, eller riktar sig till enskild person/företag/institution och således inte är det. Ett annat problem är att med modern teknik praktiskt taget vem som helst kan åstadkomma en leveranspliktig trycksak.

Svensk dagspress mikrofilmas fortlöpande, för att originalen inte skall förslitas, för att utrymme skall sparas och för att detta viktiga material skall vara tillgängligt över landet. Mikrofilm lämpar sig att distribueras via fjärrlån, dvs. lån till andra bibliotek. För närvarande levereras dagstidningar till KB och Lunds universitetsbibliotek och bevaras där. Genom KB:s försorg distribueras mikrofilm av dagspress gratis till Göteborgs, Lunds, Uppsala och Umeå universitetsbibliotek. Att Stockholms universitetsbibliotek inte erhåller mikrofilm beror på att man ansett att universitetet och Stockholmsregionen är tillgodosedda genom KB. Linköpings universitetsbibliotek erhåller heller inte mikrofilm, vilket torde bero på att övriga bibliotek utanför Stockholm före lagen om pliktexemplar fått pliktexemplar av dagstidningar enligt då gällande bestämmelser; genom den nya lagen förlorade de denna rättig-

het och borde få ersättning, men detta gäller inte Linköpings UB, som aldrig haft pliktexemplar.

SOU 1992: 92
Kapitel 7

Ett stort problem är att visst papper har starkt begränsad hållbarhet. I avsnitt 14.3-14.4 diskuteras frågan om mikrofilmning och scanning av bräckligt material. En överföring till annat medium innebär att man inte på det nya mediet bevarar och tillhandahåller det dokument som en gång publicerats och gjorts allmänt tillgängligt, utan en kopia. Denna kopia återger endast delvis originalets yttre form, och forskaren/studeranden går miste om en del av helhetsintrycket. Inför hotet att förlora informationen bör man dock vara villig att acceptera en försämring när det gäller att bevara den yttre formen. Härtill bör läggas att man sparar mycket utrymme, och att man med post och med modern teknik via datakommunikation kan sprida dokumentets innehåll i princip vart som helst.

Ett annat sätt att elektroniskt lagra sådant material som sprids i tryckt form är att man tar emot de datafiler som ligger till grund för tryckproceduren (avsnitt 7.2.6). Fördelar och nackdelar är desamma som för scanning.

7.1.2 Dokument i mikroform

Dokument i mikroform kan utges som originalpublikationer, men kan också vara parallell- eller sekundärpublikationer till samtidigt eller tidigare publicerade dokument, vilka kan vara allt från allmänt tillgängliga skrifter till unikt arkivmaterial. Mikroform kan ha annan framställare än förlaga eller parallellpublikation, vilket mottagande institution tvingas beakta.

Mikrofilmade arkivhandlingar eller arkivhandlingar i mikrofilm kan, liksom annat material såsom fotografier, tillhandahållas på beställning. Så gör t.ex. Riksarkivet, inte minst genom Svensk arkivinformation (SVAR). Den allmänna tillgängligheten talar för leverans, framställningen i oftast få exemplar talar mot.

Angående mikrofilmning av dagstidningar och stora textmängder, se avsnitten 7.1.1 resp. 7.2.1.

7.2 Elektroniska dokument

Det är knappast möjligt att dra klara gränser mellan olika typer av elektroniska dokument och behandla dem på ett systematiskt sätt och i logisk följd. Nedan görs ett försök till en praktisk överblick över de dokumenttyper som är av särskilt intresse för utredningen. En gränslinje går mellan fixerade dokument som levereras såsom avgränsade föremål (CD-ROM, flexskivor, magnetband m.m.) och datamängder som distribueras på elektronisk väg och

7.2.1 Elektroniska dokument i fixerad form

Leverans

Ett problem är att ett dokument kan innehålla t.ex. både text och rörlig bild, såsom i vissa multimedier, vilket innebär att dokumentet kan jämföras med skrift, men även är ett slags videogram. Detta får konsekvenser för antalet pliktexemplar, om vilka i dag gäller att skrift levereras i sju exemplar medan ljud- och bildupptagningar levereras i ett exemplar.

Hela bibliotek med viss inriktning eller en stor mängd texter inom ett visst ämnesområde kan i dag publiceras på optiskt medium såsom CD-ROM. Sådant medium torde i dag i stor utsträckning ha ersatt mikrofilm, som kan användas till samma ändamål. I den mån sådan publicering av stora textmängder förekommer i Sverige, kan den vålla problem: kostnaderna för ett fullständigt exemplar kan vara mycket höga, och producenten kan anse det orimligt att leverera hela sju gratisexemplar till de stora biblioteken. Om dessa presumtiva kunder bortfaller, kan en producent dra sig för att överhuvudtaget starta projektet.

CD-ROM som har sådan svensk anknytning att de kan bli aktuella för leveransplikt finns ännu inte i större antal. En aktuell katalog visar att det i dag kan röra sig om ett dussintal dokument, bland vilka återfinns företagsbeskrivningar och företagsbokslut, svenska standarder, flerspråkig ordbok och ett större uppslagsverk (Stora Focus). Att antalet kommer att öka står klart, frågan är bara hur snabbt och vilka anspråk som i en snar framtid kommer att ställas på biblioteken. Världsmarknaden för sådana dokument på de stora språken är närmast obegränsad, men detta innebär inte nödvändigtvis att det svenska utbudet kommer att öka i samma takt.

Bevarande och tillhandahållande

Livstiden för de fysiska dokumenten är föga känd. Det talas om fem år, tio år, hundra år, kanske längre. Om man härtill lägger att det ännu inte finns någon accepterad standard för hur information lagras på mediet, står man inför olika svårigheter när det gäller att bevara och tillhandahålla.

Om man betraktar *dagsläget* med dess olika standarder, måste den mottagande institutionen antingen ha en mängd olika apparater för att kunna ta hand om allt, eller inskränka sig till ett urval apparater. I det senare fallet kan man *bevara* allt, åtminstone till

en tid, men kan inte *tillhandahålla* mera än ett urval. Vid Library of Congress tar man emot och tillhandahåller endast dokument som ansluter sig till IBM- eller Macintosh-standarder. Det är uppenbart att den nationella institutionen bara kan hålla sig med ett urval av apparater. Detta hindrar inte att man mottar leverans av allt. Det är inte omöjligt att skaffa lämplig apparatur i efterhand, om efterfrågan visar sig vara stor på dokument i en viss standard som man inte kan tillhandahålla, eller ordna med tillhandahållande vid någon annan institution.

Inför *framtiden* står man inför två möjligheter, som vi kan kalla "tekniskt museum" respektive "överföring". Med "tekniskt museum" menar jag att man bevarar äldre apparatur och håller den i stand, så att den kan användas för tillhandahållande av dokument i framtiden. Det är helt klart att detta i det långa loppet inte är något verkligt alternativ. Möjligen kan man för en viss tid hålla liv i äldre apparater tills man fått en möjlighet till överföring.

Överföring till modernare medier, som tillhandahåller informationen med modernare apparatur, är i det långa loppet den enda möjligheten. Man kan tänka sig att i framtiden bättre medier och teknik är tillgängliga, som ger god lagringsmöjlighet, god återgivning och god hållbarhet, vilket innebär att dokumentets innehåll inte så ofta behöver överföras till annan bärare. CD-tekniken tycks ge löften om att uppfylla dessa önskemål. Den ger möjlighet att lagra stora datamängder med god återgivning, och informationsbärarna har inte kortare livslängd än de magnetiska underlag som nu i allmänhet används, utan snarare längre. Därtill kommer som viktig fördel att det vid överföring inte sker någon kvalitetsförlust. Innan man nått fram till tillfredsställande metoder bör man räkna med att elektroniska dokument behöver överföras flera gånger och till betydande kostnader. Vi befinner oss alltså i en besvärlig övergångsperiod men kan se framtiden an med optimism.

En intressant tanke framfördes vid debatten i det franska parlamentet om den nya lagen om pliktleverans. Man föreslog att ej bara elektroniska dokument i fixerad form skulle levereras, utan även den s.k. källkoden ("programme source") som ligger bakom programmen. Med hjälp av dessa källkoder skulle det vara möjligt att i framtiden återvinna informationen, även om den tekniska apparaturen inte längre fanns. Förslaget förkastades med motiveringarna att källkoden inte är ett publicerat dokument, att ADB-branschen är mycket ovillig att lämna sådana koder då man fruktar piratkopiering och att källkoderna ofta inte finns hos dem som publicerar det elektroniska dokumentet utan hos en privat upphovsman och alltså är svåråtkomliga.

Ett särskilt problem erbjuder programvara, såsom operativsystem, kompilatorer, textbehandlingsprogram, kalkylprogram, grafikprogram, administrativa program, registerhanteringsprogram, styrprogram. Man kan säga att den nya norska lagen (avsnitt 6.2.4) försöker definiera bort detta material; man anser att programvaran inte är ett dokument som innehåller information utan är ett redskap, med vars hjälp man utnyttjar datorn eller behandlar information. Den nya franska lagen tänker sig däremot leverans, men förarbetena visar att man tänker nöja sig med urval.

I fråga om kombinerat material där en programskiva ingår uppstår problem. Bestämmelsen i 23 § upphovsrättslagen, URL, innebär att datorprogram i maskinläsbar form inte får lånas ut till allmänheten utan upphovsmans samtycke, och den mottagande institutionen kan därför endast med viss svårighet tillhandahålla dokumentet.

7.2.3 On-linedatabaser

Databaser som tillhandahålles on-line kan tänkas bli levererade på olika sätt, om de överhuvudtaget bör levereras. Ett sätt är att leverera en kopia i fixerad form vid vissa tillfällen. Man har då samma bevarandeproblem som för andra dokument.

Metoden har betydande nackdelar. On-linedatabaser är dynamiska och stadda i ständig förändring. Det skulle strida mot deras idé att fixera dem i ett dokument. Det skulle vidare strida mot en av de grundläggande idéerna med pliktleverans, nämligen att dokumenten bör levereras i den form de erbjuds allmänheten; man bör inte *skapa* ett särskilt dokument som ingen någonsin haft tillgång till, bara för att kunna leverera det.

Dessa invändningar är inte oberättigade men knappast avgörande. En fundamental idé bakom pliktleverans är att kulturarvet skall bevaras och tillhandahållas; man skall för eftervärlden bevara en bild av Sverige vid vilken tidpunkt som helst. Det är då klart att man helst inte borde avstå från en så viktig, och allt viktigare, typ av dokument som on-linedatabaser. Vidare gäller att upptagningar av radio- och televisionsprogram är leveranspliktiga dokument som aldrig såsom dokument varit tillgängliga för allmänheten. Problemen med on-linedatabaser blir de praktiska som är betydande nog: skall alla baser eller ett urval av dem levereras, skall hela basen eller en del av den, kanske åtföljd av en beskrivning, bevaras för framtiden, hur ofta skall leverans ske, på vilket medium, hur skall det levererade hanteras, hur skall informationen återvinnas?

Om man tänker sig att endast vissa databaser bör levereras, bör man rimligen koncentrera sig på dem som inte finns i annan

form. Vissa databaser finns helt eller delvis även i tryckt version eller på CD-ROM och är mindre aktuella för leverans.

För leverans av databas kan man välja att ta ut en kopia på papper. I fråga om stora databaser blir det dock mycket dyrt, och i praktiken blir det omöjligt att hitta i materialet. Många allmänt tillgängliga databaser innehåller så mycket material att databasen inte blir överskådlig i pappersutskrift; utmärkande för databaser är ju bl.a. att man utnyttjar möjligheten att lagra stora datamängder.

Ett annat sätt är att leverera basen i ett fixerat elektroniskt dokument i standardform. I dag mottar Riksarkivet, RA, leverans av vissa allmänna handlingar i form av databaser på magnetband. De kan t.ex. levereras årsvis vid visst datum eller vid årets slut. Möjligheterna att söka i banden har emellertid brister: antingen måste sökning ske sekventiellt, vilket är mycket tidsödande, eller måste informationen lagras i dator med ett relevant sökprogram, vilket förutsätter en standardisering som man ännu inte nått fram till. Banden är också arbetskrävande: de måste vändas 120 grader varje år, spolats om vartannat år och kopieras (föras över till likadant band) eller konverteras (föras över till annan informationsbärare med tätare packning) omkring vart femte år. Leverans i denna form innebär likväl en stor förändring till det bättre, då man nu får tillgång till ett material som annars skulle vara synnerligen svåröverskådligt och betydligt besvärligare att hantera. Man noterar en klar skillnad mellan RA och de institutioner som mottar pliktleverans: de senare har ingen möjlighet att föreskriva en standard för leverantörer, i varje fall inte för de privata.

I stället för leverans på magnetband kan man givetvis tänka sig ett uttag på CD-ROM. Kostnaderna för detta är emellertid så stora att detta inte är en realistisk möjlighet.

En metod som nämnts i diskussionen är att man tar in ett punktuttag och sedan mottar ändringar. För att kunna återvinna informationen måste man i så fall bevara programvaran. Om så sker, torde återvinningen bli omständlig, utan programvara där emot omöjlig, så länge det saknas standard för lagring och sökning av information.

En annan möjlighet är att institutionen tillhandahåller on-line-databasen så länge den existerar, och sedan mottar en leverans av basen i fixerad form då den upphör. Man måste då givetvis utgå ifrån att databasägaren får ersättning för bruk under basens livstid enligt vanlig taxa. Man har då tillgång till dokumentet för stunden men bevarar det inte för framtiden, vilket dock är en huvudtanke bakom pliktleverans. Att de mottagande institutionerna ställer ett gott urval av relevanta databaser till sina låntagares förfogande är en självklarhet och ger en god inblick i dagens läge, men innebär inte pliktleverans.

Man kan också överväga att leverera en utförlig beskrivning av basen, med exempel på dess innehåll. En fördel är att sådana be-

skrivningar, s.k. blue sheets, ofta finns färdiga och erbjuds av den som tillhandahåller databasen. En nackdel är att man då ålägger leverantören att leverera något annat än själva dokumentet, vilket strider mot pliktleveransens idé, och att denna beskrivning kanske många gånger blir bristfällig. Den måste kontrolleras, och det kan tänkas att man måste kräva in en förbättrad version. Detta är knappast ett realistiskt förfarande. Det är dock mycket viktigt att man får in den dokumentation i tryckt form eller på videogram som kan finnas om en databas.

En "minimilösning" som diskuterats i Norge är att den nationella institutionen håller sig väl orienterad om de allmänt tillgängliga databaser som tillhandahålles on-line i landet och förtecknar dem. Man gör alltså en nationell förteckning, liknande nationalbibliografin eller den nationella diskografin. Om lagen kräver leverans, är det diskutabelt om man med denna metod verkligen uppfyller lagens krav.

7.2.4 Elektroniska tidskrifter

En elektronisk tidskrift kan vara en unik publikation eller en parallellutgåva till en tryckt tidskrift. Den kan föreligga som on-linedatabas, dvs. nås genom direktkoppling, eller som fixerat elektroniskt dokument, t.ex. en diskett per tidskriftsnummer. Dessa olikheter kan leda till olika bedömningar av om och hur leverans skall ske.

7.2.5 Multimedier

Med multimedium avses en smula oegentligt antingen dokument eller en presentationsteknik som utnyttjar dokument, varvid användaren nås av information på flera olika sätt (text, bild, ljud etc.). Ett eller flera dokumentslag kan medverka. Redan i dag ser vi att olika sådana kan samverka i ett dokument, vare sig detta dokument består av flera fysiska enheter eller en enda sådan. S.k. kombinerat material kan t.ex. bestå av skrift jämte fonogram eller videogram. Ett enda elektroniskt dokument kan lagra både text, ljud, stillbilder och rörliga bilder. Informationen på samma dokument mottas alltså med både ögats och örats hjälp. I framtiden kommer man säkerligen att i mycket större utsträckning än i dag överföra information och upplevelser genom olika dokumentslag till olika sinnesorgan.

I multimedier förekommer ofta möjligheter till interaktivitet, dvs. läsaren/tittaren/lyssnaren skall själv kunna välja väg genom den information som bjuds och i viss utsträckning påverka den. Om man kräver att flera dokumentslag eller sinnesorgan skall medverka och att det skall ske en samordning genom en dator,

vartill ofta kommer interaktivitet, torde man tillräckligt ha beskrivit vad man i dag lägger in i begreppet multimedium.

Som exempel på multimedier kan tas ordböcker och uppslagsverk av ett slag som redan finns och som med all säkerhet kommer att bli vanligare i framtiden. De utnyttjar samverkan mellan text, ljud och såväl stillbilder som rörliga bilder. Uttal av ord åskådligörs genom ljudillustrationer, dynamiska förlopp illustreras med rörliga bilder.

Ett exempel på i dag existerande multimedier är presentationen av skeppet Vasa på Vasamuseet. Programmet Vasa i närbild visar bl.a. skeppets historia, livet ombord och den konstnärliga utsmyckningen. Scener spelas upp, på stillbilder med inlagda rutor kan man välja ut den som intresserar och gå vidare till att betrakta närbilder och lyssna till förklaringar. Bilder och scener ledsagas av musik eller effektljud. I utställningen i Malmö kring årsskiftet 1991/92 om Pompeji användes liknande teknik vid presentationen av staden Pompeji, livet i staden, dess konst och arkitektur.

7.2.6 Elektroniska dokument som underlag för framställning på andra medier

Vissa produkter som sprids på andra medier produceras i dag i allmänhet på basis av elektroniska dokument. Så är fallet med trycksaker. Man kan mycket förenklat säga att en datafil omvandlas till en bok. Givetvis är förhållandet likartat med s. k. COM-produkter (Computer Output Microfilm), som framställs direkt ur dator utan att någon tryckt text ligger till grund. Kan man då inte tänka sig att leverera datafilen? Häremot talar att det är en grundläggande tanke att det allmänt tillgängliga dokumentet skall levereras. Det är det som påverkar människorna. Datafilen kan inte sägas vara allmänt tillgänglig. Däremot kan man mycket väl tänka sig att man på frivillig väg samlar in elektroniska dokument, som skett i det engelska s.k. Knowledge Warehouse-projektet. En av huvudtankarna bakom detta var att man skulle skapa nya dokument på grundval av de befintliga och därvid utnyttja dator teknikens möjligheter att söka, lagra och återanvända text.

7.2.7 Övriga elektroniska dokument

En del dokument distribueras på elektronisk väg på sådant sätt att man kan diskutera om de överensstämmer med kraven på allmän tillgänglighet. När det gäller dagens material är det i första hand fråga om videotex, telefax, elektronisk post och konferenssystem.

Videotex innebär att man via telenätet och via vanliga TV-apparater tillhandahåller databaser, vilkas innehåll i allmänhet ofta ändras. Man kan via systemet få tillgång till börsnyheter och tidtabeller, beställa biljetter via systemet, m.m. Man kan hävda att videotex är ett kommunikationssystem, vilket innebär att man anser att det inte är fråga om ett allmänt tillgängligt dokument och att det följaktligen inte bör levereras. Man kan emellertid också hävda att videotex är ett sätt att tillhandahålla databaser. Det skulle då kunna jämföras med on-linedatabaser.

Telefax

Det är fullt möjligt att sprida ett dokument, t.ex. en tidskrift eller ett nyhetsblad, till många mottagare via telefax, och så sker även. Om enstaka skrifter distribueras på detta sätt, kan man förutse att det blir svårt att kontrollera att det leveranspliktiga materialet verkligen kommer in, medan däremot tidskrifter, som skall ha utgivningsbevis, lättare kan kontrolleras.

Elektronisk post, konferenssystem

Elektronisk post är ett kommunikationssystem avsett för att vidarebefordra dokument mellan enskilda eller inom en begränsad krets. Det kan diskuteras om sådana dokument någon gång uppfyller kravet på allmän tillgänglighet. En utveckling av elektronisk post är s.k. datakonferenssystem, vilket är en datorstödd kommunikation inom en trängre krets. Även här gäller att det är tvivelaktigt om man någonsin skapar dokument som kan bli aktuella för pliktleverans.

7.3 Fonogram och videogram

Fonogram och videogram är i dag elektroniska dokument i fixerad form. Svårigheten att bevara dem på ett tillfredsställande sätt behandlas ovan (avsnitt 7.2.1).

Utländska fonogram som införs till Sverige saluförs i allmänhet i oförändrat skick. De är alltså inte framställda här och fyller inte kravet på anknytning till Sverige. Man bör dock ha klart för sig att dessa utländska fonogram har stor betydelse för svenskt samhälle och liv, inte minst för ungdomskulturen. Mycket utländsk musik bevaras i upptagningar av radioprogram, men det är svårt att hitta i dessa, och man kan inte räkna med att ljudupptagningen är av god kvalitet. Att leverera det stora utbudet av ut-

ländska fonogram skulle vålla problem för mottagande institution, men leverans av det fullständiga utbudet är något som kan övervägas. Jfr avsnitt 10.2.6.

De videogram av utländskt ursprung som görs allmänt tillgängliga i landet är däremot i allmänhet anpassade för svenska förhållanden och framställda i riket. Med videogrammet följer nämligen i allmänhet information på svenska, det har i regel svensk undertext och i vissa fall svenskt tal.

Talböcker och taltidningar behandlas i avsnitt 10.2.9.

7.3.1 Leverantör av fonogram och videogram

Enligt pliktexemplarslagen åligger det beställaren att leverera fonogram och videogram som mångfaldigats inom riket. Ett problem är att vem som helst kan vara beställare. ALB har följaktligen otillräcklig överblick över vem som kan tänkas vara leveransskyldig och går säkerligen miste om material på grund av bristande kontrollmöjligheter.

En beställning går i allmänhet till ett företag som dels skapar ett dokument i original, dels ofta men inte alltid mångfaldigar detta i önskat antal, som kan vara tämligen litet. Detta företag kallas producent. Då en större upplaga önskas, överlåter producenten mångfaldigandet till ett särskild företag. Det har tidigare hävdats från ALB att den som mångfaldigar, vare sig det sker i stor eller liten skala, bör leverera. Sådana företag finns i begränsat antal, så att det är möjligt att ha överblick över dem, vilket inte är fallet med beställarna. Branschen har emellertid ställt sig tveksam till en sådan ordning, enligt en enkät som redovisas i LBK:s betänkande (s. 224) och i remissyttranden över detta. Man hävdar att mångfaldigandet ofta består i att man nyproducerar utgivet material, som redan levererats till ALB och alltså inte skall levereras på nytt, vilket de mångfaldigande företagen har svårt att hålla reda på. Utan att utveckla saken närmare har man också hävdats att risken för piratkopiering skulle kunna öka. Senare har från ALB presenterats en uppfattning att producenten bör leverera. Dessa företag, som alltså skapar originalet, finns i ett begränsat antal och känner till fonogrammets eller videogrammets historia, varför det är lättare för dem att leverera korrekt.

7.3.2 Video- eller dataspel

Det kan diskuteras om video- eller dataspel är dokument såsom sådana definieras i föreliggande betänkande; man kan nämligen knappast hävda att de lagrar information. De bör snarare betraktas som ett slags tidsfördriv, om man så vill som leksaker. LBK

ansåg att vissa sådana spel är att betrakta som videogram, men föreslog ändå att de inte skulle levereras.

7.4 Film

Med tanke på de två vanliga kriterierna för leveransplikt, allmän tillgänglighet och anknytning till svenska förhållanden, kan man fråga sig om svensk undertext till utländsk film och en eventuell anpassning till svenska förhållanden i fråga om redigering är tillräckligt för att göra filmen leveranspliktig. Redigeringen kan bestå i att man klipper filmen för att inte riskera att filmen förbjuds eller för att anpassa den till de svenska åldersgränserna för biobesökare. I den mån den svenska anknytningen i dessa filmer består enbart i undertext och viss klippning kan man betrakta den som obetydlig. Viktigare är att påpeka att utländsk film utan tvivel tillhör det svenska kulturarvet och starkt påverkar människor och samhälle. För studiet av filmcensurans arbete i Sverige är det också viktigt att kunna följa tendenser i det filmutbud som varit tillgängligt i landet. Härtill kommer att antalet utländska filmer som årligen har premiär i Sverige är obetydligt, ca 200, vilket skall jämföras med den mängd dokument av annat slag som ALB mottar (avsnitt 5.2.2). Arbetsbördan för ALB påverkas alltså endast marginellt om man mottar utländsk film eller inte. Man kan också hävda att man i görligaste mån bör underlätta för forskningen; andra länder har långt ifrån alltid en god bevarandepolitik, och det är därför fördelaktigt att ha det för oss intressantaste utländska materialet tillgängligt i Sverige. Jag hänvisar till avsnitt 10.2.8 angående framtida internationell utveckling och dess konsekvenser för bevarandet av ljud och bild i Sverige.

7.5 Radio- och televisionsprogram: materialets omfattning

I dag har sändningstiden ökat i oerhörd omfattning om man jämför med förhållandena då pliktexemplarslagen trädde i kraft och ALB inrättades. Detta gäller både leveranspliktigt material och sådant som i dag inte är leveranspliktigt. Det leveranspliktiga material i form av radiosändningar som ALB mottar i dag är ca 25 000 timmar riksradioprogram och ca 90 000 timmar lokalradio. Detta kan jämföras med att riksradien och lokalradion vardera sände ca 20 000 timmar budgetåret 1979/80. Närradions sändningar är i dag inte leveranspliktiga. De uppgår för närvarande till över 300 000 timmar per år. Fr.o.m. den 1 januari 1993 kommer Sverige enligt (Ds 1992:22) Förslag till Lag om privatradio att få s.k. privatradio. Sändarnas antal kan enligt de tekniska förutsättningar som råder bli 175, men torde i praktiken bli betydligt lägre. De

kommer säkerligen att sända under en stor del av dygnets timmar.

Sveriges television sänder årligen ca 6 000 timmar i sina båda kanaler. De kanaler som nyligen därutöver blivit leveransskyldiga, nämligen TV4 och TV5 Nordic samt FilmNet, sänder tillsammans ca 14 000 timmar om året. Mängden leveranspliktiga timmar är alltså ca 20 000. Detta kan jämföras med ca 4 800 leveranspliktiga sändningstimmar budgetåret 1979/80. Mer än 25 satellitkanaler med en sammanlagd sändningstid på 120 000 timmar årligen kan tas emot i Sverige.

När det gäller annat material, såsom trycksaker, film, videogram och fonogram har omfånget ökat inom de flesta kategorier sedan pliktexemplarslagen av 1978 trädde i kraft. Man kan emellertid hävda att en stabilitet inträtt och att mottagande bibliotek och ALB bemästrar de nämnda dokumentslagen. För radio- och televisionsprogram är läget annorlunda. Ökningen har varit ojämförligt mycket större och något jämviktsläge har inte inträtt. ALB har med nuvarande resurser ingen om helst möjlighet att insamla det material som teoretiskt sett borde insamlas. Materialet är så omfattande att ett urval är det enda realistiska. Förutom att mängden tvingar fram ett urval motiveras detta också av att mycket material redan tillhandahålls på annat sätt i form av film, fonogram och videogram, i Sverige eller annorstädes.

8.1 Övergripande mål

I ett tidigare avsnitt (kap. 4) har jag gett den internationella bakgrunden och diskuterat de övergripande målen. De kan härledas och sammanfattas på följande sätt:

- 1) Vi skall bevara och tillhandahålla yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur för eftervärlden
- 2) Materialet skall så vitt möjligt kunna nyttjas av alla
- 3) Målen skall ges lagform under hänsynstagande till tidigare svensk och internationell lagstiftning och erfarenhet
- 4) Lösningarna skall ta hänsyn till den senaste tekniska utvecklingen och finna tillfredsställande organisatoriska former.

Med detta synsätt blir det självklart att den ena typen av dokument, det må vara text-, ljud- eller bilddokument, inte i sig kan anses vara mera värd att bevara än den andra. Kvalitetskriterier är omöjliga att uppställa, då det dåliga belyser vårt samhälle lika väl som det goda. Strävan måste i stället vara att behålla så mycket som möjligt av det material som innehåller mycken och unik information. De restriktioner på bevarande och tillhandahållande som måste uppställas är följaktligen av ekonomisk natur. Jag har under utredningsarbetet strävat efter lösningar som är realistiska ur ekonomisk synvinkel.

Föregångare till nu gällande pliktexemplarslag var stadganden i tryckfrihetsförordningen. Målsättningen för föreliggande lagförslag anknyter i sak nära till denna förordning och till yttrandefrihetsgrundlagen. Det heter i 1 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen att yttrandefrihet har till ändamål att säkra ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande. I 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen talas om säkerställandet av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning. Tillgång till de dokument som spridits till allmänheten är en av förutsättningarna för att ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning skall kunna komma till stånd.

8.1.1 Information för rättskipning och förvaltning

Det föreligger ett behov både från myndigheters och från enskildas sida att bilda sig en uppfattning om vårt samhälle. Detta tar sig uttryck i forskning, utredning och studier (avsnitt 8.1.3). Man kan tala om ett krav på kunskap. En särskilt viktig aspekt, som gäller både enskild och myndighet, är kravet på insyn: man skall

kunna kontrollera att lagar efterlevs, man skall kunna arbeta för att förändra samhället. Detta mål kan endast uppnås om det i riket så långt det är praktiskt möjligt finns tillgång till de dokument som är allmänt tillgängliga. Studier av våldsskildringar och pornografi kan leda till opinionsbildning i syfte att ändra gällande lag. Upphovsmän till litterära eller konstnärliga verk skall ha möjlighet att jämföra sina verk med vad som kan misstänkas vara plagiat. Medborgaren har rätt att ställa höga krav på samhället i dessa avseenden.

8.1.2 Kulturarvet

Ett annat och viktigt skäl för pliktleverans är att man önskar bevara för eftervärlden och tillhandahålla allmänt tillgängliga dokument som belyser svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur. Man kan med ett ord tala om kulturarvet. Detta skall tillhandahållas för att utnyttjas vid forskning, utredningsverksamhet och studier.

Genom att tillhandahålla ett eller två exemplar av materialet kan man hävda att man åtminstone nödtorftigt uppfyller kravet på att ge eftervärlden tillgång till kulturarvet. Resonemanget nedan gäller detta/dessa nationalexemplar. I avsnitten 8.3 och 10.3 diskuteras antalet exemplar och mottagande institution/institutioner närmare.

Med målsättningen ovan är det klart att samhället har behov av ett mycket vittomfattande material som belyser så många sidor som möjligt av det svenska samhället. Det material som kommer ifråga är ofta svåråtkomligt, såsom broschyrer, affischer m.m. och vad som kan sägas vara en motsvarighet på ljud- och bildsidan (t.ex. upptagningar av lokala arrangemang, radio- och TV-sändningar med begränsad räckvidd). Pliktleverans ger här god tillgång, även om mycket arbete måste läggas ned på att uppspara material som borde inkomma utan påstötning. Att själv köpa in motsvarande material eller skaffa det genom avtal med olika förlag/motsvarande eller framställare skulle vara omöjligt, vilket framgår av studien över alternativ till pliktleverans (avsnitt 8.4). Givetvis kan man lösa leveransfrågan på annat sätt än genom lagstiftning, men det torde förutsätta att man sätter ambitionerna klart lägre än vad som hittills varit fallet i Sverige, särskilt beträffande i handeln svåråtkomligt tryck och motsvarande material på ljud- och bildsidan.

8.1.3 Forskning, utredning och studier

Jag vill inte dra klara gränser mellan forskning, utredning och studier, utan vill snarare understryka det gemensamma målet för

dem: att öka kunskapen om förhållanden och utveckling i Sverige fram till i dag.

Betydelsen av en effektivt fungerande forskning har framhållits många gånger i olika sammanhang och behöver här inte ytterligare understrykas. Beträffande utredningar och studier, såväl institutionaliserade som privata, måste framhållas medborgarens rätt till information och kunskap. En förutsättning för en fungerande demokrati är att medborgaren har kunskap om sitt samhälle. Han måste ha möjlighet att självständigt skaffa sig insikter och bedöma företeelser. Detta kunskapsmål uppnås bl.a. genom samverkan mellan väl utrustade bibliotek, mediatek och arkiv. Genom ett studium av handlingar från domstolar och andra myndigheter (återfinns i arkiv), tryckta skrifter som politiska partiers informationsskrifter och artiklar i tidningar och tidskrifter (återfinns i bibliotek) samt radio- och TV-debatter och musikstycken med aktuella motiv (återfinns på ALB) kan man, för att ta ett exempel, bilda sig en uppfattning om invandrarens ställning i det svenska samhället samt om medborgarnas attityder och samhällets åtgärder på detta område. Forskning, utredningsverksamhet och studier har här behov av ett omfattande material, och pliktleveranser bidrar till att detta behov kan fyllas. Mycket av det som kan tänkas komma till användning är nämligen svårt eller omöjligt att anskaffa på annat sätt. Det bör inte spela någon roll om arbetet med ett sådant material är en förberedelse för en doktors-examen, för en statlig utredning eller för en tidningsartikel; det bör också anses likgiltigt om det är en privatperson som söker kunskap på egen hand eller om en institution och dess lärare initierar studierna.

8.1.4 Beskrivning av dokument, bibliografering m.m.

Det bör starkt framhållas att kulturarvet inte bara skall bevaras utan att det skall tillhandahållas, göras tillgängligt. Det måste hela tiden stå klart att bevarande utan praktisk möjlighet att tillhandahålla är meningslöst. Härav följer att beskrivning i vidsträckt betydelse, bibliografering, indexering, diskografering m.m. är viktig, då man härigenom gör materialet känt och gör det lättare att nå. Bibliografering/motsvarande hänger alltså nära samman med bevarande och tillgängliggörande. Svenskt biblioteksväsen har engagerat sig livligt i internationellt samarbete, inte minst i den världsomfattande biblioteksorganisationen IFLA, och främjar inom denna organisation bl.a. de projekt som syftar till att varje nation skall beskriva och tillhandahålla sina egna dokument (UAP och UBCIM).

Den svenska lagen medger att pliktleverans av trycksaker kan ske ganska lång tid (en månad - ett kvartal) efter det att dokumentet publicerats, vilket sammanhänger med att leveransplikten

åligger tryckerierna. Beträffande förlagsproduktionen av framför allt monografier ("vanliga böcker") bygger registreringen i LIBRIS och den därifrån uttagna periodiska förteckningen i Svensk Bokhandel i rätt stor utsträckning på frivilliga leveranser från förlagen till KB, eftersom dessa anser det förmånligt att deras böcker blir kända så fort som möjligt. Man väljer alltså att inte invänta leveranserna från tryckerierna. Pliktleveranserna är dock grundläggande för den bibliografiska beskrivningen av allt annat material, vilket utgör majoriteten av de registrerade posterna. Det kan nämnas att ca en tredjedel av registrerade poster saknar prisuppgift, vilket tyder på att dessa titlar inte är tillgängliga i den allmänna handeln och inte kommer till KB från förlagen.

8.1.5 Statistik

Statistik förs över produktionen av tryckta skrifter och andra dokument med utgångspunkt från pliktexemplar. KB svarar för den statistik över svensk trycksaksproduktion, uppdelad på olika kategorier (monografier, serier, tidskriftshäften, kartor m.m.), som inrapporteras till Statistiska centralbyrån. Givetvis finns en viss osäkerhet, då man ju bara kan räkna det man får in. Liknande statistik förs vid Lunds universitetsbibliotek, som mottar samma material. Beträffande ljud- och bildmaterial svarar ALB för statistik på motsvarande sätt.

8.2 Materialets tillgänglighet

Om man önskar hävda rättsstatens krav och bevara vårt kulturarv, blir en följdfråga: för vem? Svaret måste bli: för medborgaren. En målsättning måste alltså vara tillgänglighet, men givetvis inom lagens gränser. Här kan uppstå en konflikt, framför allt med upphovsrättslagstiftningen. Medborgaren har ett legitimt krav på kunskap och personlig förkovran, upphovsmannen har ett likaledes legitimt krav att få ersättning för sitt arbete.

Att erhålla pliktleverans ger universitetsbiblioteken hjälp att bygga upp samlingar. Det är också ett rättvisekrav att man på olika ställen i landet skall ha i princip samma tillgång till dokument. Ett fungerande sambibliotek ställer dessa till förfogande och bidrar till att utjämna skillnader mellan olika landsdelar. Man får i dag gratis svenska originaldokument till sitt förfogande i KB:s läsesal. De kommer i de allra flesta fall ur KB:s samlingar, men hämtas ibland till biblioteket genom fjärrlån. Såvitt möjligt bör man få samma service gratis vid andra mottagande bibliotek, vare sig dokumentet kommer från de egna samlingarna eller tillhandahålls genom fjärrlån. Jag går i övrigt inte in på den omdebattera-

8.3 Exemplar

8.3.1 Nationalexemplar

Med utgångspunkt i tankarna om rättsstatens krav och kulturarvet är det självklart att man behöver en mottagande institution och ett exemplar, kanske därtill ett reservexemplar. Jag talar tills vidare om nationalexemplar. Vid vilken/vilka institution/institutioner bevarandet och tillhandahållandet skall ske, lämnas tills vidare öppet. Det görs ingen skillnad mellan olika slag av dokument.

Man bör ta som utgångspunkt att ett exemplar av svenska dokument skall bevaras i största möjliga utsträckning och behandlas med stor försiktighet. Man kan diskutera om dessutom ett exemplar bör finnas för utlån utanför den institution där det förvaras, såsom fallet nu är med det s.k. nationella reservexemplaret av tryckta skrifter, vilket finns vid LUB.

KB är givetvis institutionen för det nationella exemplaret. Vem, om någon, som skall ha ansvaret för det nationella reservexemplaret är däremot ett problem. Frågan kan ställas om det inte vore rimligare - förutsatt att man väljer en lösning med två nationalexemplar - att se ansvaret för båda exemplaren som en nationalbiblioteksuppgift för KB, som är en från universiteten fristående institution. Att placera ett reservexemplar vid KB är dock orealistiskt: man saknar helt enkelt plats.

Anledningarna till att förlägga det nationella reservexemplaret till LUB var tre (Pliktexemplar av skrift, Ds U 1977:12, s. 125, 130 ff.): man ville förvara exemplaret på "betryggande avstånd" från KB, vilket torde betyda att vid ett krig bombningar förhoppningsvis skulle skona det ena exemplaret; LUB hade sitt okatalogiserade tryck organiserat på likartat sätt som KB; redaktionen för Svenska akademins ordbok (SAOB) fanns inom biblioteket och utnyttjade ständigt dess samling av svenskt tryck, vilket är fallet även i dag.

Gentemot det första skälet kan man genmäla att inget avstånd är betryggande, ehuru sannolikheten att både KB och LUB skulle förstöras givetvis är mindre än att två mera närbelägna samlingar skulle gå till spillo; den likartade organisationen är kanske snarare ett motskäl: en annan organisation och uppställning av det okatalogiserade materialet kan tänkas ge nya sökmöjligheter och nya infallsvinklar. SAOB:s behov väger däremot tyngre. Jag redovisar min syn på SAOB nedan.

Erfarenheten har visat att LUB:s ansvar inte låter sig väl förenas med de andra uppgifter som ett universitetsbibliotek har; framför allt vållar finansieringen problem. Särskilda medel till re-

servexemplaret har aldrig utgått; LUB har utan framgång sökt erhålla täckning för merkostnaderna från centralt anslag. Man har fått svara för uppgiften med de medel som ställts till förfogande från universitetet. Biblioteksstyrelsen vid LUB önskar i sin anslagsframställning för 1993/94-1995/96 att biblioteket blir löst från uppgiften och anför ekonomiska skäl för detta. Universitetsstyrelsen instämmer i denna bedömning i sin fördjupade anslagsframställning för samma period. Här finns en konflikt mellan en nationell uppgift och universitetets önskan att styra användningen av de egna medlen. Konflikten är inbyggd i vårt universitetssystem och är densamma för alla universitet. Ett annat bibliotek kan tänkas överta uppgiften, men samma problem som i Lund kan när som helst dyka upp. Frågan om man skall ha ett nationellt reservexemplar eller inte är alltså inte knuten till LUB.

Det har framhållits, särskilt från de yngre universitetsbiblioteken, att man finner det betryggande att reservexemplaret existerar. Delvis organiserar man sitt bevarande och gallrande utifrån den förutsättningen att materialet alltid finns tillgängligt hos LUB. Att ta bort reservexemplaret skulle kunna leda till vissa ökade kostnader, som dock inte kan kvantifieras. Det råder emellertid delade meningar bland universitetsbibliotekens företrädare om detta; vissa anser att det inte skulle spela någon roll för det egna biblioteket om reservexemplaret försvann. Ett visst ökat tryck på KB:s exemplar måste emellertid förutsättas.

Gallringen vid de universitetsbibliotek som inte har bevarandeplikt leder visserligen till att deras samlingar av visst material inte tillsammans blir heltäckande, men man kan räkna med att det mest utnyttjade materialet såsom monografier, tidskrifter och tidningar kommer att finnas på många ställen i landet, nämligen i första hand vid nationalbiblioteket och universitetsbiblioteken, men även vid många högskolebibliotek och folkbibliotek. Sambibliotekstanken innebär att man betraktar de vetenskapliga bibliotekens resurser som gemensamma för landet, och man bör i den andan se på universitetsbibliotekens pliktexemplar som ett slags reservexemplar, låt vara att det kan ha vissa, mindre betydande luckor. Som sista instans finns KB, som får ställa sitt material till förfogande, antingen i KB:s lokaler eller med hjälp av utsända fotokopior. Jag anser därför att det är väl sörjt för svenskt material vid de svenska vetenskapliga biblioteken, så att både lokala låntagares önskemål kan tillgodoses och fjärrlånet inom och utom landet fungera tillfredsställande. Under dessa omständigheter och i ett läge då många andra akuta problem pockar på en lösning finner jag det inte nödvändigt att satsa på ett nationellt reservexemplar, även om ett sådant i och för sig innebär en fördel. En roll för detta ställningstagande spelar också att det är svårt att finna en plats för det nationella reservexemplaret i universitetens organisation.

SAOB framför i en särskild skrivelse till chefen för utbildningsdepartementet önskemål om god tillgång till svenska skrifter för ordbokens arbete. En diskussion om reservexemplarets vara eller icke vara vid LUB har förts i pressen. Jag anser att SAOB:s önskemål är berättigade och hänvisar till Lunds universitets och Lunds universitetsbiblioteks möjligheter och skyldigheter att betjäna sina låntagare; bland dessa intar SAOB en bemärkt plats såsom en institution av den största betydelse för vårt kulturarv. Det bör vara angeläget för Lunds universitet att ha ett nära och gott samarbete med SAOB.

De principiella övervägandena om man skall ha ett eller två nationalexemplar är desamma för andra dokumenttyper som för tryckta skrifter. Ljud- och bildupptagningar levereras i dag till ALB i ett exemplar. Att man bestämt sig för endast ett exemplar har förmodligen ekonomiska orsaker: man har vid inrättandet av den då (1979) nya institutionen ALB inte velat fördubbla ett material som kräver dyrbar utrustning och dessutom i framtiden kanske tvingas till konverteringar inom båda exemplaren. Samma ekonomiska skäl torde ligga bakom att man inte tänkt sig leverans till andra institutioner ute i landet, såsom sker med tryckta skrifter. För upphovsrättsligt skyddade verk andra än musikaliska och litterära verk medför dessutom upphovsrätten större restriktioner, och det kan därför anses mindre lämpligt att permanent tillhandahålla materialet på flera platser (se kap. 12).

Även i fråga om ljud- och bildupptagningar konstaterar jag att det vore bra med ett nationellt reservexemplar, men det stöter på stora praktiska svårigheter och höga kostnader att bevara och tillhandahålla ett sådant, varför man bör avstå från det. Det kan dock nämnas att den norska lagen föreskriver leverans av fonogram, film, videogram, ADB-dokument och kombinerat material i två exemplar, av vilka ett skall vara säkerhetsexemplar. Man tänker sig alltså inte ett "aktivt" bruk av detta för forskning och studier, utan ett bruk i "nödfall", se avsnitt 8.3.2. Av radio- och TV-program föreskrivs däremot leverans i ett exemplar.

8.3.2 Säkerhetsexemplar

Bör det förutom nationalexemplar finnas ett "säkerhetsexemplar"? Med säkerhetsexemplar förstås ett exemplar som förvaras skyddat under mycket goda förhållanden och endast används som förlaga till en kopia, om alla exemplar av publikationen försvunnit. Ovan (avsnitt 8.3.1) har motiverats varför vi bör nöja oss med ett nationalexemplar. Beträffande säkerhetsexemplar blir ekonomin avgörande; ett säkerhetsexemplar vore bra, men det blir för dyrt. Stora problem pockar på kostnadskrävande lösningar, och man får då avstå från säkerhetsexemplar.

Det kan kanske tyckas tilltalande att skapa vad man skulle kunna kalla regionexemplar på så sätt att man får pliktleverans av t.ex. sydsvenskt material till Lund, västsvenskt till Göteborg osv., och tillhandahåller detta material där. Det framhålls emellertid ofta att tryckerier ogärna vill sortera materialet. Att endast västsvenska tryckerier skulle leverera till Göteborg är ingen lösning på denna svårighet, då givetvis material av intresse för Västsverige produceras även på andra håll.

Vidare torde det vara omöjligt att skilja lokal forskning från forskning med räckvidd över en större del av landet. Den som vill studera t.ex. folkrörelserna i Växjö under en viss tid kan också vilja göra jämförelser med vad som ägt rum i en annan stad av liknande storlek på annat håll i landet, i en större stad och på landsbygd och mindre orter. Ett perspektiv utöver det lokala blir ofta aktuellt, vilket knappast kan vara till nackdel för studierna/forskningen. Härtill kommer, att om man vill använda ljud- och bildmaterial, måste man i många fall fara till Stockholm. För många former av forskning/studier torde en begränsning till endast det lokala materialet inte ge tillräckligt underlag. En strikt uppdelning av materialet efter regionalt intresse ter sig därför som omöjligt. Detta är emellertid inget skäl till att inte bygga upp goda samlingar av regionalt material. Det är bra att åtminstone vissa dokument finns på platsen, främst sådant som är av riksintresse och av lokalt intresse. Dessa får eventuellt kompletteras med sådant som finns på annat håll.

8.3.4 Universitetsbibliotekens exemplar av tryckta skrifter

Ovan har förts ett resonemang om de krav som ställs på ett rätts-samhälle och om skyldigheten att vårda kulturarvet. Det framgår där att Sverige bör ha *ett* nationalexemplar av *alla slags* dokument. I dagens läge levereras ett speciellt slag av dokument, nämligen *tryckta skrifter* till inte mindre än sju ställen, förutom till KB och LUB även till fem universitetsbibliotek. I internationellt jämförelse är detta ett stort antal. Man måste ställa frågan varför det finns en så påtaglig skillnad i behandlingen av det tryckta ordet i jämförelse med ljud- och bilddokument, och om en sådan skillnad är rimlig. I mångas medvetande torde pliktexemplar vara lika med pliktexemplar av tryckt skrift, och frågan om antalet ställs ofta.

Det är självklart att man vid universiteten har krav på ett omfattande forskningsmaterial och en snabb tillgång till detta jämte snabb tillgång till de svenska dokumenten överhuvudtaget. Det är välkänt att trycket på de svenska skrifterna är starkt. Om det nu är viktigt att man har tillgång vid universitetsbiblioteken till goda

samlingar av svenskt tryck, är därmed inte sagt att man nödvändigtvis bör skaffa detta genom pliktleveranser. Argumenten för och emot är följande.

Argument för:

1. Fullständighet. Om praktiskt taget allt levereras, kan man i den egna regionen bedriva bredare och djupare studier i svenskt samhälle och kultur än som kan ske om materialet har luckor.

2. Med pliktleverans erhåller man svåråtkomligt material, som inte finns i handeln.

3. Snabbhet. Med goda rutiner kan man snabbt få in och behandla materialet.

4. Ekonomi. De mottagande biblioteken anser att man sparar personal i jämförelse med att man skulle bevaka marknaden och inköpa material från ett stort antal tryckerier och andra producenter.

Fullständigheten lämnar dock en del övrigt att önska. I dag levereras tryckta skrifter i stort sett fullständigt till sju bibliotek. Det bevaras dock inte fullständigt på mer än två ställen. I stort sett gäller dock att det allra viktigaste sparas. Vad okatalogiserat tryck beträffar, står det biblioteken fritt att lägga upp omfattande och i stort sett heltäckande samlingar inom de områden som man bedömer som särskilt viktiga.

Argumentet i punkt 2 är mycket viktigt. Det finns i praktiken ingen möjlighet att bevaka produktionen av dokument, som inte saluförs i handeln, på annat sätt än genom pliktleverans. Det kan framhållas att av de ca 13 000 svenska titlar som varje år registreras i LIBRIS saknar ca en tredjedel prisuppgift. Dessa skrifter finns i allmänhet inte att köpa i allmänna handeln.

Argument mot:

1. Man levererar in en stor mängd publikationer som sedan gallras ut av den mottagande institutionen.

2. En stor del av det material som levereras och bevaras kommer förmodligen att förbli oanvänt i alla tider.

Det bör emellertid påpekas att den mängd som kastas är stor men att volymen av det som bevaras är betydligt större och representerar det material som bedöms som värdefullast. Man skall emellertid ta invändningen på allvar.

Argumentet i punkt 2 gäller egentligen allt material som skaffas in till bibliotek, eftersom framtidens behov endast delvis kan förutses. Resonemanget bör tillbakavisas med hänvisning till universitetens ansvar: de bestämmer själva vad de vill lägga sina resurser på. De kan t.ex. finna att kostnaderna för att bevara och tillhandahålla svenskt tryck bör skäras ned och att man i stället bör lägga pengarna på något annat. Detta är i samklang med de tankar om decentralisering och flexibilitet som framförs av statsmakterna (Inledning till budgetpropositionen 1992, prop. 1991/92:100, bil. 9).

Det nuvarande systemet med pliktleverans av tryckta skrifter till de sex universitetsbiblioteken förutom till Kungl. biblioteket har som bakgrund det svenska högskolesystemet. I förarbeten till gällande lag (prop. 1977/78:97, s. 23, 65, 101) underströk man att de sex högskoleregionerna borde behandlas lika i fråga om tillgång till det svenska trycket. Högskoleregionerna har försvunnit, men tanken på en hög och likvärdig kvalitet inom hela högskolan har man hävdad framgent (prop. 1988/89:65, s. 4).

Numera understryker man som nämnts tanken på decentralisering och flexibilitet. När det gäller de frivilliga skolformerna gymnasieskola, vuxenutbildning och högskola anser man det angeläget att garantera tillgängligheten, dvs. att utbildningen finns att tillgå inom rimliga avstånd från hemorten (Inledning, s. 9). Likvärdigheten är ett viktigt begrepp, men betraktas nu ur en något annan synvinkel: den statliga styrningen skall i första hand reglera likvärdigheten och en minsta godtagbar omfattning på utbildningar, men aldrig en högsta nivå och sällan metoderna.

Om man ser till hela samhället, präglas detta av tanken på individernas lika rättigheter. Från regeringens sida underströk man nyligen i samband med grundskolan rätten till utbildning av god kvalitet oavsett var man bor och oavsett social bakgrund (Inledning, s. 9). En utgångspunkt för utbildningspolitiken och synen på skolans mål är en människosyn som bygger på att alla människor kan utvecklas, växa och utveckla sin personlighet (Inledning, s. 10). Man framhåller att folkbildningen har djupa rötter i det svenska samhället och spelar en viktig roll för kunskapssynen, bildningsidealet och därmed för den enskildes frihet och personlighetsutveckling (Inledning, s. 14). Det är rimligt att grundläggande studie- och forskningsmöjligheter skall vara desamma vid landets universitet, och att en intresserad allmänhet i glesbygden skall ha samma möjlighet till personlig förkovran genom studier som människor som lever nära stora kulturinstitutioner.

Beträffande tryckta skrifter innebär pliktleverans ett viktigt steg mot ett jämlikhets- och likvärdighetsmål. Dock är endast KB och LUB ålagda att bevara det som levererats enligt pliktexemplarslagen, medan övriga mottagare har frihet att gallra. Man gallrar också, men enligt olika principer. Den omedelbara tillgången till tryckt svenskt material är följaktligen olika vid olika universitet och forskare/studerande arbetar såtillvida under olika villkor. Viktigare är dock att framhålla att man överallt har god tillgång till det kanske allra viktigaste svenska tryckta materialet, nämligen monografier, tidskrifter och tidningar, och att sambiblioteket verkar för att utjämna olikheter.

Om det är viktigt att ha exemplar av tryckta skrifter för forskningen på olika orter, så är det i princip lika viktigt att ha exemplar av ljud- och bildupptagningar. Man ställer sig då frågan: om man kan avstå från att ha ljud- och bilddokument på mera än ett ställe, varför skall man då ha skrifter på flera ställen? Detta gäller

förstås inte om man kan hävda att den ena typen av dokument, t.ex. tryckta skrifter, är klart viktigare än en annan sorts dokument, t.ex. ljud- och bildupptagningar. Jag anser inte att någon sådan skillnad kan göras. Man bör däremot starkt trycka på ett praktiskt argument, nämligen att det är bra att ha åtminstone det viktigaste tryckta materialet till hands. Efterfrågan är mycket stark på dessa dokument. Man kan då inskränka Stockholmsresor och fjärrlån till att gälla annat material, vilket innebär en avsevärd besparing. Det material som finns vid ALB är förvisso betydelsefullt, men mängden av utlån ligger här ännu så länge på en helt annan och lägre nivå (avsnitt 5.3.2) och får främst tillhandahållas forskare. Det är därför rimligare att detta tillhandahålls i endast ett exemplar, även om antalet lån kan förväntas öka. Möjlighet finns i dag, och bör bestå, att låna ut dokument från ALB till vissa institutioner i landet.

8.4 Alternativa kostnader

Man kan tänka sig att de institutioner som nu mottar pliktleverans kan skaffa in huvuddelen av det material som man anser sig behöva på annat sätt. Det skulle då i de flesta fall bli fråga om köp, men visst material skulle man förmodligen kunna få som gåva.

Det enda material som ALB relativt lätt skulle kunna skaffa sig genom köp är fonogram och videogram, som är varor som kan köpas på marknaden. Man kan räkna med att en årsproduktion skulle kosta ca 1 milj.kr. i inköp. Överföring av film till videogram skulle kunna köpas, liksom inspelningar av radio- och TV-program. Detta skulle emellertid medföra att man fick betala för tjänster, vilket ger helt andra kostnader och inte framstår som ett realistiskt alternativ.

I LIBRIS registrerade KB år 1990 ca 13 000 svenska titlar. KB har oftast självt gjort registreringen, men kan också i efterhand ta över ansvaret för andras registreringar. Ca 35 % av dessa 13 000 titlar saknar prisuppgifter. Antalet titlar för vilka prisuppgifter finns är ca 8 500. Det sammanlagda priset för dessa titlar uppgår till ca 1,65 milj.kr., vilket ger ett genomsnittspris av 195 kr. Om man tänker att de ej prissatta skrifterna betingar samma pris, vilket förmodligen är för högt räknat, skulle det sammanlagda priset uppgå till 2,5 milj.kr. Man bör kanske snarare räkna med 2 milj.kr.

Det sammanlagda priset 1,65 milj.kr. innebär givetvis inte att ett bibliotek skulle behöva betala hela denna summa för att skaffa dessa ca 8 500 titlar. Stora bibliotek skulle säkert få goda rabatter och även få mycket material i form av gåvor. Det är viktigare att lägga märke till att en stor del av produktionen inte är avsedd för

en större marknad. Den är i stor utsträckning svåråtkomlig och det skulle krävas stor arbetsinsats för att skaffa in den.

Varje bibliotek som mottar pliktleveranser står inför ett val när det gäller det material man beslutat sig för att behålla: antingen registrerar man det i LIBRIS eller bevarar man det okatalogiserat. Biblioteken har här olika kriterier. KB har utan tvivel höga ambitioner när det gäller att registrera, med tanke på att man önskar ta ut en så heltäckande nationalbibliografi som möjligt. En skrift som exempelvis Uppsala universitetsbibliotek, UUB, inte registrerat i LIBRIS kan alltså mycket väl finnas på detta bibliotek. Särkerligen äger både UUB och andra universitetsbibliotek en större del av hela antalet 13 000 titlar än som framgår av LIBRIS.

UUB registrerade sig 1990 för ca 8 000 av de ovan nämnda ca 13 000 titlarna, dvs. för ungefär 62 %. Att andra bibliotek skriver in ett mindre antal titlar än KB betyder inte att man registrerar samma material som KB minus ett antal titlar. UUB registrerar under ett år ca 600 titlar utöver KB:s. Orsaken är att man har material av lokalt intresse som man vill föra in och att varje universitetsbibliotek har ett särskilt ansvar för att registrera rapporter från det egna universitetet.

Utän mycket omfattande studier går det inte att beräkna kostnaderna för ett mottagande bibliotek, om man där skulle behöva köpa de svenska trycksaker man anser sig behöva. Man vet inte hur mycket av materialet som ett bibliotek verkligen har behållit, och det som man behållit saknar ofta prisangivelse. En okänd andel av materialet går överhuvudtaget inte att köpa. Man kan emellertid säga något om storleksordningen: det rör sig om 1 till 2 milj.kr. I en av de utredningar som är förarbeten till gällande lag (Pliktexemplar av skrift, Ds U 1977:12, s. 229) räknar man med ett sammanlagt pris på 335 000 kr. i 1976 års penningvärde för det prissatta svenska materialet, vilket i 1991 års penningvärde skulle motsvara 1 140 000 kr. Härtill skall emellertid läggas några hundra tusen kronor för det icke prissatta materialet.

Antalet personer som sysslar med pliktexemplaret från dess ankomst till dess att det behandlats fullständigt och hamnat på sin plats i biblioteket varierar mellan några få och upp till 12-14 heltider för universitetsbiblioteken, medan KB enbart på svenska sektionen, sektionen för okatalogiserat tryck och tidningssektionen sysselsätter ett trettiotal personer. Man bör bedöma uppgifterna om personalstyrka med en viss försiktighet, då sättet att räkna kan skifta något och det dessutom kan vara svårt att fastställa hur mycket tid som läggs på beskrivning och uppsättning av det svenska materialet; personal brukar inte i detta avseende vara uppdelad på svenskt och utländskt material.

UUB beräknar att man skulle behöva ytterligare fyra bibliotekarier för att bevaka det svenska trycket, och då ändå få nöja sig med lägre ambition. Endast en del av det önskade materialet skulle kunna beställas från bokhandel eller agenter. Föreningars, före-

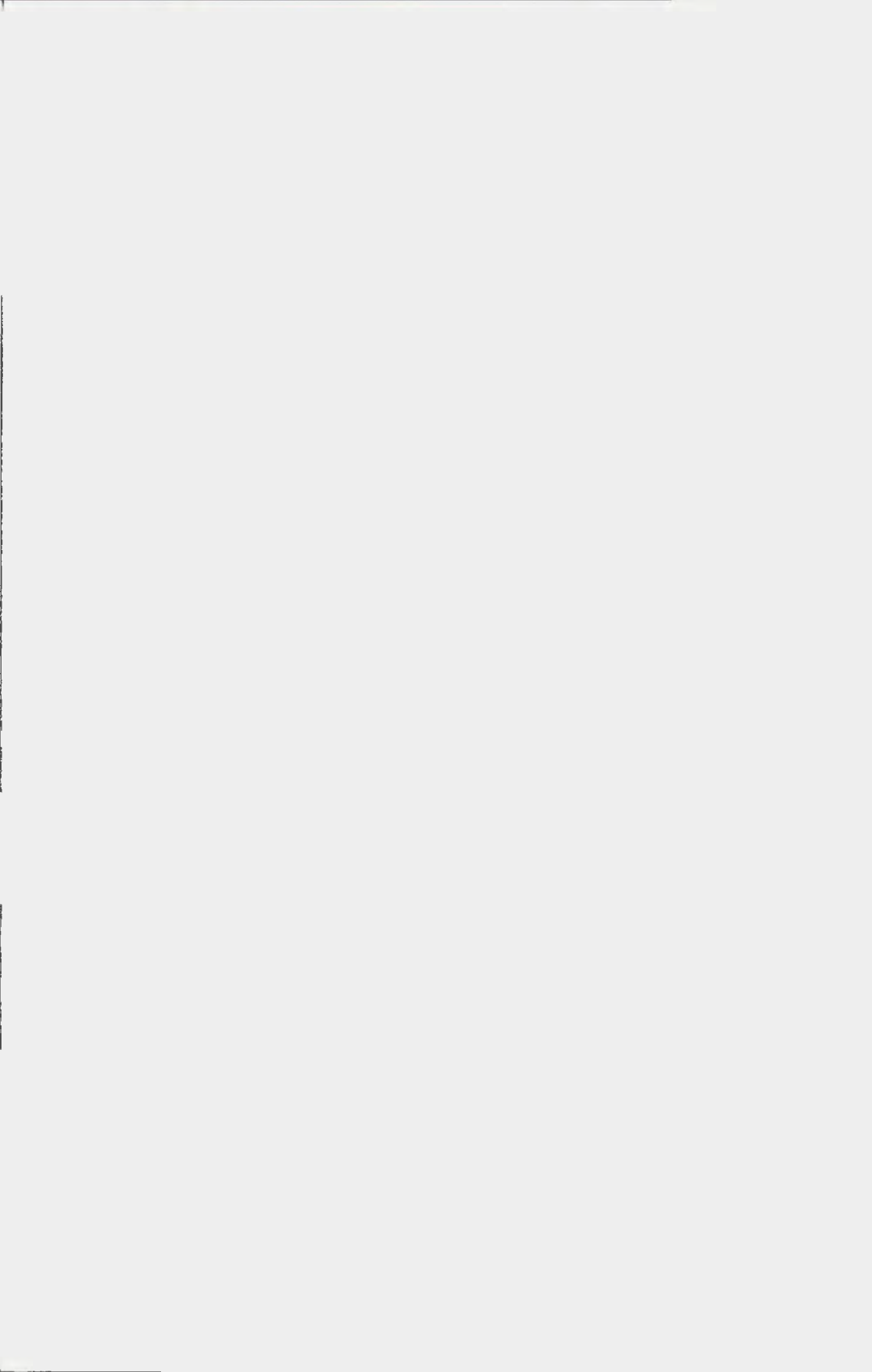
tags och institutioners skrifter måste skaffas direkt från källan. Arbete skulle alltså behöva läggas på att spåra tusentals utgivare, hålla förbindelser med dem och årligen uppmärksamma en stort antal nya utgivare. Det är att märka att man inte skulle kunna utnyttja sina gamla förbindelser med tryckerierna, som ju inte torde kunna sälja utgivarens/beställarens egendom. Till lönekostnader skulle givetvis komma förvärvskostnader.

Ett alternativ till pliktleverans skulle med säkerhet dra högre kostnader för universitetsbiblioteken än nuvarande system. Det förefaller därför mindre meningsfullt att söka göra en helhetsbedömning av vad som är en acceptabel kostnad, vilket också skulle vara synnerligen komplicerat. I sista hand kostar systemet statskassan vad man vid universiteten finner att det bör kosta. Detta hindrar inte att man kan reflektera över den stora skillnaden mellan biblioteken i fråga om insatta resurser. Kan man skära ned anslagen till universiteten och lägga besparingen på annat håll, i första hand på ALB med dess svåra akuta problem? Emellertid går det enligt min uppfattning inte att fastställa en sorts önskvärd standardnivå för de olika bibliotekens kostnader för det svenska trycket. De universitet med bibliotek som lägger ned stora resurser på det svenska trycket gör det därför att man vill ha det så; man tar pengar till detta ändamål från klumpsommor, vilket innebär att man tar pengar från något annat område. De som lägger ned relativt lite personal och pengar prioriterar något annat. I intet fall kan man konstatera en överbemanning som skulle kunna motivera besparingar. Sådana besparingar kan endast föreslås om man har fullständig överblick över alla universitets och universitetsbiblioteks ekonomi. Det ligger helt utanför utredningens uppdrag och möjligheter att komma fram till en sådan överblick.

8.5 Sammanfattning av skäl för pliktleverans

Rättsskipningens och förvaltningens krav jämte bevarandet och tillhandahållandet av kulturarvet är avgörande skäl för pliktleverans av nationalexemplar. Tillhandahållandet på flera håll i landet av svenskt tryck är ett rättvisekrav och främjar forskning och studier. Dessa skäl finner jag tillräckliga för att i stort sett bevara nuvarande system med leverans till nationalinstitutionerna KB och ALB och till universitetsbiblioteken.

Man bör ta fasta på de ekonomiska konsekvenserna av pliktleverans och konstatera att om pliktleverans ej fanns och biblioteken lade ned oförändrade resurser på svensktrycket, skulle man behöva sänka sina ambitioner betydligt beträffande ett viktigt och flitigt använt material. Om man skulle vilja uppehålla nuvarande nivå, skulle det krävas betydligt ökade resurser. Ljud- och bildupptagningar skulle endast till en liten del kunna omhändertas utan pliktleverans.

9.1 KB och ALB

Det karaktäristiska för den svenska arbetsfördelningen mellan de nationella institutionerna är att man jämte nationalbiblioteket, som nästan enbart är inriktat på tryckta publikationer, har en institution med så omfattande ansvar som ALB: fonogram, videogram, film, radio- och TV-sändningar. Utomlands har nationalbiblioteket ofta ansvar för fonogram, som torde vara den publikationstyp som är bäst tillgodosedd efter tryckta publikationer. Man kan erinra om att även i Sverige bevarandet av fonogram på nationell basis startade genom ett initiativ vid KB. Övriga publikationstyper brukar vara spridda på flera institutioner och omfattas i mindre grad av bestämmelser om pliktleverans.

9.1.1 KB

Enligt förordning (1988:678) med instruktion för kungl. biblioteket är KB är nationalbibliotek och fullgör dokumentära uppgifter och serviceuppgifter. Av dessa spelar hanteringen av pliktexemplar en mycket stor roll, men KB har även andra betydelsefulla uppgifter. KB:s ansvar för pliktexemplaren gäller följande punkter:

1. samla, förvara och tillhandahålla svenska böcker och annat tryck och därvid fullgöra de uppgifter som följer av lagen om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar samt förordningen om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar,
2. vårda och förkovra bibliotekets äldre samlingar av böcker och annat tryck, handskrifter, kartor och bilder,
3. svara för mikrofilmning av svensk dagspress,
4. framställa nationalbibliografiska produkter,
5. svara för det nationella biblioteksdatasystemet LIBRIS.

Punkterna 1 och 2 hänger givetvis nära samman: dagens pliktexemplar är ju framtidens äldre samlingar, som det fortfarande åligger biblioteket att vårda och tillhandahålla.

Mikrofilmningen (punkt 3) ombesörjs på grundval av tidningar som levererats i pliktleverans.

Punkterna 4 och 5. De nationalbibliografiska produkterna, dvs. i första hand Svensk bokförteckning, sammanställs till stor del på grundval av pliktleveransen. Beskrivningarna av materialet läggs

först in i LIBRIS. Mycket av det material som inte är förlagsmaterial skulle vara svåråtkomligt utan pliktleverans.

KB:s uppgifter är i hög grad koncentrerade till tryckt material. De enda dokument som KB har ansvar för utöver trycksaker är kombinerat material, som skall levereras till biblioteket. Pliktexemplarslagen fastställer noggrant vad som menas med kombinerat material. Däri ingår i de allra flesta fallen skrift, som kan kombineras på olika sätt med fonogram eller videogram. I läromedel kan också ingå t.ex. film och diabilder. KB har enligt sin förordning inte något ansvar för dokument som kan sägas motsvara trycksaker därigenom att de innehåller text och fasta bilder. Sådana dokument är framför allt mikroformer och fixerade elektroniska dokument, t.ex. CD-ROM. Av den senare dokumenttypen köper man dock sådant som är av speciellt svenskt intresse.

9.1.2 ALB

ALB:s uppgifter i samband med pliktexemplarslagen framgår av förordning (1988:342) med instruktion för Arkivet för ljud och bild. ALB har till uppgift att ta emot och förvara sådana exemplar av ljudradio- och televisionsprogram, filmer, fonogram och videogram som enligt pliktexemplarslagen skall lämnas till arkivet. Detta är klart uttryckt som ALB:s huvuduppgift. Det åligger arkivet särskilt att 1. vårda de samlingar som finns hos arkivet, 2. gallra i den utsträckning som behövs samt 3. hålla samlingarna tillgängliga. I fråga om radio- och televisionssändningar finns en särskild bestämmelse, som går tillbaka till Bernkonventionen: man har ej rätt att i sina samlingar bevara upptagningar av program som saknar dokumentariskt värde, om inte rättighetsinnehavarna har medgett detta (7 § pliktexemplarsförordningen).

Uppgifterna beträffande pliktexemplaren överensstämmer i stort sett med de uppgifter som KB har för sitt material. ALB skall:

se till att de i lagen definierade pliktexemplaren levereras till ALB,

vårda samlingarna så att de kan bevaras och göras tillgängliga i framtiden,

göra samlingarna tillgängliga genom att katalogisera dem, tillhandahålla samlingarna, främst för forskningsändamål, föra ett allmänt tillgängligt videogramregister samt tilldela varje videogram ett separat nummer,

svara för viss publikationsverksamhet, framför allt utgivning av förteckningar över det svenska fonogramutbudet, s.k. diskografier.

En viktig tanke bakom den nu gällande pliktexemplarslagen från 1978 var att "information, opinionsbildning, kulturella framställningar osv. som offentliggörs genom radio eller TV eller genom fonogram, videogram och film blir bevarade i en utsträckning som någorlunda svarar mot vad som gäller för skrifter" (prop. 1977/78:97 s. 65). 1980-talets utredningar har arbetat vidare i samma anda och föreslagit att publikationsformer som tillkommit efter det att lagen trätt i kraft skall jämföras med dem som enligt 1978 års lag skall tas om hand.

Då ALB inrättades rådde alltså redan en helhetssyn på olika typer av publikationer. De ansågs som i princip likvärdiga informationsbärare. Man kan då fråga sig varför man inte föredrog att låta den existerande institutionen, KB, få ansvaret för det nya material som skulle levereras in. Vad är med andra ord motiveringen för att man inrättade ALB?

Man kan först konstatera att inrättandet av ALB framstod som en av olika möjligheter. Dataarkiveringskommittén (DAK) tog upp tre förslag till diskussion (Bevara ljud och bild, SOU 1974:94, s. 257 ff.). Det första gick ut på att redan existerande institutioner, nämligen nationalfonoteket vid KB, SR och SFI skulle ta hand om resp. fonogram, radio- och TV-sändningar och film. Det andra förslaget uteslöt SR och delade upp etermedia på nationalfonoteket (radio) och SFI (television). Det tredje förslaget innebar att man skapade en ny central institution för alla de ljud- och bildpublikationer som då var aktuella. Utredningen förordade det sistnämnda förslaget, som fick stöd i regering och riksdag (prop. 1977/78:97 s. 102, KrU 27, rskr 375). Man noterar att både utredningen och föredraganden håller frågan öppen om denna centrala institution skall vara fristående eller knytas till en redan existerande statlig institution och hänvisar till pågående och framtida utrednings- och planeringsarbete på biblioteks- och arkivområdet. Enligt sin första förordning (1978:780) hade ALB samma styrelse, Statens arkivstyrelse, som RA, Svenskt biografiskt lexikon samt Dialekt- och ortnamnsarkiven jämte Svenskt visarkiv. Konstruktionen visade sig tydligen mindre lyckad, och enligt sin andra förordning (1984:580) är ALB en fristående myndighet med egen styrelse, vilket fortfarande gäller (1988:342).

Argumenten mot den uppdelning på olika institutioner som omnämnts ovan och som diskuterats av DAK var två: genom uppdelning på olika institutioner skulle det vara svårare att få en samlad bild av arkivmaterialet; gränsdragningen mellan ljud- och bildupptagningar framstod som delvis konstlad - exempelvis åtföljes ju film i allmänhet av ljud.

Man kan säga att man resonerade sig fram till att inrätta en central myndighet utifrån en enhetstanke, även om man inte tog steget fullt ut och sammanförde även ansvaret för tryckta skrifter

till samma organisation. Vissa remissinstanser (prop. 1977/78:97 s. 60) gick emellertid längre och framhöll att en anknytning till det offentliga biblioteksväsendet var mest naturlig. SFI påpekade att fördelarna med en central institution blir uppenbara om den även omfattar tryckta skrifter, varvid KB skulle bli en självklar huvudman. En förutsättning skulle dock vara sammanhängande lokalutrymmen. Någon enstaka röst (Göteborgs universitetsbibliotek) höjdes för att KB skulle spela en aktiv roll.

Det kan förefalla förvånande att KB förekommer så lite i diskussionen och att man sällan tänkt sig att ljud och bild skulle tas om hand av den institution som har ett särskilt ansvar för tryckta skrifter och som redan inom sin organisation år 1958 inrättat nationalfonoteket. Man kan föreställa sig följande anledningar till att KB föga varit med i diskussionen:

KB betraktades framför allt som ett bibliotek, med en sådan institutions traditionella uppgifter. Nya arbetsuppgifter inriktade på andra dokumentslag kunde uppfattas som väsensfrämmande. Det material som skulle behandlas var av nytt slag och den kompetens som krävdes var till stor del en annan än den som gäller för traditionellt biblioteksarbete. Man skulle riskera att i praktiken få två institutioner med relativt lite samarbete, i konkurrens om knappa resurser.

Vidare spelade KB på 1970-talet inte samma roll som det gör i dag. I och med ingången av verksamhetsåret 1988/89 markerades KB:s ställning och funktion som landets nationalbibliotek på ett tydligare sätt genom att uppgifter av samordnande och planerande karaktär inom biblioteksområdet fördes dit. Sålunda svarar KB numera för drift och utveckling (tidigare endast för drift) av det nationella biblioteksdatasystemet LIBRIS, har ansvaret för samordning, samplanering och visst utredningsarbete inom biblioteksområdet samt utser ansvarsbibliotek.

9.1.4 Motiveringar för sammanslagning av institutionerna

Resonemanget nedan utgår från vissa tänkbara vinster vid en sammanslagning.

Helhetssynen

Som nämnts ovan präglades lagen om pliktexemplar av 1978 av en klar målsättning: ljud- och bildupptagningar skulle omfattas av i stort sett samma leveransregler som gällt sedan länge för tryckta skrifter. I de betänkanden som föregick lagen framhålles särskilt i Pliktleverans av skrift (Ds U 1977:12 s. 182 f.) sambandet mellan de olika dokumenttyperna. Samma helhetssyn präglar även 1980-

Man kan tala om en helhetssyn på allt publicerat material som i princip likvärdigt. Denna uppfattning leder inte nödvändigtvis till att allt publicerat material bör omhändertas av samma institution. Med ett samarbete mellan institutionerna kan man givetvis uppnå ett gott resultat. Fördelen med gemensam institution är att nödvändiga insatser på olika områden kan vägas mot varandra över hela det gemensamma området, utan att man är "instängd" inom sin institution. Särskilt i ett kärvt ekonomiskt läge kan detta vara den enda möjligheten att vidtaga nödvändiga åtgärder. Det är svårt att tänka sig att sådana överföringar skulle kunna åstadkommas genom samarbete mellan fristående institutioner. Även i ett gynnsammare ekonomiskt läge, då medel finns att tillgå, kan man bättre överblicka var insatser bör göras.

Personalutveckling, kompetenshöjning

En större sammanhållen institution ger bättre möjligheter till personalutveckling. Personalen kan komma i kontakt med publikationer av alla slag såsom trycksaker, ljud- och bildpublikationer och elektroniska dokument, och kan därigenom förkovra sig över hela informationsfältet. Härmed är inte sagt att alla skall syssla med allt: specialisering är och förblir säkerligen nödvändig, men denna kan lättare kombineras med överblick över ett större fält.

Det har å andra sidan också framhållits att behovet av ökade kunskaper inom det egna området är stort och i första hand bör tillgodoses. T.ex. skulle personalen vid ALB ha större nytta av att lära sig mera om film än om det material som KB huvudsakligen tar hand om. Jag anser inte att det egentligen finns någon motsättning mellan "förkovran på bredden" och "förkovran på djupet", men kan också instämma i att fördjupad specialisering är mycket viktig. Personalutveckling och kompetensutveckling kan inte sägas vara något särskilt starkt argument för en sammanläggning.

Samordningsvinster

Jag utgår nedan av praktiska skäl från ALB:s arbetsuppgifter med ledning av den utförliga framställning som finns i arkivets Anslagsframställning för budgetåren 1991/92-1992/93.

Bevakning och inkrävning vid KB och ALB torde i och för sig vara verksamhet av likartat slag. Emellertid är det av stor vikt för framgången i detta arbete att man känner marknaden. Det är inte troligt att samma person blir lika hemmastadd inom de många olika branscherna. Olika personer torde i allmänhet få ägna sig åt olika publikationstyper, varför samordning av dessa verksamheter knappast är ett starkt argument för sammanslagning.

2. Bevarande- och beständighetsfrågor

På detta område står ALB inför stora problem, vilkas lösning kräver betydande resurser. För visst material vid ALB gäller att det uppnått en kritisk ålder, och att åtgärder snarast bör vidtagas för att inte information skall gå förlorad. Härtill kommer att material vid ALB i dag endast kan spelas upp med hjälp av apparatur som inte längre finns på marknaden.

Ovanstående problem kan i första hand tyckas vara ett problem för ALB. Det som i dag vållar stora problem för KB är *papperets* dåliga beständighet. Emellertid mottar KB redan i dag s.k. kombinerat material, som består av tryckt skrift jämte ljud- och/eller bildmaterial. Här har man alltså samma problem, om än tills vidare i liten skala. Jag föreslår i denna utrednings lagförslag, liksom BEU i sitt, att kombinerat material bestående av tryckt skrift jämte fixerad elektronisk publikation (t.ex. CD-ROM) i framtiden skall mottas av KB.

Det råder inget tvivel om att KB och ALB bör samordna sina resurser när det gäller att hålla sig à jour med de senaste rönen inom bevarandeproblematiken, utveckla nya metoder och överföra bestånd i riskzonen till modernare medier. Emellertid bör man inte stanna vid en samverkan mellan KB:s och ALB:s resurser i dessa avseenden. Arkivväsendet står inför exakt samma problem. Samordnad forskning och samordnad bevakning av bevarande- och beständighetsfrågorna framstår snarast som en självklarhet.

3. Nationaldiskografin, retrospektiva diskografier, registrering och katalogisering

Personalsamverkan och därmed personalutveckling bör rimligen kunna äga rum på detta område.

Det skulle vara en stor fördel om man hade gemensamt referensbibliotek och gemensam läsesal med uppspelningsmöjligheter. Detta förefaller helt orealistiskt för tillfället, då både KB och ALB är i färd med om- och tillbyggnad resp. omflyttning och därvid inte har planerat för gemensamma utrymmen. Rent allmänt vill jag anknyta till vad som sagts ovan om nödvändigheten av dels specialisering, dels utblick över angränsande områden. KB har utan tvivel stora resurser i fråga om referenslitteratur och bakgrundsmaterial till ljud- och bildpublikationer, liksom ALB har material av intresse för de forskare och studenter som huvudsakligen utnyttjar KB. Med fortsatt lokalisering till olika hus, vilket man får räkna med, innebär det inte på kort sikt någon vinst för de två institutionerna att gå samman. På längre sikt kan man emellertid se stora fördelar i den kombinerade kompetens som finns hos de två institutionerna. Denna bör leda till en klart förbättrad överblick över det bevarade svenska kulturarvet och en förbättrad inköpspolitik när det gäller att skaffa den vetenskapliga litteratur som belyser detta. Ett samarbetande datoriserat informationssystem förutsättes som en självklarhet.

Förutom vetenskaplig litteratur efterfrågar forskare vid ALB kringmaterial som stillbilder, manuskript, affischer m.m. Ett samarbete med KB, som har rika samlingar på dessa områden, kan givetvis äga rum utan organisatorisk samordning. Om man, som är rimligt, ser ljud- och bildpublikationerna samt dokumentationen kring dem som en helhet är det likväl en fördel med en sammanhållen organisation. Den har då ett klart ansvar för detta samband och kan fördela och tillhandahålla materialet på det sätt som är mest praktiskt.

Besparingar

Vissa rationaliseringsvinster kan förväntas, om än relativt obetydliga. Man får en styrelse i stället för två, vilket kan innebära en besparing på ca 50 000 kr. Man vinner en effektivisering genom att visst administrativt arbete, däribland förhandlingar, utföres en gång i ett sammanhang i stället för två gånger. Det är rimligt att tänka sig att KB med ca 200 årsverken och ALB med ca 30 vid en sammanslagning skulle kunna spara in en administrativ tjänst, vilket motsvarar ca 300 000 kr.

De mest vägande argument som framkommit för att behålla nuvarande organisation med två från varandra fristående enheter är följande.

1. Institutionerna fungerar var för sig bra enligt gällande bestämmelser, och de har ett gott samarbete i de ganska få fall där så är nödvändigt. Det finns därför ingen anledning att ändra i en väl fungerande organisation, särskilt som inga påfallande stora vinster kan göras.

2. Institutionerna har inte mycket med varandra att göra. Även om KB är representerat i ALB:s styrelse, har ALB en betydligt starkare anknytning till SFI och SR. Ett närmare samgående mellan ALB och SR eller SFI är emellertid uteslutet av skäl som framhålls på annan plats (avsnitten 9.2 och 9.3). Det är endast för vissa delar av materialet som ALB har mycket att göra med SFI och SR, och ett ökat samarbete med KB måste förutsättas, särskilt som den förespråkade helhetssynen på materialet rimligen måste vinna insteg med tiden.

3. Konkurrensen om resurser inom en och samma organisation skulle bli hårdare än konkurrensen i nuläget.

Det har i detta sammanhang anförts att det skulle ha varit en fördel att ALB är en fristående organisation som relativt väl kunnat hävda sina medelsbehov och lyckats med att bygga upp en organisation som anses föredömlig internationellt sett. Jag håller det för troligt att ALB:s fristående ställning varit till nytta under ett uppbyggnadsskede.

4. De två institutionerna kan ha utvecklat sig på ett sådant sätt att de inte lämpar sig för sammanslagning. Jag tänker härvid i första hand konkret på investeringar i datorstöd. I dag finns inget samarbete på detta område mellan institutionerna. ALB har ett lokalt datorbaserat system som saknar anknytning till LIBRIS, medan KB använder LIBRIS som sitt lokala bibliotekssystem. Det är dock inte några större tekniska svårigheter att inlemma innehållet i ALB:s databas med LIBRIS-systemet: basen kan konverteras till LIBRIS-format, varefter nya poster tillförs med jämna mellanrum, konverteras och tillhandahålls via LIBRIS över hela landet. Givetvis kan ALB lätt skaffa sig tillgång till KB:s och övriga forskningsbiblioteks material via LIBRIS.

Det obefintliga datorsamarbetet tyder på att man inte funnit anledning att pröva ett närmare, mera aktivt samarbete, vilket inte utesluter att man samarbetar i praktiska frågor då så är påkallat. I dag är emellertid läget det att institutionerna arbetar i stort sett var och en på sitt håll och tycker sig, var och en på sitt håll, ha händerna fulla med angelägnare uppgifter än att utöka samarbetet med den andra organisationen. Institutionskulturen och institutionstraditionerna visar ännu inte några tecken att konvergera.

Den slutsats man kan dra av ovanstående är att det finns goda argument både för och emot att KB och ALB skulle utgöra en organisation. De viktigaste skälen för en sammanslagning är att detta befrämjar den nödvändiga helhetssynen, samt att samordningsvinster står att vinna särskilt i fråga om bevarande av material och utveckling av nya metoder för bevarande och tillhandahållande. Skälen mot är att arbetsuppgifterna i teorin må syfta till samma mål men i praktiken framstår som mycket olikartade, att inget stort och tvingande behov av långtgående samordning ännu givit sig tillkänna, varken inom institutionerna själva eller bland de forskare som de betjänar, samt att inga påfallande stora ekonomiska vinster står att göra.

En utgångspunkt för framtiden bör vara den helhetssyn på bevarandet och tillhandahållandet av vårt kulturarv som skisseras i föreliggande betänkande. Ett samarbete mellan bibliotek, arkiv och museer förekommer redan, bl.a. i bevarandefrågor, och jag föreslår nedan (avsnitt 14.4) ett vidgat samarbete mellan KB, ALB och RA på detta område. Den eftersträlvade helhetssynen torde emellertid behöva tid på sig för att utvecklas. En sammanslagning mellan olika institutioner som av tradition sysslar med olika material och som har skilda traditioner är i dagens läge svår att genomföra. Institutionskulturerna inom KB och ALB förefaller att vara så olika att ett samgående skulle uppfattas som negativt. Det är min uppfattning att man i framtiden kommer att få en utveckling i riktning mot ett betydligt ökat samarbete mellan KB och ALB. Man bör därför redan nu tillse att var och en av de två myndigheterna är representerad i den andras styrelse.

9.2 Stiftelsen Svenska filminstitutet, SFI

Jag hänvisar till tidigare redogörelse för verksamheten vid SFI (avsnitt 5.4.2).

Det har tidigare konstaterats att det svenska kulturarvet bör stå till medborgarnas förfogande. Beträffande filmer bör detta rimligen tolkas så att filmer tillhandahålls på ett sådant sätt att betingelserna så långt möjligt liknar dem som rådde då filmen framvisades, dvs. filmen bör såvitt det är ekonomiskt och praktiskt möjligt finnas tillgänglig på filmbas.

Mot detta kan invändas att annat material måste tillhandahållas vid ALB på ett sätt som innebär att kvaliteten försämras avsevärt i jämförelse med den ursprungliga presentationen. Detta gäller bl.a. radio- och televisionsprogram, som ställs till förfogande i en studiekopia som kan vara gjord från ett referensband av tämligen låg kvalitet. Detta är dock inget skäl till att man inte så långt som det är möjligt söker återge ett verk i dess ursprungliga skick.

Vid en jämförelse mellan ALB:s och SFI:s verksamheter när det gäller att bevara det svenska kulturarvet på film finner man en arbetsfördelning, som emellertid innebär att ingen av institutionerna helt fyller de krav som ställts ovan. ALB visar endast videoöverföringar, vilket inte ger den rätta upplevelsen av film. Fördelen med video är att åskådaren kan se om de bilder och sekvenser som särskilt intresserar. SFI visar film på filmbas, vilket ger den konstnärliga upplevelsen och helhetsintrycket. Det går däremot inte att se om och spela om de avsnitt man vill återvända till. SFI är en stiftelse, vilket innebär att staten inte kan ställa de krav på bevarande och tillhandahållande som måste ställas när det gäller dels att bevara kulturarvet, dels att säkerställa behovet av information för rättskipning och förvaltning.

Om alltså inte SFI kan sägas uppfylla alla de krav som en pliktleveranslag bör ställa, är det å andra sidan uppenbart att SFI:s filmkulturella verksamhet går långt utöver vad en sådan lag har anledning att kräva och att denna verksamhet är nära knuten till filmarkiv och dokumentationsavdelning. Dessa bildar en bas för SFI:s insatser på det filmkulturella området.

Samordningsvinster mellan ALB och SFI är svåra att genomföra i praktiken. ALB:s verksamhet kan, av skäl som anförts ovan, inte överföras till SFI. Man kan göra tankeexperimentet att man bryter ut vissa delar av SFI:s verksamhet och lägger dem under ALB:s ansvar, vilket skulle vara möjligt men inte problemfritt. ALB skulle kunna överta filmarkiv jämte bibliotek, klipparkiv och bild- och affischarkiv, men skulle då få ansvaret för en verksamhet som går utöver de krav som en pliktleveranslag rimligen kan leda till. Om ALB inte har möjlighet att föra ett "arv från SFI" vidare, går gjorda investeringar på ett viktigt område förloerade.

Det är för mitt betraktelsesätt klart att ALB bör ha ansvar för bevarande och tillhandahållande av film på filmbas. De investeringar som gjorts vid SFI bör emellertid utnyttjas, vilket lämpligen kan ske genom avtal. Av detta bör framgå att SFI handhar bevarande och tillhandahållande av film på filmbas; om stiftelsens ställning förändras så att den inte längre kan fullgöra sina åtaganden, skall ALB överta även den praktiska hanteringen av film på filmbas. Några ekonomiska konsekvenser av ett sådant arrangemang torde inte finnas: ansvaret flyttas över till ALB, men det är samma pengar som förbrukas.

Förslaget ovan står i samklang med de idéer som nyligen framförts i utredningen (SOU 1991:105) Filmproduktion och filmkulturell verksamhet i Sverige, där man framhåller att den filmkulturella verksamheten bör bekostas av staten och skiljas från den verksamhet som har med filmproduktionen att göra. Remissyttrandena över denna utredning har i mycket liten utsträckning tagit upp SFI:s bevarandefunktion. Undantaget är ALB:s yttrande, som understryker vikten av kontinuitet i fråga om restaurering,

bevarande och dokumentation och instämmer i att filmarkivets verksamhet bör finansieras med statliga medel.

Enligt min uppfattning bör staten köpa tjänster av SFI på det filmkulturella området. Ovan har bevarandet och tillhandahållandet av film på filmbas diskuterats, men det är också fråga om att anskaffa och vid behov restaurera och konvertera äldre film, m.m. Eftersom ansvaret för kulturarvet enligt mitt synsätt måste ligga på statlig myndighet, bör ansvaret även för sådan upphandling åvila ALB. Ej heller en sådan upphandling, som går utöver de krav som pliktleverans ställer, kan rimligen leda till ökade kostnader, eftersom det även i detta fall är fråga om samma pengar som förut stått till förfogande.

9.3 Sveriges Radio AB, SR

SR:s programföretag är i dag endast några av många sändare. Deras uppgift är att sända program, inte att bevara för eftervärlden. Bevarande och tillhandahållande av det egna materialet kan inte åläggas SR:s programföretag i högre grad än andra sändare. Den rikstäckande och ambitiösa verksamheten gör dock att deras produktion bör tilldra sig stort intresse från nationalinstitutionen. Organisatoriskt föreslås inga förändringar i förhållandet mellan ALB och SR. Ett nära samarbete till ömsesidig nytta bör givetvis alltid eftersträvas mellan ALB och programföretagen. I frågor av vikt för bevarande och tillhandahållande av det svenska kulturarvet bör SR ha samrådspplikt med ALB, varvid ALB alltid skall erbjudas att i första hand ta över material som SR:s programföretag inte längre avser att behålla.

9.4 Sammanfattning om organisationsfrågor

KB och ALB bör åtminstone under den närmaste framtiden verka som från varandra fristående institutioner. Var och en av myndigheterna bör vara representerad i den andras styrelse.

Det är min uppfattning att ansvaret för att bevara och tillhandahålla allmänt tillgängliga dokument måste ligga på statliga institutioner. Ett organisatoriskt samgående med SFI eller SR är varken önskvärt eller möjligt. Samarbetet bör dock i vissa avseenden utökas.

ALB bör ha ansvaret att film på filmbas bevaras för framtiden. Praktiskt sett bör detta tillgå så att ALB upphandlar bevarande och tillhandahållande av svensk film på filmbas av SFI. Om SFI inte kommer att kunna vidmakthålla sin standard på detta område, bör verksamheten direkt övertagas av ALB.

Beträffande SR och ALB föreslås att samrådspplikt skall finnas och att SR, om det blir aktuellt att förstöra upptagningar, inte

10.1 Lagteknisk lösning

I direktiven för utredningen förutsätts att utredningsarbetet skall utmyнна i förslag till en ny lag. En sådan lösning är inte helt självklar. Om förslagen till ändringar i förhållande till den gällande pliktexemplarslagen inte är alltför omfattande, kan man nämligen tänka sig att i stället ändra den nuvarande lagen.

Av det följande framgår att mina överväganden inte leder till någon genomgripande systematisk omprövning av pliktexemplarslagen. Jag bygger i stor utsträckning mina förslag på den gällande lagen samt på det utredningsarbete och de förslag som har lagts fram av Ljud- och bildbevarandekommittén, LBK, och Biblioteksexemplarsutredningen, BEU. Detta innebär att jag föreslår dels att leveransplikten skall utvidgas till att omfatta vissa nya former av dokument, dels att förutsättningarna för leverans av dokument som nu omfattas av lagen skall ändras i viss utsträckning. Dessa förslag medför, om man håller sig inom ramen för gällande lag, att denna måste kompletteras med en del nya bestämmelser och att vissa befintliga bestämmelser måste ändras. BEU:s förslag till i huvudsak enbart tillägg till lagen är emellertid inte tillfredsställande från systematisk synpunkt. Man måste enligt min mening göra större ingrepp i lagen än vad utredningen hade tänkt sig. Härtill kommer att regleringen beträffande kombinerat material bör förenklas och att lagen bör justeras även i vissa andra hänseenden. Sammantaget leder detta till att ändringarna trots allt skulle bli så omfattande att pliktexemplarslagen bör ersättas med en ny lag.

I likhet med vad som gäller i dag måste en lag kompletteras av bestämmelser i en förordning. Av redogörelsen i det föregående för internationella riktlinjer och lagstiftning (kap. 6) framgår att det finns sympatier för tanken på att man skall stanna vid en allmänt hållen lagstiftning och låta detaljregleringen ske i form av föreskrifter av ett eller annat slag. Det blir härigenom lättare att anpassa sig till ändrade förhållanden. Jean Lunn har således i sina Guidelines förespråkat en sådan lagstiftningsteknik och Norges nya lagstiftning på området kan sägas gå i denna riktning. För svensk del torde det emellertid inte finnas något utrymme för delegation till regeringen av riksdagens normgivningsmakt såvitt avser föreskrifter om pliktleverans. Regeringens normgivningskompetens är således begränsad till rätten att besluta om verkställighetsföreskrifter enligt 8 kap. 13 § regeringsformen, RF. En ny lag

måste därför i princip innehålla samma utförliga reglering av pliktleverans som den nu gällande lagen.

I huvudsak skall den nya lagen reglera frågorna om leveranspliktens omfattning, alltså vilka typer av dokument som skall levereras, vem som skall leverera till vem och när. Lagen skall alltså riktas in på bestämmelser som reglerar den enskildes skyldigheter. Lagen skall kompletteras med en förordning. I denna bör i huvudsak regleras frågor om bevarande av levererat material hos bibliotek och arkiv samt om tillhandahållande av materialet. I den gällande förordningen finns också vissa bestämmelser om sättet för pliktleverans. Sådana bestämmelser bör i stället finnas i lagen. Den som är leveransskyldig skall alltså kunna få uttömmande information genom att gå enbart till lagen.

När det gäller frågan om namn på lagen anser jag att den norska lagen bör kunna tas som förebild. Den heter Lov om avleveringsplikt för allment tillgångelege dokument. Jag föreslår att den svenska lagen skall benämnas Lag om pliktleverans av allmänt tillgängliga dokument.

I enlighet med den nu skisserade dispositionen av lagstiftningen kommer jag först att redovisa mina överväganden och förslag såvitt avser frågor som skall regleras i lagen, avsnitt 10.2-10.5, och därefter såvitt avser frågor om bevarande och tillhandahållande som skall regleras i en förordning, kap. 11 och 12.

10.2 Leveranspliktens omfattning

10.2.1 Inledning

Den gällande lagstiftningen angående pliktexemplar har sitt ursprung i regler om skyldighet att leverera tryckta skrifter. Genom 1978 års pliktexemplarslag utvidgades leveransplikten till att omfatta även upptagningar av ljudradio- och televisionsprogram, film, fonogram, videogram och kombinerat material. Utvidgningen av lagens tillämpningsområde har alltså skett genom att man har tillfogat nya dokumentslag.

BEU ställde upp bl.a. följande principer som borde ligga till grund för en översyn och komplettering av pliktexemplarslagen: Lagen bör vara neutral i förhållande till olika informationsmedier och leveransplikt bör gälla för sådana skrifter, upptagningar osv. som fixerats i form av ett dokument av något slag och är avsedda att i denna form spridas till en större krets av användare i samhället. Trots detta generella synsätt kom utredningens förslag inte att innebära något principiellt nytt sätt att angripa lagstiftningsproblemet. Förslaget innebar nämligen bara att två nya typer av medier skulle införlivas med lagen, dokument i mikroform och dokument i elektronisk form.

Jag har i det föregående redovisat i huvudsak samma synsätt som BEU, således att materialet inte spelar någon roll utan att det är den allmänna tillgängligheten och anknytningen till svenska förhållanden som är det avgörande för frågan om leveranspliktens omfattning. Med denna utgångspunkt kan det finnas anledning att redovisa vissa allmänna överväganden beträffande frågorna om vad som bör levereras och om möjligheten att ange leveranspliktens omfattning på ett mera generellt sätt.

Utgångspunkten bör vara att leveransplikten skall omfatta dokument. Med dokument avses något som lagrar information för senare läsning, avlyssning eller visning. Detta är en ganska vid definition. Till dokument skulle man således kunna hänföra inte bara skrifter m.m. utan även t.ex. tavlor, skulpturer, trafikskyltar, gravstenar, kläder och bilar. Snart sagt allt som framställs av människan innehåller mer eller mindre dold information. Det utmärkande för flertalet slag av dokument som åsyftas här är emellertid att informationen är huvudsaken och att dokumenten skall ha mångfaldigats för spridning till allmänheten just i syfte att sprida information. Ett ytterligare kännetecknande drag är att dokumentets information inte skall kräva utfyllnad från omgivningen. En trafikskylt t.ex. säger ingenting utom i anslutning till en viss plats. Mångfaldigandet som kännetecknen utesluter dock vissa dokument som bör innefattas i leveransplikten. En film mångfaldigas visserligen, men den sprids inte till allmänheten såsom ett föremål utan genom att filmen visas. När det vidare gäller radio- och TV-program är dessa inte alls några ting som kan göras till föremål för leveransplikt. Vad som kan levereras är upptagningar av programmen, och dessa är normalt inte något som mångfaldigas och sprids till allmänheten.

Av vad som nu har sagts framgår att det är omöjligt att i en allmän definition precisera vad som bör omfattas av leveransplikt. Eftersom det är fråga om en i lag reglerad skyldighet att leverera vissa dokument måste bestämmelserna härom fylla högt ställda krav på tydlighet. Det är alltså nödvändigt att på i princip samma sätt som i dagens lagstiftning dela in dokumenten i särskilda grupper som sedan definieras. Det är emellertid inte bara hänsynen till krav på tydlighet som medför behov av en uppdelning på skilda dokumentslag. Antalet pliktexemplar kan komma att variera alltefter vilken typ av dokument det rör sig om. Likaså är frågan om vem som skall leverera och till vem leverans skall ske beroende av dokumentslag. Även problem rörande bevarande och tillhandahållande kan behöva lösas på olika sätt för olika typer av dokument.

I sakens natur ligger att leveransskyldighet bara kan omfatta fysiskt avskiljbara dokument som kan förflyttas och lagras. En hel del viktig information föreligger emellertid inte i sådan fixerad form. Jag tänker här på radio- och TV-program, on-linedatabaser och liknande. Frågan är om man för uppfyllande av leverans-

plikt skall kräva att en särskild dokumentation sker. När det gäller radio- och TV-program har vi redan nu ett system med dokumentation i form av bandupptagningar och självfallet skall sådana upptagningar omfattas av leveransplikt även i fortsättningen. Det bör i det sammanhanget observeras att leveransplikten avser s.k. referensupptagningar som skall göras på grund av annan lagstiftning. I pliktexemplarslagen finns alltså inte några bestämmelser som innebär åläggande om dokumentation av vare sig radio- och TV-program eller någon annan form av information enbart för att leverans skall möjliggöras, och enligt min mening måste restriktivitet iaktas när det gäller att införa skyldighet till sådan särskild dokumentation.

En viss särställning enligt dagens lagstiftning intar filmen. När det gäller skrifter, fonogram och videogram rör det sig om skyldighet att leverera ett visst antal exemplar av en upplaga eller utgåva. Film däremot görs, som nämnades nyss, tillgänglig för allmänheten inte genom spridning av den materiella filmrullen utan genom att filmen visas. Av skilda anledningar har också leveransplikten utformats på ett speciellt sätt. Visserligen skall ett pliktexemplar av filmen levereras, men den som har levererat pliktexemplaret skall få tillbaka detta sedan ALB har framställt en kopia.

Det finns alltså vid utformningen av en pliktleveranslag anledning att skilja mellan vissa huvudkategorier av informationsbärare. I första hand har vi information som finns lagrad i dokument som har mångfaldigats för spridning till allmänheten. Det rör sig här framför allt om sådana skrifter, fonogram och videogram som är leveranspliktiga enligt dagens lagstiftning. Till denna kategori hör dock även vissa andra typer av dokument som för närvarande inte omfattas av leveransplikt, såsom mikrofilm och CD-ROM. Alla dessa dokumentslag är från lagstiftningssynpunkt ganska okomplicerade.

Vidare har vi information som inte på detta sätt finns lagrad i fysiskt avskiljbara dokument som kan bli föremål för pliktleverans. Hit hör t.ex. on-linedatabaser. Om pliktleverans skall åläggas beträffande sådan information måste leveransskyldigheten kombineras med en skyldighet att framställa det som skall levereras. Här står man inför svåra lagtekniska problem.

Till en tredje typ av information kan hänföras sådan som finns lagrad i dokument som inte avses att spridas med själva dokumentet utan genom visning eller liknande. Hit hör film, möjligen videogram i vissa fall och sådan CD-ROM som är att betrakta som multimedium. I dessa fall möter det inte några lagtekniska problem att föreskriva leveransplikt. Informationen finns lagrad i dokument av sådant slag som kan levereras. Problemet är emellertid att antalet framställda dokument är begränsat eftersom ett dokument är tillräckligt för omfattande spridning av informationen, och att framställning av ytterligare exemplar för pliktleverans ofta kan bli dyrbar.

En fjärde kategori utgörs av eterburen information, således radio- och TV-program. Beträffande denna typ av information utgör frågan om avgränsningen av leveranspliktens omfattning inte något större problem. Det stora problemet här är mängden av information som framtvingar ett urval.

10.2.2 Vissa grundläggande förutsättningar för leveransplikt

Allmänt tillgänglig

En genomgående förutsättning för leveransplikt enligt pliktexemplarslagen är att de olika dokumentslagen skall ha gjorts tillgängliga för allmänheten. Beträffande skrift krävs att den skall ha utgivits eller lämnats ut för spridning. Upptagningar av radio- och TV-program blir leveranspliktiga när programmen har förekommit i rundradiosändning. Fonogram och videogram skall ha gjorts tillgängliga för allmänheten och kombinerat material skall ha lämnats ut för spridning. Beträffande film är det dock tillräckligt att den har godkänts för visning.

Kravet på allmän tillgänglighet bör i princip upprätthållas även i en ny lag. Det synes härvid angeläget att preciseringen av kravet sker på sådant sätt att samma formulering kan göras tillämplig på flertalet dokumentslag. Om man beträffande skrifter låter anknytningen till tryckfrihetsförordningen, TF, kvarstå, tillhandahålls kravet på allmän tillgänglighet genom de bestämmelser som finns i TF. Beträffande radio- och TV-sändningar ger sig kravet på allmän tillgänglighet av sig självt genom att det skall röra sig om sändningar. Beträffande övriga dokument däremot bör kravet på allmän tillgänglighet kunna formuleras på ett enhetligt sätt. Detta gäller även film, om man som förutsättning för leveransskyldighet släpper anknytningen till granskning av Statens biografbyrå.

När det gäller att utforma en generell regel om vad som skall avses med allmänt tillgänglig kan ledning hämtas från bestämmelserna i 1 kap. 10 § yttrandefrihetsgrundlagen och 2 § tredje stycket upphovsrättslagen, URL. Yttrandefrihetsgrundlagen har en kortfattad formulering rörande filmer och ljudupptagningar "som sprids till allmänheten genom att spelas upp, säljas eller tillhandahållas på annat sätt". Bestämmelsen i URL är fylligare och framstår som bättre ägnad att täcka alla de situationer som kan bli aktuella i förevarande sammanhang. Här föreslås därför att det bland lagens inledande bestämmelser tas in en definition av vad som skall avses med allmän tillgänglighet och att denna utformas med regeln i URL som förebild.

Den nuvarande pliktexemplarslagen anger som förutsättning för leveransskyldighet beträffande skrift, fonogram, videogram och kombinerat material, som har framställts eller mångfaldigats utom riket, att dokumentet skall röra svenska förhållanden på ett eller annat sätt. Ett undantag utgörs dock av film och vissa videogram. Alla svenska och utländska filmer och videogram som har granskats av Statens biografbyrå skall nämligen levereras.

En förutsättning för leveransskyldighet av detta slag, således att dokumentet skall röra svenska förhållanden, behöver självfallet finnas med även i en ny lag. Allt importerat material kan inte och bör inte bli föremål för leveransplikt. Avgränsningen av vilket utländskt material som skall omfattas av leveransplikt och bevaras skall ske med utgångspunkt från syftet med lagstiftningen såsom detta har redovisats i det föregående (kap. 8). Ett huvudsyfte med lagstiftningen är att samla in, bevara och tillhandahålla pliktexemplar för forskning och, i den mån upphovsrättsliga regler tillåter det, studier rörande svenskt samhälle och liv. För att en allsidig bild härav skall kunna erhållas är det naturligtvis inte tillräckligt att material som har framställts här i landet samlas in. Även en del importerat material är av betydelse för att belysa det svenska kulturarvet och bör i vissa fall levereras som pliktexemplar.

I det föregående har också behovet av information för rättsskipning och förvaltning poängterats. Den delen av lagstiftningens syfte torde dock inte ge upphov till några problem när det gäller avgränsningen i förhållande till importerat material. Behovet av sådan information måste nämligen antas bli tillgodosett genom tillgång till inhemskt material.

I huvudsak bör man, när det gäller avgränsningen av leveransskyldigheten i den här delen, kunna bygga på samma principer som i gällande lag såsom dessa har kommit till uttryck i 14 § rörande fonogram och videogram. Ett dokument som har framställts eller mångfaldigats utomlands bör alltså, för att det skall kunna bli föremål för leveransplikt, ha vissa utmärkande svenska drag. Innehållet i dokumentet bör helt eller delvis vara avfattat på svenska språket, eller dokumentet bör helt eller delvis innehålla verk av svensk upphovsman eller framförande av svensk konstnär.

Om man låter en sådan förutsättning för leveransplikt bli tillämplig även på skrift, medför det en viss utvidgning av det leveranspliktiga området i förhållande till vad som gäller i dag. Skrift som inte är periodisk och som har framställts utom riket behöver nämligen som regel bara levereras om den helt eller delvis är avfattad på svenska språket. En skrift som har framställts utomlands på ett främmande språk av en svensk upphovsman behöver alltså i allmänhet inte levereras. Om en sådan skrift lämnas ut för

spridning i Sverige, föreligger dock enligt min mening lika starka skäl för leveransplikt som de skäl som kan åberopas för leveransplikt beträffande en i utlandet framställd grammofonskiva med en svensk artist som sjunger på ett främmande språk. Svenska forskares inriktning på en internationell marknad leder allt oftare till att de skriver på t.ex. engelska. Sådana skrifter bör vara föremål för pliktleverans även om de har framställts utomlands. Jag föreslår därför att samma regel om anknytningen till svenska förhållanden skall gälla för skrift som för övriga dokumentslag.

I likhet med den regel som gäller beträffande skrift i dag bör visst importerat material vara leveranspliktigt trots avsaknad av sådana svenska drag som nu har redovisats. Jag åsyftar här invandrarlitteratur. Om således en skrift på främmande språk har framställts utomlands men är huvudsakligen avsedd att spridas i Sverige, bör den omfattas av leveransplikt. En sådan regel torde kunna gälla alla dokumentslag. Om en grupp invandrare framställer t.ex. ett fonogram utomlands för huvudsaklig spridning i Sverige, bör alltså leveransplikt inträda.

En fråga av visst intresse är hur en allmän regel av det nu behandlade slaget skall tillämpas på dokument, vars innehåll är avfattat på ett samiskt språk. Ett sådant språk är inte att hänföra till svenska språket, men det är heller inte ett främmande språk. Där emot kan man säga att det är ett svenskt språk. Det torde visserligen inte vara sannolikt att svenska samer framställer en skrift utomlands för huvudsaklig spridning i Sverige, men man kan tänka sig skrifter framställda i Norge eller Finland för spridning bland dem som talar ett gemensamt samiskt språk. Självfallet kan det då finnas intresse av att bevara sådana dokument för att belysa svensk samisk kultur. Den produktion av det här slaget som kan bli aktuell torde emellertid vara av så begränsad omfattning att det bör överlåtas till biblioteken att förvärva de skrifter, som kan vara av intresse, på annat sätt än genom pliktleverans.

Ett annat problem, som har aktualiserats av ALB, är följande. Det förekommer att svenska producenter av fonogram låter göra inspelningar i utlandet med olika utländska orkestrar av verk, sammanställda utifrån någon viss grundidé. Det kan vara angeläget att sådana produkter tillförs ALB:s samlingar. För att säkerställa detta skulle en bestämmelse om vad som skall vara kännetecknande för att ett dokument skall anses röra svenska förhållanden kunna kompletteras med en föreskrift om att verk som är utgivet av svenskt förlag eller liknande skall anses röra svenska förhållanden. Dock har den, som genom att sammanställa verk eller delar av verk åstadkommit ett konstnärligt samlingsverk, enligt 5 § URL upphovsrätt till detta. Det framstår inte som osannolikt att en sådan sammanställning av verk som ALB åsyftar ofta är att betrakta som ett samlingsverk i upphovsrättslig mening. Om så är fallet inträder leveransplikt för fonogrammet enligt den bestämmelse som föreslås här.

Utländska filmer och videogram, som även diskuteras i avsnitten 7.3 och 7.4, är i allmänhet försedda med svensk text. Fråga uppstår då om denna omständighet skall anses medföra att dokumenten rör svenska förhållanden enligt den bestämning av rekvisitet som har redovisats här. Frågan blir enligt dagens lagstiftning aldrig aktuell när det gäller film, eftersom all film som visas offentligt skall levereras. Beträffande utlandsproducerade videogram däremot förutsätts enligt 14 § pliktexemplarslagen för leveransplikt bl.a. att videogrammet helt eller delvis innehåller framförande på svenska språket. LBK anför beträffande videogram följande (betänkandet s. 225): "Till skillnad från fonogram bearbetas de allra flesta videogram, där innehållet har utländskt ursprung, för den svenska marknaden. Filmer förses med svenska texter, nya omslag specialtillverkas med text på svenska, kopiorna framställs ofta i Sverige. Därigenom kommer den allra största delen också av de utländska videogrammen att omfattas av leveransplikt och bevaras hos ALB."

Det förefaller tveksamt om en sådan tolkning verkligen har varit avsedd. I 1978 års lagstiftningsärende uttalade departementschefen nämligen att bevarandet av videogram bör begränsas till huvudsakligen sådant material som har framställts inom landet (prop. 1977/78:97 s. 73). Enligt min mening är det från lagteknisk synpunkt olämpligt att ge kravet på svensk anknytning en sådan tolkning att film och videogram med svensk text skall anses uppfylla kravet. Om det anses önskvärt att även utländsk sådan produktion skall omfattas av leveransplikt, är det bättre att slopa kravet på svensk anknytning i dessa fall. Jag skall ta upp den frågan i det följande i anslutning till behandlingen av respektive dokumentslag.

I likhet med vad som föreslås beträffande en generell regel om allmän tillgänglighet bör en regel om vad som krävs för att ett dokument skall anses röra svenska förhållanden tas in bland lagens inledande bestämmelser. Härigenom slipper man upprepningar i de paragrafer som behandlar de skilda dokumenten.

10.2.3 Skrifter

Skrifter på vilka TF är tillämplig

Enligt pliktexemplarslagen förstås med skrift tryckt skrift och annan skrift, som avses i 1 kap. 5 § TF. Pliktexemplar skall alltså lämnas av sådana skrifter på vilka TF äger tillämpning. Undantag har dock i 8 § pliktexemplarslagen gjorts för bl.a. tillfällighetstryck och vissa skrifter som har framställts hos myndighet.

Skrift kan sägas vara ett dokument som lagrar text och/eller fast bild. Det bör nämligen uppmärksammas att till skrift hänförs enligt TF bild, även om den inte åtföljs av text. Det finns emeller-

tid även andra dokument än skrifter omfattade av TF som lagrar text och/eller fast bild, t.ex. mikrofilm och CD-ROM. En tänkbar möjlighet är att man frigör sig från TF:s begreppsbestämning och i en pliktleveranslag i stället sammanför alla dokument som innehåller text och/eller fast bild till ett dokumentslag som görs leveranspliktigt. Härigenom skulle framhåvas att det inte är materialet som är det viktiga utan innehållet.

BEU tog upp frågan om det kan finnas anledning att ompröva kriterierna för pliktleverans beträffande skrifter, men fann att principiella förändringar av regelsystemet inte är påkallade. Någon avvikande uppfattning framfördes inte vid remissbehandlingen. Utredningen var ju inriktad på partiella reformer och hade kanske inte anledning att föreslå mera ingripande systematiska ändringar än nödvändigt. När jag nu föreslår en helt ny pliktleveranslag bör dock systematiken tas upp till förnyat övervägande.

Till en början inställer sig frågan om den avgränsning av pliktleveransens omfattning som har åstadkommit genom kopplingen till TF är i sak lämplig eller inte. Avgörandet av vilka skrifter som skall omfattas av TF har naturligtvis skett utifrån andra grunder än de som är av betydelse för avgörande av pliktleveransens omfattning. Det har emellertid under utredningsarbetet inte framkommit något som tyder på vare sig att överflödiga kategorier av skrifter levereras eller att några särskilt intressanta kategorier saknas.

BEU har i sitt betänkande (avsnitten 5.3.2-5.3.5 och 6.2.1) behandlat vissa gränsdragningsproblem som sammanhänger med användningen av nya grafiska produktionsmetoder. Det förekommer således att företag och myndigheter producerar en skrift som trycks eller kopieras upp först när behovet uppstår (printing on demand). Vidare arbetar ett antal civiltryckerier med en framställningsmetod som bygger på laserteknik och som brukar kallas electronic printing. Denna teknik medger att varje trycksak kan produceras individuellt. Detsamma gäller en förhållandevis ny grafisk metod som kallas desktop publishing. Den innebär att man får fram trycksaker genom en persondator. Denna utveckling ger upphov till flera problem.

TF är enligt 1 kap. 5 § tillämplig även på skrift som har mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande. Från tillämpningsområdet är enligt motivuttalanden (prop. 1975/76:204 s. 90) uteslutna bl.a. skrifter som har mångfaldigats genom maskinskrift, upprepade utskrifter av samma text på dators radskrivare och utskrift hos flera mottagare av innehållet i trådsändning. Det kan alltså vara tveksamt i vad mån skrifter, framställda med en del av de nämnda metoderna, är leveranspliktiga. Om en principiell leveransplikt föreligger, vållas vidare problem av att det ofta inte föreligger någon upplaga i vedertagen mening. Behandlingen av sådana problem blir dock knappast enklare, om man överger anknytningen till TF. I likhet med BEU an-

ser jag att dessa frågor i stor utsträckning bör kunna lösas med en rimlig tolkning av TF. Det material som kan komma att falla utanför ramen för leveransplikt torde vara av begränsad omfattning och bör i förekommande fall kunna förvärfvas av biblioteken på annat sätt än genom pliktleverans. Den omständigheten att en anknytning till TF kan leda till att vissa skrifter faller utanför tillämpningsområdet för pliktleverans utgör därför inte ett tillräckligt skäl för att överge anknytningen till TF.

Det kan för övrigt ifrågasättas om det största problemet är av lagteknisk art. Skrifter av det slag som nu har behandlats framställs av en svåröverskådlig producentgrupp. Informations- och kontrollproblemen är således avsevärda. Även när det gäller traditionella skrifter ger utvecklingen upphov till liknande problem. Specialiseringen och internationaliseringen inom den grafiska industrin ställer således stora krav på information. KB lägger också ned mycket arbete på sådan verksamhet.

En ändrad systematik är således inte motiverad av något behov av att ändra omfattningen av leveransplikten beträffande skrifter av traditionellt slag. TF har sedan lång tid tillbaka varit utgångspunkten för leveransskyldigheten i fråga om tryckt skrift och det är en avgjord fördel att ha väl inarbetade begrepp att utgå ifrån. Det bör också beaktas att de skrifter som faller inom TF:s tillämpningsområde under överskådlig framtid kommer att vara helt dominerande bland de dokument som innehåller text och/eller bild. Om man frångår anknytningen till TF, måste man ställa upp nya kriterier som på ett otvetydigt sätt utmärker vilka dokument med text och/eller bild som bör vara leveranspliktiga. Detta skulle leda till en tyngande beskrivning i lagen. Sammantaget anser jag att önskemålet om en teoretiskt kanske mera tilltalande systematik får vika till förmån för en mera praktiskt hanterbar indelning av de leveranspliktiga dokumentlagen. Anknytningen till TF bör därför behållas.

Med skrift avses enligt pliktexemplarslagen enbart sådana skrifter på vilka TF är tillämplig. Detta innebär att begreppet skrift i pliktexemplarslagen har en snävare innebörd än i TF. I TF definieras nämligen inte begreppet skrift, utan där anges bara vilka av alla tänkbara skrifter som omfattas av TF:s tillämpningsområde. Den valda definitionen i pliktexemplarslagen är enligt min mening inte lämplig. Med skrift bör i enlighet med vanligt språkbruk avses ett dokument som innehåller text och bild. I enlighet med TF:s terminologi bör dock den avvikelser från vanligt språkbruk göras att en bild skall anses som en skrift även om den inte åtföljs av text.

Den här valda definitionen av skrift, således ett dokument som innehåller text eller fast bild, är ganska vid. Till skrift blir att hänföra inte bara skrifter på vilka TF är tillämplig utan även t.ex. dokument i mikroform och sådana dokument i elektronisk form som uteslutande innehåller text och fast bild. Lagtekniskt bör frå-

gan om omfattningen av pliktleverans beträffande skrifter lösas så att de skrifter som skall omfattas av lagen delas in i grupper. Följande grupper synes täcka de skrifter som det finns anledning att få in till biblioteken för att lagens syften skall uppnås: 1. skrifter på vilka TF är tillämplig, 2. dokument eller skrifter i mikroform och 3. dokument i elektronisk form som uteslutande innehåller text och fast bild. Jag vill påpeka att denna uppdelning inte innebär något ställningstagande till frågan om lagen skall inkludera leveransplikt för sådan mera flytande information som förekommer i t.ex. on-linedatabaser. Om leveransplikt införs för även sådan information, måste denna under alla omständigheter dokumenteras i fixerad form och det blir då fråga om ett elektroniskt dokument. För den händelse man i lagen skulle kräva in datorbaserad information i form av utskrift på papper blir det emellertid fråga om en fjärde kategori av dokument eftersom sådana utskrifter inte torde omfattas av TF.

De regler som nu finns i pliktexemplarslagen beträffande skrifter på vilka TF är tillämplig bör i huvudsak oförändrade föras över till en ny lag. Här avses alltså än så länge bara frågan om vilka skrifter som skall levereras. Till frågan om antal exemplar skall jag återkomma. Vissa ändringar i reglerna om leveranspliktens omfattning anser jag dock vara motiverade.

I det föregående (avsnitt 10.2.2) har jag föreslagit att det i lagen skall tas in en generell tillämplig regel om vad som skall krävas för att ett dokument som har framställts utomlands skall vara leveranspliktigt. Regeln medför, tillämpad på skrifter, en viss utvidgning av leveranspliktens omfattning i förhållande till vad som gäller i dag. En skrift skall alltså anses röra svenska förhållanden inte bara om den är helt eller delvis avfattad på svenska språket utan även om upphovsmannen är svensk.

Härutöver föreslår jag vissa ändringar i förhållande till de i 8 § pliktexemplarslagen angivna undantagen. Där undantas samtliga skrifter som har framställts i punktskrift. Enligt min mening bör vissa skrifter av sådant slag omfattas av leveransplikt. Frågan skall behandlas närmare i samband med överväganden om dokument för läshandikappade (avsnitt 10.2.9). Slutligen föreslår jag dels vissa ändringar av närmast redaktionell natur i förhållande till 8 § pliktexemplarslagen, dels en mindre utvidgning av leveransplikten beträffande reklamtryck. Dessa ändringsförslag skall kommenteras i specialmotivering.

Det finns i det här sammanhanget anledning att beröra det i samband med införandet av yttrandefrihetsgrundlagen gjorda tillägget till 1 kap. 7 § TF, som innebär att vissa radioprogram, filmer och ljudupptagningar skall jämföras med en bilaga till en periodisk skrift. Bakgrunden till bestämmelsen är följande. Det förekommer att innehållet i en dagstidning eller annan periodisk skrift distribueras även i form av en radio- eller kassettidning. Enligt lagen om ansvarighet för radio- och kassettidningar är ut-

givaren för den tryckta förlagan ansvarig även för den version som sprids genom radiosändning i etern eller via tråd eller i form av en ljudupptagning. Om inga särbestämmelser fanns, skulle emellertid en särskild utgivare för dessa versioner även behöva utses enligt bestämmelserna i 4 kap. yttrandefrihetsgrundlagen. Därför har i ett nytt andra stycke i 1 kap. 7 § TF stadgats att, om innehållet i en periodisk skrift sprids i form av ett radioprogram, en film eller en ljudupptagning, så skall en sådan version jämställas med en bilaga till skriften i den utsträckning versionen återger innehållet i skriften oförändrat och anger hur innehållet har disponerats.

Eftersom periodiska skrifter omfattas av pliktleverans torde den nya bestämmelsen i TF innebära att även de åsyftade radio- och kassettidningarna är leveranspliktiga som bilagor till skriften. I bestämmelsen har också stadgats att det i lag får föreskrivas om särskild skyldighet att spela in sådana program och bevara filmer och upptagningar samt att tillhandahålla dessa. Denna yttrandefrihetsrättsliga reglering visar att det inte är helt problemfritt att knyta frågor om pliktleverans till TF. Om särskilda bestämmelser inte ges torde nämligen en dubbel leveransplikt uppkomma i vissa fall. Dels skulle dessa radio- och kassettidningar bli leveranspliktiga som bilagor till skrift, dels skulle de i vissa fall bli leveranspliktiga enligt de regler angående särskilda dokumentslag som kommer att föreslås här. Den lämpligaste lösningen synes vara att leveransplikt bara skall föreligga enligt sistnämnda regler. Här föreslås därför att sådana versioner av en periodisk skrift som regleras i 1 kap. 7 § andra stycket TF undantas från den leveransplikt som skall gälla för skrifter.

Dokument i mikroform

Den övervägande delen av den svenska produktionen av mikrofilm, microfiche och mikrokort avser s.k. skyddsfilmning eller filmning för att spara utrymme. Det förekommer emellertid att originalpublikationer utges i mikroform och vidare finns parallell- och sekundärpublikationer i mikroform (se avsnitt 7.1.2). I dag föreligger inte leveransplikt beträffande denna typ av dokument.

BEU föreslog att dokument i mikroform skall levereras på i princip samma sätt som pliktexemplarslagens skrifter. Förslaget mottogs positivt av remissinstanserna och även jag delar uppfattningen att mikroformer i princip skall omfattas av leveransplikt. Jag är emellertid tveksam till om mikroformer i alla delar skall behandlas på samma sätt som vanliga skrifter. Mikroformer torde ofta framställas i ett begränsat antal exemplar, t.ex. när kyrkoböcker mikrofilmas för en begränsad kundkrets. Det framstår inte som rimligt att leveransplikt skall åläggas beträffande mikrofor-

mer som sprids i hur få exemplar som helst. Det är heller inte angeläget med hänsyn till lagens syften att mikroformer med mycket begränsad spridning levereras. Det synes ligga närmast till hands att i detta hänseende behandla dessa dokument på samma sätt som elektroniska dokument, alltså att antalet framställda exemplar skall överstiga ett visst antal för att leveransplikt skall inträda. Jag föreslår samma antal som jag i det följande kommer att föreslå beträffande elektroniska dokument som lagrar skrift, alltså 50 exemplar. En sådan regel torde utesluta alla skyddsfilmer, även om exemplar av en sådan film skulle bli allmänt tillgänglig. Vidare torde arkivhandlingar i mikroform komma att falla utanför det leveranspliktiga området.

En regel av det här slaget torde för övrigt ligga väl i linje med vad som gäller beträffande vanliga skrifter. I TF finns inte någon bestämmelse om att en skrift skall ha utgivits i visst antal exemplar för att den skall omfattas av lagstiftningen, men av vad jag inhämtat från KB är det inte ovanligt att dispens ges beträffande skrifter som utgivits i mindre än 50 exemplar.

Pliktleverans bör avse alla mikroformer som framställts i minst 50 exemplar och som har gjorts allmänt tillgängliga, alltså även s.k. parallell- och sekundärutgåvor. Material framställt i utlandet bör dock bara levereras om det rör svenska förhållanden. Frågan om antalet pliktexemplar skall behandlas i det följande (avsnitt 10.3).

Elektroniska dokument som lagrar text och/eller fast bild i fixerad form

Här avses sådana dokument som har beskrivits i avsnitt 7.2.1. Dessa omfattas i dag inte av leveransplikt. BEU föreslog leveransplikt beträffande dokument i elektronisk form som har utgivits i minst 50 exemplar. Remisskritiken var övervägande positiv och även jag anser att leveransplikt bör införas beträffande sådana dokument. I likhet med vad som är fallet med mikrofilm kan det förekomma parallell- och sekundärutgåvor av elektroniska dokument. Även sådana bör levereras. Till frågan om antalet exemplar skall jag återkomma (avsnitt 10.3).

Övrig information i elektronisk form

I det föregående har behandlats information som finns lagrad i dokument som mångfaldigas och sprids till allmänheten. Information kan emellertid spridas på många andra sätt, vilket framgår av redogörelsen i avsnitt 7.2. Här avses alltså distribution av information genom att användaren har direkt tillgång till en databas via telefonnätet eller särskilt datakommunikationsnät, eventuellt

med en fast uppkopplad linje. Man talar om att informationen hålls tillgänglig on-line.

BEU fann att övervägande skäl talar för att leveransplikten inte skall utvidgas till att omfatta information som görs tillgänglig i direktkopplade databaser. De skäl som åberopades har redovisats i avsnitt 7.2.3. De är i korthet följande. Leveransplikt skulle innebära krav på framställning av en konstlad produkt enbart för tillgodoseende av lagens föreskrifter. Dessa produkter skulle sannolikt inte komma att efterfrågas av bibliotekens kunder. Formen för leverans skulle bli problematisk med hänsyn till framtida möjligheter att återge innehållet. Långtidsförvaring av materialet skulle bli resurskrävande.

Med ett par undantag instämde remissinstanserna i utredningens bedömning. Även jag delar utredningens tvekan att föreskriva leveransplikt beträffande denna typ av information. Detta gäller särskilt den informationsspridning från en databas som kan beskrivas som ett kontinuerligt flöde, alltså information som hela tiden förändras. Man kan här tala om dynamisk information. Det finns emellertid också mera statiska former av datorbaserad information, t.ex. elektroniska tidskrifter, och i sådana fall gör sig de principiella invändningarna mot pliktleverans inte gällande med samma styrka. Pliktleverans skulle kunna ske genom överlämnande av en eller flera disketter innehållande publikationen.

Det är dock gradskillnader och inte artskillnader mellan dynamiska och statiska databaser och det skulle därför möta stora svårigheter att precisera vad som skall vara leveranspliktigt och vad som inte skall vara det. Önskemål har emellertid framställts om att lagen utformas på ett så allmänt sätt att den täcker såväl on-linebaserad information som eventuella kommande former för informationsöverföring. I de norska föreskrifterna om pliktleverans finns i 9 kap. 30 § andra stycket följande bestämmelse: "Edb-dokument som er tilgjengelege ved direktekopling gjennom tele-, fjernsyns-, datanett e.l. skal avleverast i to eksemplar etter konkret oppmoding frå mottaksinstitusjonen i det einskilde tilfellet." Om man skall införa en leveransplikt avseende den här typen av information måste således leveransplikten göras principiellt omfattande och förenas med antingen en rekvisitionsrätt eller vida dispensmöjligheter. Detta finner jag inte tillfredsställande. Bestämmelserätten i frågor som trots allt rör en tvångslagstiftning skulle därmed i alltför stor utsträckning komma att överlåtas till bibliotek och arkiv. Leveransplikten blir inte tillräckligt förutsebar och rekvisitions- eller dispensförfarandet kan komma att uppfattas som orättvist.

Det är svårt att uppskatta betydelsen för framtida forskning och studier av den on-linebaserade information som sprids för närvarande i vårt land. Självfallet måste man dock följa utvecklingen beträffande datorbaserad information och ta upp frågan om pliktleverans på nytt om förhållandena påkallar det. Under ti-

den är det naturligtvis inte något som hindrar att KB genom köp eller på annat sätt förvärvar lagrad information från databaser. Man bör för övrigt inte bortse från att beskrivningar över databaserna i många fall kan komma att levereras som pliktexemplar enligt reglerna för skrift.

10.2.4 Film

Leveransplikt föreligger i dag beträffande film som har granskats av Statens biografbyrå. Dessutom skall reklamfilm som distribueras för visning vid allmän sammankomst eller offentlig tillställning levereras. Den som har lämnat pliktexemplar av en film skall få tillbaka filmen sedan ALB har framställt en kopia på videoband.

Enligt lag (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram skall framställningen i en film eller ett videogram vara granskad och godkänd av Statens biografbyrå, innan den får visas vid allmän sammankomst eller offentlig tillställning. Från granskningsplikten undantas dock filmer och videogram som sänds i radiosändning och vissa andra liknande sändningar, utgör reklam eller visas vid varumässa, utställning eller sportevenemang, om inte själva visningen utgör en allmän sammankomst.

Anledningen till att man vid pliktexemplarslagens tillkomst anknöt reglerna om pliktleverans till granskningen av Statens biografbyrå var bl.a. att filmen kunde kopieras på videoband i samband med granskningen.

När LBK skrev sitt betänkande 1987 gällde något annorlunda regler beträffande pliktleverans. Då skulle film som hade granskats och godkänts för visning vid biografföreställning levereras. Dessutom skulle leverans ske av reklamfilm som distribueras för visning vid biografföreställning. Kommittén föreslog att all film som har gjorts tillgänglig för allmänheten skall levereras. Som skäl för förslaget anfördes dels att den offentliggjorda film som föll utanför lagstiftningen borde inlemmas, dels att man borde undvika att ändringar i censurlagstiftningen automatiskt får återverkningar också på leveransplikten (betänkandet s. 213). Någon ändring i regeln att filmen skall lämnas tillbaka sedan ALB har gjort en kopia föreslogs inte. Skälen härtill var att videoband är billigare, tar mindre plats, inte ställer lika höga krav på gynnsamt arkivklimat och underlättar arbetet för forskaren (betänkandet s. 216). Kommitténs förslag möttes av i huvudsak positiv kritik vid remissbehandlingen.

Vid övervägandena om hur reglerna om pliktleverans beträffande film skall utformas måste hänsyn tas till den koppling som nu finns till granskningsverksamheten vid Statens biografbyrå. I propositionen 1989/90:70 om våldsskildringar i rörliga bilder m.m. konstaterade departementschefen (s. 55 f.) att en granskad film

som bevaras hos biografbyrån blir allmän handling och att detta inte kan godtas med hänsyn till rättighetshavarnas intressen. Som regel bör därför hela filmverk inte vara tillgängliga för allmänheten hos biografbyrån. Principen om allmänhetens insyn i myndigheternas beslut ansågs således behöva tåla undantag. Enligt departementschefen kunde emellertid ett sådant undantag godtas i detta fall, om pliktexemplarslagen ändrades så att pliktexemplar av granskade filmverk alltid levereras till ALB. De dit levererade verken utgör visserligen inte allmänna handlingar, men de är tillgängliga för forskning, vilket ansågs tillräckligt. På grund av dessa överväganden ändrades lydelsen i 12 § pliktexemplarslagen så att alla granskade filmer skall levereras.

Om ALB även i fortsättningen skall kunna fylla funktionen att tillgodose insynsintresset när det gäller granskade filmer, behöver vissa avsteg göras från de grundläggande principer som i övrigt bör gälla för leveranspliktens omfattning. Således måste totalförbjudna filmer komma att levereras trots att de inte är allmänt tillgängliga och vidare kan kravet på anknytning till svenska förhållanden inte upprätthållas eftersom även utländska filmer granskas.

Det kan naturligtvis ifrågasättas om en lag om pliktleverans skall utnyttjas för att beslutsunderlaget hos biografbyrån skall kunna sparas. Pliktleverans måste i första hand motiveras med hänvisning till de grunder som bär upp lagstiftningen angående pliktleverans. Emellertid finns det även andra skäl än insynsintresset som kan åberopas för en omfattande pliktleverans beträffande filmer. En diskussion om detta återfinns i avsnittet 7.4. Utländska filmer påverkar människor och samhälle i sådan utsträckning att de måste anses tillhöra det svenska kulturarvet. Visserligen kan det sägas att man bör överlåta bevarandet och tillhandahållandet av utländskt material på ursprungslandet, men uppenbarligen är efterfrågan på utländska filmer stor bland forskarna och det finns därför anledning att se till att filmerna finns tillgängliga även i Sverige. Särskilt när det gäller våldsinslag i film, och för övrigt även i videogram, är det angeläget att det kan erbjudas ett fullständigt underlag för studier i filmens och videogrammens utveckling och tendenser (jfr prop. 1989/90:70 s. 49).

Det nu redovisade behovet av en koppling mellan verksamheten vid Statens biografbyrå och pliktleverans innebär dock inte något krav på att pliktleveransens omfattning helt skall bestämmas av reglerna om vilka filmer som skall granskas. Enligt min mening bör förutsättningarna för pliktleverans beträffande film så långt möjligt överensstämma med de förutsättningar som gäller för andra dokument. Detta innebär att den allmänna tillgängligheten bör utgöra den grundläggande förutsättningen för pliktleverans. En sådan ändring i förhållande till dagens ordning medför att en del filmer som nu faller utanför lagstiftningens ram kommer att bli leveranspliktiga. Som exempel kan tas film som visas i

samband med undervisning vid läroanstalt. Sådan undervisning utgör vanligen inte allmän sammankomst eller offentlig tillställning (se prop. 1989/90:70 s. 65). I enlighet med de överväganden som jag nyss redovisat bör något krav på anknytning till svenska förhållanden inte gälla och vidare bör även totalförbjuden film levereras.

När det härefter gäller frågan om i vilken form pliktleverans skall ske har från ALB:s sida framförts önskemål om att leveransskyldigheten skall avse film på filmbas.

Överföring från film till video är förenad med vissa nackdelar. Kvaliteten försämras, vidfilmsformatet skapar svårigheter och filmen kan inte visas i den form den är avsedd för, nämligen på en stor biografduk. Gentemot leverans av film på filmbas kan knappast andras att möjligheterna till långtidsförvaring skulle vara bristfälliga. Förvaringsmetoderna är numera effektiva och kraven på förvaringsutrymmen torde vara överkomliga, i vart fall om man begränsar sig till svensk film. Tillgängligheten för forskarna är naturligtvis betydelsefull, men den skulle inte påverkas av om ALB får behålla filmen. Tillhandahållandet för forskningen måste nämligen som regel ske i form av en videokopia. Den enda invändningen mot leverans av film på filmbas som har någon betydelse synes vara kostnaden. Själva produktionskostnaden för en filmkopia är dock inte större än att den ryms inom de gränser som måste accepteras av producenterna av kommersiell spelfilm. Det bör också beaktas att vår nuvarande princip att bevara den nationella filmproduktionen endast i form av videoband avviker från internationell praxis. I t.ex. Norge skall film på filmbas levereras i två exemplar. Visserligen deponeras kopior av svensk film i stor utsträckning hos SFI, men dessa kopior uppfyller ofta inte de krav på kvalitet som man har anledning att ställa.

Enligt min mening bör alltså pliktexemplar av svensk film levereras i form av en film på filmbas som får behållas av ALB. När det däremot gäller utländsk film anser jag att den nuvarande ordningen får gottas och att ALB således skall lämna tillbaka filmen sedan den kopierats.

När det gäller kvaliteten på det leveranspliktiga exemplaret kan nämnas följande beträffande norsk och finländsk rätt. Enligt de norska bestämmelserna, som alltså innehåller krav på två exemplar, skall det ena exemplaret i princip vara en obrukad masterkopia med tillhörande ljudband och det andra exemplaret vara en brukskopia i gott skick. Enligt den finländska filmarkiveringslagen skall pliktexemplaret utgöras av en visningsduglig kopia av filmen.

Ett minimikrav för svensk del måste givetvis vara att pliktleveransen skall avse en visningsduglig kopia. Man bör dock kunna sträcka sig ett steg längre. I huvudsaklig överensstämmelse med vad som föreskrivs i 24 § pliktexemplarslagen skall en ny lag innehålla en föreskrift om att pliktexemplar jämte tillbehör skall va-

ra i samma skick som de exemplar som är avsedda att göras tillgängliga för allmänheten. Tillämpad på film innebär en sådan föreskrift att filmen visserligen inte behöver vara helt oanvänd, men att den dock skall vara i sådant skick att den kan användas vid en offentlig biografställning. Med hänsyn till biopublikens krav måste detta anses innebära att filmkopier skall vara av mycket hög kvalitet. Enligt min mening är ett sådant kvalitetskrav tillräckligt.

ALB har väckt frågan om att, i överensstämmelse med vad som gäller enligt den finländska filmarkiveringslagen, införa förbud mot att förstöra svenska spelfilmer. Frågan berördes av LBK (betänkandet s. 218) som därvid fann att den endast kan behandlas i ett vidare, upphovsrättsligt sammanhang. Jag delar denna uppfattning.

10.2.5 Videogram

Gällande lagstiftning behandlar videogram tillsammans med dels film, dels fonogram. Av videogram som har granskats av Statens biografbyrå skall pliktexemplar lämnas på samma sätt som för film. I övriga fall föreligger leveransplikt för videogram som har mångfaldigats i minst 10 exemplar och har gjorts tillgängligt för allmänheten. Ett videogram som importeras i minst 10 exemplar skall levereras, om det rör svenska förhållanden. Ursprungligen gällde antalet 50 exemplar för både videogram och fonogram. LBK föreslog att gränsen skulle sänkas till 10 exemplar beträffande videogram för att försäkra bevarandet också av videogram som producerats för institutionsbruk. När gränsen senare, i samband med åtgärder mot våldsskildringar i film och videogram, sänktes till 10 exemplar skedde det för att förbättra garantierna för en fullständig täckning av alla kommersiellt utgivna videogram.

Videogram och film liknar varandra i hög grad. Båda är dokument som lagrar rörliga bilder med eller utan ljud (jag bortser här ifrån att film egentligen inte lagrar rörliga bilder, utan är en serie stillbilder). En skillnad ligger emellertid i offentlighöret. Film offentliggörs inte genom spridning av filmkopior utan genom visning, medan videogram i allmänhet offentliggörs genom spridning av kopior av videogrammen. Denna skillnad avspeglar sig också i de nuvarande reglerna. Videogram sammanförs ju där i huvudsak med fonogram och för pliktleverans förutsätts ett visst mångfaldigande av dokumenten. Beträffande videogram som har granskats av Statens biografbyrå däremot skall ett exemplar levereras oavsett antal mångfaldigade exemplar. Här har nu föreslagits beträffande film att frågan om pliktleverans inte längre skall vara avhängig av biografbyråns granskning utan att det skall vara den allmänna tillgängligheten som är avgörande. Samma sak bör natur-

ligtvis gälla för videogram. Den nuvarande anknytningen till biografbyråns granskning bör således upphöra.

Det kan då ifrågasättas om man skall ha kvar det nuvarande kravet på att videogrammet skall ha framställts i visst antal exemplar. Det kan ju nämligen tänkas att ett videogram offentliggörs på samma sätt som en film genom visning och då kan det räcka med att ett enstaka exemplar framställs. För sådant fall bör naturligtvis leveransplikt föreligga. Skälet till att det för leveransplikt förutsätts ett visst mångfaldigande är att leveransplikten annars skulle bli för betungande. Man kan dock fråga sig vilka videogram som nu utesluts från leveransplikt. Kravet på offentliggörande torde vara tillräckligt för att, i de fall offentliggörandet sker genom spridning av exemplar, utesluta videogram som har mångfaldigats i mindre än 10 exemplar. Jag föreslår därför att exemplarsgränsen inte längre skall ingå bland förutsättningarna för leveransplikt. Om ett videogram som har framställts i mindre än 10 exemplar i undantagsfall skulle komma att offentliggöras genom spridning av dokumentet, bör dispens kunna ges.

Jag har i det föregående (avsnitt 10.2.2) berört frågan om svensk text till importerade filmer och videogram skall anses medföra att dokumenten rör svenska förhållanden och har därvid funnit att frågan bör besvaras nekande. När det gäller importerade filmer har jag föreslagit att det för leveransplikt inte skall uppställas något krav på anknytning till svenska förhållanden. Ett av skälen för detta förslag är att av biografbyråns granskade filmer behöver bevaras för att kravet på insyn i byråns beslutsunderlag skall kunna tillgodoses. Samma skäl kan anföras för att videogram som har granskats skall omfattas av pliktleverans. Det finns emellertid, som anfördes beträffande film, även andra skäl för pliktleverans avseende utländskt material. Såvitt avser videogram är det särskilt angeläget att utveckling och tendenser rörande våldsskildringar kan studeras. Jag föreslår därför att det inte heller för importerade videogram skall krävas anknytning till svenska förhållanden för att leveransplikt skall inträda.

Reglerna beträffande film och videogram kommer enligt mina förslag att i huvudsak överensstämma med varandra. Alla filmer och videogram som har offentliggjorts skall levereras. Något krav på anknytning till svenska förhållanden beträffande importerat material skall inte ställas upp. Den enda skillnaden blir att vissa filmer skall återlämnas sedan de har kopierats. Lagtekniskt bör därför videogram i fortsättningen sammanföras med film i stället för med fonogram.

10.2.6 Fonogram och vissa andra elektroniska dokument

Beträffande fonogram skall enligt gällande lagstiftning leverans ske, om fonogrammet har mångfaldigats i minst 50 exemplar och

har offentliggjorts. Fonogram som har importerats i minst 50 exemplar skall levereras, om de rör svenska förhållanden.

Till skillnad mot vad som bör gälla för videogram är det motiverat med ett visst minsta antal framställda fonogram för att leveransplikt skall inträda. Den gällande exemplarsgåsen framstår som lämplig. När det gäller kravet på att fonogrammet skall röra svenska förhållanden kan det visserligen göras gällande att svenskt kulturliv, icke minst ungdomskulturen, i hög grad präglas av musik som har producerats utomlands och att man får en skev bild av vår musikkultur, om man bara har tillgång till svenskproducerad musik. Det bör emellertid uppmärksammas att det mesta av den utlandsproducerade musiken spelas i radio och att den därigenom sparas på band. Det är därför motiverat att upprätthålla kravet på anknytning till svenska förhållanden.

I det föregående har jag behandlat elektroniska dokument som lagrar text och/eller bild. Sådana dokument hör självfallet mest samman med skrifter. Det kan emellertid, som har redovisats i avsnitt 7.2, förekomma elektroniska dokument som lagrar både text, ljud och rörliga bilder. De är ännu så länge ganska sparsamt förekommande, men torde bli vanligare med tiden. Någon leveransplikt beträffande sådana dokument finns inte i dag.

BEU föreslog att dokument i elektronisk form som utgivits i minst 50 exemplar och offentliggjorts skall levereras. Utredningen åsyftade i första hand sådana dokument som lagrar text och/eller bild, men såsom den föreslagna bestämmelsen hade utformats inbefattades även andra elektroniska dokument. Någon negativ kritik från remissinstanserna framfördes inte.

Jag delar uppfattningen att lagstiftningen bör omfatta även denna typ av dokument. I likhet med vad jag föreslår beträffande elektroniska dokument som lagrar text och/eller bild bör som förutsättning för leveransplikt gälla att dokumentet har mångfaldigats i minst 50 exemplar. En sådan gräns kan komma att utesluta dokument som offentliggörs, inte genom spridning av själva dokumentet, utan genom visning. Som exempel kan tas en CD-ROM som används som illustrationsmaterial vid ett museum. Enligt min mening får man acceptera konsekvensen att ett sådant dokument kan falla utanför leveransplikten. Om det skulle anses angeläget att dokumentet tillförs samlingarna hos ALB eller bibliotek bör det kunna anskaffas på annat sätt än genom pliktleverans.

I det föregående har jag behandlat information som görs tillgänglig i direktkopplade databaser och har därvid avvisat tanken på att sådan information för närvarande skall göras till föremål för pliktleverans. Information som hålls tillgänglig on-line behöver inte begränsas till att gälla text och/eller bild utan kan även innefatta ljud och rörliga bilder. Jag gör emellertid samma bedömning beträffande sådan information, alltså att den inte lämpar sig för pliktleverans.

I pliktexemplarslagen ges i 18 § en utförlig beskrivning av vad som skall avses med kombinerat material. Det görs där en uppdelning i material som ej utgör läromedel och sådant som utgör läromedel, läromedelspaket. Till den första gruppen hänförs skrift, fonogram och videogram i olika kombinationer. Till läromedelspaket hänförs olika kombinationer av skrift, fonogram och sådant bildmaterial, som är avsett att visas med tekniskt hjälpmedel. Det bildmaterial som främst avses är bildband, mikrofilm, diabilder, film och videogram. Det bör alltså uppmärksammas att leveransplikten beträffande läromedelspaket omfattar vissa dokumentslag som annars inte är leveranspliktiga.

BEU föreslog vissa ändringar i reglerna om kombinerat material. Förslagen motiverades i första hand av att nya dokumentslag skulle bli leveranspliktiga, men härutöver föreslogs att de särskilda bestämmelserna om läromedel skall utgå eftersom de har visat sig sakna praktisk relevans.

Det främsta skälet till att det behövs särskilda regler beträffande kombinerat material är naturligtvis att det är angeläget att de ingående delarna hålls samman vid leveransen. Även om varje del för sig är leveranspliktig kan det gälla olika regler om antal pliktexemplar, om vem som skall leverera och till vem leverans skall ske. Särskilda regler för kombinerat material behövs alltså om olika regler i dessa hänseenden gäller för de ingående delarna. Enligt både dagens lagstiftning och det förslag som jag framlägger går en klar gräns mellan å ena sidan skrifter och å andra sidan ljud och bildmaterial. Av skrifter skall i allmänhet sju pliktexemplar lämnas till biblioteken, medan annat material skall levereras i ett exemplar till ALB. Det är alltså framför allt när dokument från dessa två grupper kompletterar varandra som särskilda regler behövs. Oftast torde en skrift ingå i ett kombinerat material. Följaktligen kan bestämmelser avseende kombinerat material begränsas till fall då en eller flera skrifter utgör en kombination tillsammans med exemplar av något eller några andra dokumentslag.

Leverans av upptagningar av radio- och TV-program sker dock med sådan försening att det inte är lämpligt att dessa upptagningar i något fall ingår i kombinationer. Enligt dagens lagstiftning ingår heller inte film i kombinationer annat än när det är fråga om läromedel. De filmer som kan ingå i läromedelspaket torde dock vara sådana som annars inte skulle vara leveranspliktiga. Enligt mitt förslag skall emellertid leveransplikten beträffande film vidgas så att all film som har gjorts tillgänglig för allmänheten skall levereras. Detta kommer att medföra att film som nu ingår i läromedelspaket kommer att bli leveranspliktig även som separat dokument. Jag kan inte se något hinder mot att man behandlar film på samma sätt som andra dokument i samband med kombinationer. Jag föreslår alltså att alla dokumentslag utom

upptagningar av radio- och TV-program skall kunna ingå i kombinerat material.

Härefter inställer sig frågan vilket samband mellan olika delar som skall föreligga för att materialet skall betraktas som kombinerat. Beträffande kombinerat material som inte utgör läromedel krävs enligt pliktexemplarslagen inte att de olika delarna är avsedda att komplettera varandra vid nyttjandet. Det krävs bara att materialet ges ut som en kombinerad produkt. När det däremot gäller läromedel måste de olika komponenterna förutsättas komplettera varandra så att de tillsammans bildar ett eget läromedel (prop. 1977/78:97 s. 122). Den nämnda bestämningen beträffande kombinerat material som inte utgör läromedel framstår som meningslös. Som kombinerat material anses material som ges ut som en kombinerad produkt. Det har något av cirkeldefinition över sig. Enligt min mening finns det knappast anledning att som en kombination betrakta delar som inte i någon mening kompletterar varandra.

För skyldighet att lämna pliktexemplar av kombinerat material krävs enligt gällande regler att materialet har mångfaldigats i minst 50 exemplar. I bestämmelserna för de särskilda dokumentlagen anges samtidigt att skyldighet att lämna pliktexemplar inte föreligger i fråga om sådant dokument som ingår eller är avsett att ingå i kombinerat material. Reglerna leder till följande konsekvenser. Om t.ex. en skrift och ett videogram ingår i ett kombinerat material som skall levereras (i två exemplar, till KB och LUB), behöver skriften och videogrammet inte dessutom levereras separat. Om emellertid kombinationen bara mångfaldigas i 40 exemplar blir den inte leveranspliktig. I stället skall då skriften och videogrammet levereras separat enligt de regler som gäller för respektive dokumentslag, alltså skriften i sju exemplar till biblioteken och videogrammet i ett exemplar till ALB. Avsikten med exemplarsgränsen torde ha varit att begränsa leveransskyldigheten vid små upplagor, men som synes uppnås inte denna effekt.

De nuvarande reglerna innebär alltså att kombinerat material utgör en egen dokumentkategori för vilken förutsättningarna för pliktleverans har angetts på samma uttömmande sätt som beträffande övriga dokumentslag. Det förefaller onödigt att på detta sätt ha en dubbel uppsättning förutsättningar för pliktleverans. Jag föreslår en något annorlunda lagteknisk lösning när det gäller kombinerat material. Det bör i lagen inte anges några särskilda förutsättningar för att ett kombinerat material skall levereras, utan förutsättningarna för pliktleverans skall enbart knytas till de särskilda dokumentlagen. Om t.ex. en skrift och ett fonogram kompletterar varandra så att de är att anse som ett kombinerat material, skall frågan om leveransplikten bedömas enligt reglerna för respektive dokument. Först när man har konstaterat att båda är leveranspliktiga blir reglerna om kombinerat material aktuella. Dessa regler skall då ge besked beträffande frågor om antal plikt-

exemplar, vem som skall leverera till vem och när. Lagtekniskt innebär detta bl.a. följande. I gällande lag anges beträffande de olika dokumentlagen att skyldighet att lämna pliktexemplar inte föreligger beträffande dokument som ingår i kombinerat material. Enligt mitt förslag avgörs emellertid frågan om leveransplikten av reglerna angående de särskilda dokumenten och det är bara beträffande resterande frågor som det hänvisas till reglerna om kombinerat material.

När det gäller läromedelspaket utvidgas leveransplikten i dag till att omfatta dokument som annars inte behöver levereras. Det gäller alltså främst bildband, mikrofilm, diabilder och film. Med den utvidgning av leveranspliktens omfattning som föreslås här blir det bara bildband och diabilder som faller utanför lagstiftningen. Sådana dokument bör även i fortsättningen levereras i vissa fall. De bör då levereras inte bara i samband med leverans av en kombination av t.ex. en skrift och ett fonogram, utan även i samband med leverans av enbart en skrift. Det förefaller emellertid onödigt att i ett sådant fall tala om en kombination av skrift och diabilder. Som jag konstaterade nyss finns det bara anledning att ha regler om kombinerat material för sådana fall då var för sig leveranspliktiga dokument hänger samman på något sätt. Reglerna om kombinerat material är då så att säga konfliktlösnande. Men när det gäller en skrift och diabilder finns ingen sådan konflikt eftersom diabiliderna inte är leveranspliktiga som separata dokument. Jag föreslår i stället följande lösning på problemet.

I likhet med vad som gäller i dag bör det finnas en bestämmelse i lagen om mindre tillbehör till pliktexemplar, varmed avses t.ex. omslag, fodral, innehållsförteckning och utskrift av innehållet i ett fonogram. Enligt min mening ligger det närmast till hands att betrakta även t.ex. bildband och diabilder som tillbehör, låt vara att de inte alltid kan betraktas som mindre tillbehör. Jag föreslår alltså att en bestämmelse om mindre tillbehör kompletteras med en föreskrift om att pliktexemplar även skall omfatta bildband, diabilder och liknande material som utgör ett komplement till det eller de dokument av vilket eller vilka exemplar lämnas.

En närmare redogörelse för hur reglerna om kombinerat material avses fungera lämnas i specialmotiveringen.

10.2.8 Radio- och televisionsprogram

SR:s programföretag var från början innehavare av regeringens tillstånd att sända radioprogram i rundradiosändning (vilket innefattar television). Nu är det sedan flera år möjligt för föreningar och organisationer att få tillstånd att genom tråd (kabelnät) sända närradio och kabel-TV, och det gäller numera att varje svensk medborgare och svensk juridisk person har rätt att sända program

genom tråd. Sändningarna får inte vara reklamfinansierade. Dock gäller att det sedan årsskiftet 1991/92 är fritt att i kabelnät sända s.k. egensändningar, vilka definieras som "sändning av annat slag än vidare-sändning", som i sin tur definieras som "samtidig och oförändrad återutsändning av en sändning". Dessa egensändningar kan vara finansierade med reklamintäkter. Fr.o.m. år 1993 kan man räkna med att det kommer att vara tillåtet att etablera reklamfinansierade radiostationer (privatradio).

Enligt 11 § pliktexemplarslagen föreligger skyldighet att lämna pliktexemplar i fråga om ljudradio- och televisionsprogram, som svenskt programföretag får sända med stöd av tillstånd enligt 5 § radiolagen (1966:755) eller som genom satellitsändning som utgår från Sverige förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag. Pliktexemplar skall lämnas i form av en sådan upptagning som programföretaget skall göra enligt 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden. Enligt denna bestämmelse skall den som sänder radioprogram till allmänheten ombesörja att varje program spelas in.

Enligt 5 § radiolagen krävs tillstånd av regeringen för rätt att här i landet sända radioprogram i rundradiosändning. Enligt 1 § radiolagen förstås med radiosändning ljud, bild eller annat meddelande som sänds med hjälp av elektromagnetiska vågor. Med rundradiosändning förstås radiosändning som är avsedd att tas emot direkt av allmänheten, om sändningen inte är avsedd endast för en sluten krets, vars medlemmar är förenade genom en påtaglig gemenskap av annat slag än ett gemensamt intresse att lyssna på eller se sändningen.

Av den mycket generella bestämmelsen i 5 § radiolagen får man lätt intrycket av att pliktexemplarslagen, genom hänvisningen till denna bestämmelse, skulle omfatta alla radioprogram i rundradiosändning. Frågor om tillstånd att sända ljudradioprogram m.m. regleras emellertid även i vissa andra lagar. En erinran härom har tagits in i 5a § radiolagen. Om rätt att sända ljudradioprogram i vissa lokala rundradiosändningar finns således särskilda föreskrifter i närradiolagen (1982:459). Vidare finns föreskrifter om rätt att sända radiotidningar i rundradiosändning i lagen (1981:508) om radiotidningar. Slutligen finns i lagen (1986:3) om rundradiosändning av finländska televisionsprogram föreskrifter om rätt att från radiosändare sända vidare televisionsprogram i radio- eller trådsändning från Finland.

Sammantaget innebär dessa regler att pliktexemplarslagen omfattar Riksradios tre programkanaler, utlandsprogrammet, Lokalradios 25 stationer och Utbildningsradios program. Vidare omfattar lagen utbudet från Sveriges Televisions två kanaler, TV4 samt de båda satellitkanalerna TV5 Nordic och FilmNet. Utanför leveransplikten faller däremot bl.a. TV3, som ju sänder från London, och närradion.

I promemorian (Ds 1992:22) Regler och villkor för privatradio har lagts fram ett förslag till lag om privatradio. Den föreslagna lagen innehåller bestämmelser om tillstånd till vissa lokala rundradiosändningar av radioprogram i ljudradio (privatradio). Lagen skall inte gälla sådana sändningar som bedrivs med stöd av närradiolagen. I promemorian föreslås också ett tillägg till 5a § första stycket radiolagen av innebörd att det erinras om att frågor om sändningsrätt även regleras i lagen om privatradio. Med den nuvarande formuleringen i pliktexemplarslagens 11 § skulle även privatradio komma att falla utanför lagens tillämpningsområde.

LBK föreslog en utvidgning av leveransplikten. Förslaget innebär att man anknöt till reglerna om referensbandning i stället för till reglerna om tillstånd i radiolagen. Företag eller sammanslutning som sänder radio- eller TV-program och som har skyldighet att göra referensupptagning skulle således vara skyldig att lämna sådan upptagning som pliktexemplar. Skyldighet att leverera samtliga upptagningar skulle dock bara föreligga för företag som avses i 5 § radiolagen. Annat företag och sammanslutning skulle lämna upptagningar av de sändningar som ALB bestämmer. Upptagningar av programkanal från satellit omfattades inte av reglerna om referensbandning. Därför föreslogs i en särskild bestämmelse att kabelnämnden i enlighet med ALB:s bestämmande skulle göra upptagning och lämna den som pliktexemplar.

Som framgått av avsnittet 5.4.1 har SR:s programföretag en ambitiös målsättning. Det är knappast rimligt att de i bevarandehänseende skall jämföras med programföretag som har och verkar efter långt blygsammare ambitioner. Jag försöker i princip att undvika att anlägga subjektiva kriterier som baserar sig på dokumentens kvalitet, men krav på mångfald, hänsyn till olika förutsättningar hos befolkningen och hänsyn till mindre gruppers intressen bör rimligen leda till att sändningar från SR:s programföretag eller deras motsvarighet i framtiden tilldrar sig ett särskilt intresse.

Jag anser att leveransplikt även i fortsättningen skall föreligga i fråga om sådana radio- och TV-program som omfattas av leveransplikt i dag. I princip bör emellertid alla offentliggjorda ljud- och bildupptagningar omfattas av leveransplikt. I likhet med LBK anser jag att det är särskilt angeläget att även åtminstone delar av närradions sändningar bevaras för framtiden. Lagtekniskt är det lämpligt att anknyta till bestämmelserna om referensupptagningar. I 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden stadgas att den som sänder radioprogram (gäller ljudradio och television) till allmänheten skall ombesörja att varje program spelas in. Sådana upptagningar bör lämnas som pliktexemplar. En sådan generell lösning medför också den fördelen att man slipper ändra lagen så snart nya sändningar, såsom privatradio, kommer till stånd.

En nackdel med referensupptagningarna är att de ofta är av låg kvalitet. Hittills har ALB genom överenskommelse med SR:s programföretag erhållit band av högre kvalitet än som erfordras för tillgodoseende av syftet med referensupptagningarna. Det bör även i fortsättningen överlåtas på ALB att genom samråd och avtal försöka åstadkomma att upptagningarna sker på band av så god kvalitet som möjligt. Önskvärt är dock att den tekniska kvaliteten hos sådana upptagningar som levereras till ALB inte understiger den kvalitet som uppnås vid normal inspelning för hemmabruk. Det är t.ex. angeläget att inspelning inte sker med sänkt inspelningshastighet.

En generell bestämmelse av det slag som här föreslås bör inte gälla utan begränsningar. Av redogörelsen i det föregående (avsnitt 7.5) framgår att närradios sändningar är mycket omfattande. ALB tar i dag årligen emot ca 25 000 timmar riksradioprogram och ca 90 000 timmar lokalradioprogram. Närradios sändningar uppgår för närvarande till ca 300 000 timmar. Det är ofrånkomligt att det bara kan bli fråga om bevarande av ett urval av närradios program. Det urval som kan komma i fråga för bevarande måste bli ganska begränsat i förhållande till hela utbudet. Det är därför inte lämpligt att pliktleverans skall omfatta samtliga sändningar och att det därefter överlåts på ALB att göra urval. I enlighet med LBK:s förslag bör i stället pliktexemplar lämnas av de sändningar som ALB bestämmer. Detta bör gälla beträffande alla upptagningar som inte är leveranspliktiga i dag.

LBK har redovisat olika urvalsmetoder och kommittén stannade för förslaget att som urval väljs två veckor, en under våren och en under hösten. Dessutom borde det tillkomma en icke tidsbunden resurs som skulle kunna utnyttjas för att rekvirera program av särskilt intresse. Denna resurs borde ha en sådan omfattning att det totala inflödet till ALB av närradiosändningar kan uppgå till ca sex procent av hela utbudet, dvs. omkring tre veckors sändningstid. Detta skulle i nuläget motsvara ca 18 000 timmar.

En annan metod är att låta dem som har ansvaret för stationen själva välja vad de anser bör bevaras för framtiden. Vid den lokala stationen kan man tänkas önska få sina bästa (eller vad man själv anser som bästa) program bevarade för eftervärlden, särskilt som lagringen sker på ett mycket bättre sätt än vad man själv i allmänhet har resurser att åstadkomma. Metoden kan alltså tänkas stimulera till samarbete. ALB har prövat att få in material genom frivilliga leveranser men har inte goda erfarenheter av dessa försök. Liknande erfarenheter har redovisats från Danmark (avsnitt 6.2.1). Situationen måste dock antas bli en annan om ALB ges en rekvisitionsrätt. Det bör då bli lättare att få till stånd medverkan av de lokala stationerna. Det som kan vara tveksamt med den här metoden är att urvalet delvis blir styrt med utgångspunkt från kvalitativa grunder. Detta bör dock i viss mån kunna motverkas

genom att ALB bl.a. lägger fram riktlinjer för vad man i första hand är intresserad av.

Man kan vidare tänka sig att bevara materialet efter kategorier. När det gäller att bevara sådana trycksaker som inte katalogiseras anses det ofta att föreningars skrifter är särskilt värdefulla. På liknande sätt kan man bestämma sig för att t.ex. kyrkliga samfunds och politiska sammanslutningars sändningar i första hand borde sparas. En svårighet är att sådana sändningar upptar så stor del av sändningstiden att man troligen behöver ytterligare urvalskriterier.

En tänkbar metod är också att man tar ut vissa stationer, under beaktande av att man får god representativitet, och bevarar deras produktion med stor fullständighet. Detta kan vara tillfredsställande för stationen som får sitt material bevarat, men det kan också uppfattas som betungande och orättvist.

Vid bedömningen av de olika urvalsmetoder som kan tänkas bli tillämpade finner jag att övervägande skäl ändå talar för de rekommendationer som framfördes av LBK. Några bindande riktlinjer för ALB bör det dock inte bli fråga om, utan ALB bör efter samråd med bl.a. företrädare för forskningen utarbeta de metoder som på bästa sätt tillgodoser lagstiftningens syften och håller sig inom ramen för ALB:s resurser.

Det bör här påpekas att man i en framtid bör kunna skapa ett internationellt datorbaserat nätverk som förmedlar ljud och bild, och där varje land svarar för att bevara och tillhandahålla sin produktion. Det kommer då att bli mycket lättare för varje land att genomföra ett meningsfullt urval. Ett arbete pågår med denna målsättning inom internationella organisationer, men är ännu i begynnelsekedet. ALB deltar aktivt i detta samarbete.

10.2.9 Särskilt om dokument för läshandikappade m.fl.

Med läshandikappad förstås i det följande personer som av olika anledningar inte kan läsa vanlig tryckt text. Det kan röra sig om synskadade, dyslektiker m.fl. De former för informationsöverföring till läshandikappade som främst är av intresse i det här sammanhanget är följande: punktskriftslitteratur, talböcker, taltidningar och s.k. RAPS/RATS-tidningar.

Skrift som har framställts i punktskrift faller inom TF:s tillämpningsområde, men enligt 8 § pliktexemplarslagen har sådan skrift undantagits från leveransplikt.

Med en talbok avses en sådan ljudupptagning av ett utgivet litterärt verk som regleras i 18 § URL. Framställning av en talbok innefattar ett undantag från den principiella ensamrätten för upphovsmannen. Talböcker får med hänsyn härtill bara användas för utlåning till blinda och andra svårt vanföra. Från talböcker har man att skilja kassetböcker, som likaså är inlästa texter, men som

utges av förlag eller motsvarande och säljs i bokhandeln. Talböcker och kassettböcker är att betrakta som fonogram och de är leveranspliktiga enligt pliktexemplarslagen. När det gäller talböcker har emellertid ALB gett dispens från leveransskyldigheten eftersom materialet inte anses vara unikt. Kassettböcker däremot levereras i vanlig ordning och bevaras.

Termen taltidning används om både dagstidningar och tidskrifter. När det gäller dagspress finns det tekniskt sett två typer av taltidningar, nämligen radiotidningar och kassettidningar. En radiotidning består av inläsningar ur dagstidningar som sänds över FM-nätet. De omfattas inte av leveransplikt. Kassettidningar däremot, som kan vara av dagspresskaraktär eller innehålla uppläsning av tidskrifter, är leveranspliktiga som fonogram, om de har framställts i minst 50 exemplar. ALB tar dock endast emot ett urval av kassettidningar.

RAPS (radioöverförd punktskrift) och RATS (radioöverförd talsyntes, dvs. syntetiskt tal) innebär att sätteridatorns fil, som ligger till grund för den tryckta dagstidningen, sänds via radio till den läshandikappades bostad, där filen lagras i ett magnetband. Den handikappade kan sedan ta del av informationen via en dator. Någon leveransplikt beträffande sådana dokument föreligger inte i dag.

År 1980 inrättades Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB, som en statlig myndighet med uppgift att i samverkan med andra bibliotek i landet arbeta för att synskadade och andra handikappade skall få tillgång till litteratur. TPB har omfattande samlingar av punktskriftslitteratur, talböcker m.m.

LBK föreslog att alla former av talböcker och taltidningar, alltså även radiotidningar och RAPS/RATS-tidningar, skall omfattas av leveransplikt, men kombinerade förslaget med rekommendationer om ett vidsträckt dispensförfarande och en omfattande gallring.

Även BEU behandlade de nämnda formerna av talböcker och taltidningar. Dessutom behandlade utredningen naturligtvis punktskriftslitteraturen. Utredningens förslag gick ut på att ansvaret för bevarande av informationsbärare för läshandikappade skall överlåtas på TPB. Punktskriftslitteraturen borde alltså även i fortsättningen undantas från leveransplikt. Någon motsvarande skyldighet att leverera till TPB ansågs inte erforderlig. Inte heller någon ändring i reglerna om fonogram föreslogs, vilket synes innebära att utredningen hade tänkt sig att ALB skall fortsätta med dispensförfarandet beträffande talböcker och kassettidningar. Något förslag beträffande RAPS/RATS-tidningar som berör pliktexemplarslagen framlades inte av utredningen. I den mån exemplar bör bevaras får det ankomma på TPB att sköta detta.

Jag skall först anlägga vissa principiella synpunkter på frågan om bevarande av informationsbärare för läshandikappade.

Läshandikappade bör självfallet beredas samma möjligheter som andra till forskning och studier med avseende på det material som samlas in och bevaras. Detta underlättas naturligtvis, om det finns tillgång till punktskriftslitteratur, talböcker m.m. som parallellutgåvor till vanliga tryckta skrifter. Även om man låter alla former av informationsbärare för handikappade omfattas av leveransplikt, blir dock tillgången till punktskriftslitteratur m.m. mycket slumpartad och långt ifrån tillräcklig. Det bör också beaktas att, även om det finns tillgång till litteratur i punktskrift på vanligt papper, så kanske den läshandikappade föredrar att arbeta med den mindre skrymmande formen av punktskrift som består i utskrift på en display, som motsvarar den seendes skärm. Hänsyn måste naturligtvis också tas till att det i framtiden kan komma fram helt andra metoder med vilkas hjälp läshandikappade kan ta del av allt bevarat material. Punktskrift kan komma att framstå som föråldrad och svår att utnyttja. Det väsentliga måste alltså vara att man har en god beredskap att iordningställa det material som den läshandikappade önskar få tillgång till genom att det läses in eller scannas in för senare uttag i talsyntes, punktskrift eller någon annan form. Snarare än på att bevara dagens punktskriftslitteratur bör resurser läggas på konvertering av den litteratur som den läshandikappade vill ha tillgång till.

Det jag nu har åsyftat är de läshandikappades möjligheter att ta del av material som annars bara är tillgängligt för seende. En helt annan sak är att punktskriftslitteratur m.m. kan ha ett innehåll som saknar motsvarighet i annan litteratur. Sådant material kan vara värt att bevara inte bara av hänsyn till de läshandikappade utan lika mycket av hänsyn till de seende. Det är en del av allas vårt gemensamma kulturarv. Det finns visserligen inte så mycket originallitteratur i punktskrift, men det förekommer dock, som t.ex. Trollposten, som är en barn- och ungdomstidning i punktskrift utan någon förlaga. Det förefaller minst lika angeläget att bevara sådana skrifter som vanliga skrifter.

När det gäller att med utgångspunkt från dessa överväganden ta ställning till leveransplikt avseende olika typer av material som framställs för läshandikappade finner jag, såvitt först avser punktskrift, att det nuvarande undantaget från leveransplikt inte är tillfredsställande. Undantaget bör enbart gälla fall då en skrift som har framställts i punktskrift har samma innehåll som en tidigare framställd skrift eller som är en sammanställning av utdrag ur tidigare framställda skrifter. Visserligen kan det sägas att punktskriftslitteratur nästan alltid innehåller något tillskott utöver förlagan, men när avsikten endast har varit att göra förlagan tillgänglig för läshandikappade anser jag att undantag från pliktleverans är motiverat.

Det kan förutsättas att det material som således bör omfattas av leveransplikt även finns hos TPB. Någon leveransplikt i förhållande till TPB föreligger emellertid inte, och det kan då vara bra

att ha en leveransplikt i förhållande till åtminstone KB i bakgrunden. Det är emellertid angeläget att det sker ett nära samarbete mellan KB, TPB och punktskriftsproducenter så att samförstånd kan uppnås om vad som bör levereras till vem.

Talböcker torde i stor utsträckning likna kassetböcker och jag kan inte se att det finns mindre anledning att bevara talböcker. Visserligen tillförs även talböcker TPB:s samlingar, men motsvarande resonemang kan här föras som beträffande punktskriftslitteratur. Leveransplikt bör således även i fortsättningen föreligga enligt reglerna för fonogram. Det får därefter ankomma på ALB att via dispensreglerna avgöra i vilken utsträckning leverans bör ske.

Kassettidningar kan sägas likna merparten av punktskriftslitteraturen och man skulle därför kunna tänka sig att ha motsvarande regler som de jag nyss redogjorde för. Det kan emellertid bli svårare för den leveranspliktige att bedöma originaliteten hos en kassettidning och jag anser därför att den nuvarande leveransplikten bör kvarstå, varvid det får ankomma på ALB att dispensvägen pröva i vad mån leverans bör ske.

Radiotidningar och RAPS/RATS-tidningar sänds via radio. Dessa sändningar torde omfattas av skyldigheten att ombesörja referensbandning. I enlighet med vad som har föreslagits i det föregående (avsnitt 10.2.8) inträder leveransplikt för de nämnda referensupptagningarna. De faller därvid inom den kategori där ALB äger att bestämma leveranspliktens omfattning. Eftersom de aktuella tidningarna inte torde innehålla något nytt i förhållande till den tryckta upplagan, kan det knappast finnas anledning för ALB att kräva leverans.

Avslutningsvis kan det finnas anledning att beröra videogram på teckenspråk. Sådana är självfallet leveranspliktiga i dag enligt de regler som gäller för videogram. BEU föreslog att ansvaret för bevarande av även detta material skall överlåtas på TPB. Något undantag i reglerna om videogram föreslogs dock inte. Enligt min mening kan man anlägga samma synsätt på denna typ av videogram som det jag nyss redovisat med avseende på talböcker. En principiell leveransplikt bör alltså kvarstå med dispensmöjligheter för ALB.

10.3 Antal pliktexemplar till vem

I det föregående (avsnitt 8.3–8.5) har redovisats överväganden beträffande dels nationalexemplar, nationellt reservexemplar och säkerhetsexemplar av alla slag av dokument, dels leveransplikt avseende skrift till universitetsbiblioteken. Den huvudsakliga slutsatsen av övervägandena är att ett exemplar av varje leveranspliktigt dokument skall lämnas till KB eller ALB för att där bevaras med särskild omsorg samt att exemplar av skrift dessutom skall leverera-

ras till vart och ett av Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborgs och Umeå universitetsbibliotek. Något krav på säkerhetsexemplar skall inte föreligga. Följden blir således i princip att sju exemplar skall lämnas av skrift och ett exemplar av övriga dokument.

Här återstår emellertid vissa närmare överväganden i fråga om antalet pliktexemplar. När det gäller skrift på vilken TF är tillämplig skall, i likhet med vad som gäller enligt pliktexemplarslagen, sju exemplar lämnas utom såvitt avser dagstidning. Enligt pliktexemplarslagen skall av dagstidning två exemplar lämnas till KB och ett till Lunds universitetsbibliotek, LUB. Anledningen till det lägre antalet är att dagstidningar är mycket skrymmande och därtill besvärliga att hantera i lånesammanhang. Det är därför fördelaktigt att de i stor utsträckning ersätts av mikrofilm. Regeln att ett exemplar skall lämnas till LUB hänger naturligtvis samman med att LUB skall omhänderha det nationella reservexemplaret. Enligt mina överväganden i det föregående (avsnitt 8.3.1) skall något nationellt reservexemplar inte förekomma i fortsättningen. Kravet på ett tredje exemplar av dagstidning bör därför inte längre upprätthållas. Förhållandet är likartat beträffande skrift som har samma innehåll och utförande som en tidigare levererad skrift. Enligt pliktexemplarslagen behöver då bara två exemplar levereras, ett till KB och ett till LUB. Här föreslås att det skall vara tillräckligt med ett exemplar.

Enligt pliktexemplarslagen är alla skrifter som har framställts i punktskrift undantagna från leveransplikt. Jag föreslår här (se avsnitt 10.2.9) att viss punktskriftslitteratur skall levereras. Sådana skrifter framställs ofta i ganska få exemplar till förhållandevis höga kostnader. Det finns därför skäl att begränsa antalet pliktexemplar. Jag föreslår att det skall vara tillräckligt med ett exemplar lämnas till KB.

Beträffande övriga skrifter, alltså dokument i mikroform och elektroniska dokument som lagrar text och/eller fast bild, kan åberopas samma skäl för leverans till universitetsbiblioteken som beträffande skrifter på vilka TF är tillämplig. Det som kan inge tvekan inför ett krav på leverans av sju exemplar är kostnaden för den leveranspliktige. Visserligen innebär mitt förslag att det för leveransplikt skall krävas att dokumentet har mångfaldigats i minst 50 exemplar, men det kan antas att leveransskyldighet i många fall inträder vid ett exemplarsantal strax över 50. Med hänsyn till kostnaden för särskilt elektroniska dokument kan det då bli betungande med en leveransplikt omfattande sju exemplar. I framtiden kan det dock bli allt vanligare med skrift i form av elektroniska dokument och det är angeläget att inte bara KB utan även universitetsbiblioteken får tillgång till dessa. Jag föreslår därför att sju exemplar skall levereras. I fall då leveransplikten skulle bli alltför betungande kan dispens ges.

När det gäller film, videogram och fonogram bör leveransplikten, i likhet med vad som gäller i dag, omfatta endast ett exemplar. Detsamma bör gälla beträffande elektroniska dokument som lagrar annat än bara skrift.

Av kombinerat material skall enligt pliktexemplarslagen lämnas ett exemplar till KB och ett exemplar till LUB. Från några universitetsbibliotek har framställts önskemål om att leveransskyldigheten skall vidgas så att alla universitetsbibliotek erhåller exemplar av kombinerat material. Även här är det naturligtvis kostnaderna som kan inge tvekan. Möjlighet finns dock att erhålla dispens och jag finner därför att intresset av allmän tillgång även till kombinerat material motiverar att antalet pliktexemplar bestäms till sju.

Upptagning av radio- och televisionsprogram bör lämnas i bara ett exemplar.

I det föregående (kap. 9) har jag förordat att den nuvarande uppdelningen mellan KB och ALB skall bestå. När det gäller frågan till vem leverans skall ske bör därför samma principer gälla som i dag. Pliktexemplar av skrift och kombinerat material skall alltså lämnas till KB och universitetsbiblioteken medan exemplar av övriga dokument skall lämnas till ALB. Kombinerat material kan i vissa fall antas ha sådan sammansättning att skriften spelar en helt underordnad roll. Inget hindrar att KB:s exemplar i sådant fall överlämnas till ALB.

Här förutsätts alltså att den leveransskyldige skall sända pliktexemplar av skrift till KB och universitetsbiblioteken. Jag har övervägt möjligheten av central leverans, alltså leverans till ett ställe - förslagsvis KB - där pliktexemplaren sorterar och skickas till respektive bibliotek. En sådan ordning skulle leda till ett visst minskat besvär för den leveransskyldige. Å andra sidan skulle den leda till merarbete för KB, ökade portokostnader för det allmänna och försening av leveranserna till universitetsbiblioteken. Sammantaget innebär detta enligt min mening att den nuvarande ordningen - som för övrigt inte har utsatts för någon kritik - bör bestå.

10.4 Vem som skall leverera

Pliktexemplarslagen stadgar beträffande skrift som har framställts här i riket att det är framställaren som skall fullgöra skyldigheten att lämna pliktexemplar. Begreppet framställare täcker både den som mångfaldigar en skrift genom tryckning och den som mångfaldigar en skrift genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande. Det är den som utåt framträder som framställare som är skyldig att lämna pliktexemplar av skriften (prop. 1977/78:97 s. 113).

I fråga om periodisk skrift som har framställts utomlands skall pliktexemplaret lämnas av utgivaren här i landet. I fråga om annan skrift som har framställts utomlands skall pliktexemplaret lämnas av förläggaren här i landet. Saknas sådan förläggare skall den som har låtit lämna ut skriften för spridning här i landet lämna pliktexemplaret.

Någon kritik mot dessa regler har inte framkommit och de bör gälla även i en ny lag.

Skyldigheten att lämna pliktexemplar av film och av videogram som har granskats av Statens biografbyrå åvilar enligt pliktexemplarslagen den som har påkallat granskningen. Eftersom leveransskyldigheten enligt mitt förslag skall kopplas bort från granskningen vid biografbyrån måste subjektet för leveransskyldighet uttryckas på något annat sätt. När det gäller film föreslår jag att pliktexemplar skall lämnas av den som har låtit göra filmen tillgänglig för allmänheten. En sådan regel kan tillämpas både för inhemsk produktion och för importerad film. När det gäller film och videogram som har granskats och inte godkänts bör nuvarande ordning behållas, vilket alltså innebär att det är den som har påkallat granskningen som skall lämna pliktexemplar.

Pliktexemplar av andra än granskade videogram skall enligt gällande regler lämnas av den som har beställt mångfaldigandet. Samma regel gäller beträffande fonogram. Av redogörelsen i avsnitt 7.3.1 framgår att ALB har framställt önskemål om att leveransplikten skall överföras från beställaren till producenten.

I det föregående har föreslagits att förutsättningen för pliktleverans beträffande film och videogram skall vara densamma, nämligen att filmen eller videogrammet skall ha gjorts tillgängligt för allmänheten. Nära till hands ligger då att även ha samma regler om vem som skall lämna pliktexemplar. De önskemål som har framförts av ALB och som måste anses ha fog för sig synes dock inte bli tillgodosedda om man beträffande videogram anknyter leveransplikten till den som har gjort videogrammet tillgängligt för allmänheten. I stället borde leveransplikten åläggas producenten.

I pliktexemplarslagen talas inte i något sammanhang om producenten utan om den som har mångfaldigat ett dokument. Detta uttryck är emellertid olämpligt att använda i samband med videogram, såsom leveransplikten föreslås bli bestämd här. För leveransplikt skall nämligen inte förutsättas något visst minsta antal framställda videogram. I den norska pliktleveranslagen har man definierat begreppen utgivare och producent. Med utgivare avses den som för egen räkning tillverkar eller låter tillverka ett dokument för att göra det tillgängligt för allmänheten. Med producent avses den som framställer ett exemplar av ett dokument för en utgivare. Med denna terminologi skulle man kunna använda termen framställare som liktydig med termen producent. Med framställare av t.ex. ett fonogram kan man emellertid avse både den som står för själva inspelningen och den som därefter framställer

kopior av fonogrammet. Det är den förstnämnde som enligt ALB bör åläggas pliktleverans.

Med hänsyn härtill bör leveransskyldighet beträffande videogram och fonogram åläggas producenten, varvid detta begrepp skall ha en snävare innebörd än enligt den norska lagen. Med producent bör således avses den som har framställt det ursprungliga dokumentet till skillnad mot den som bara framställer kopior.

Dokument i mikroform är inte leveranspliktiga i dag. BEU föreslog att skyldigheten att lämna pliktexemplar skall åvila utgivaren eller, om det inte finns någon sådan här i landet, den som har låtit lämna ut dokumentet för spridning här. Enligt utredningen skulle ett åläggande för utgivaren vara analogt med vad som gäller för fonogram och videogram. Jag kan dock inte finna att utgivaren helt skulle motsvara den som har beställt mångfaldigande. Eftersom reglerna beträffande mikroform i det här hänseendet så långt möjligt bör överensstämma med vad som gäller för skrift bör det vara framställaren som skall lämna pliktexemplar. Det samma bör gälla beträffande andra elektroniska dokument än videogram och fonogram.

När det gäller kombinerat material saknas anledning att frångå den nuvarande regeln som innebär att pliktexemplar skall lämnas av beställaren.

10.5 Tid för leverans

Pliktexemplar av annan skrift än dagstidning skall enligt 10 § pliktexemplarslagen lämnas inom en månad efter utgången av det kalenderkvartal under vilket skriften utgavs. Leveransfristen kan således komma att uppgå till fyra månader. Från flera universitetsbibliotek har framförts önskemål om att fristen förkortas, vilket skulle kunna leda till minskat behov av att köpa efterfrågade skrifter.

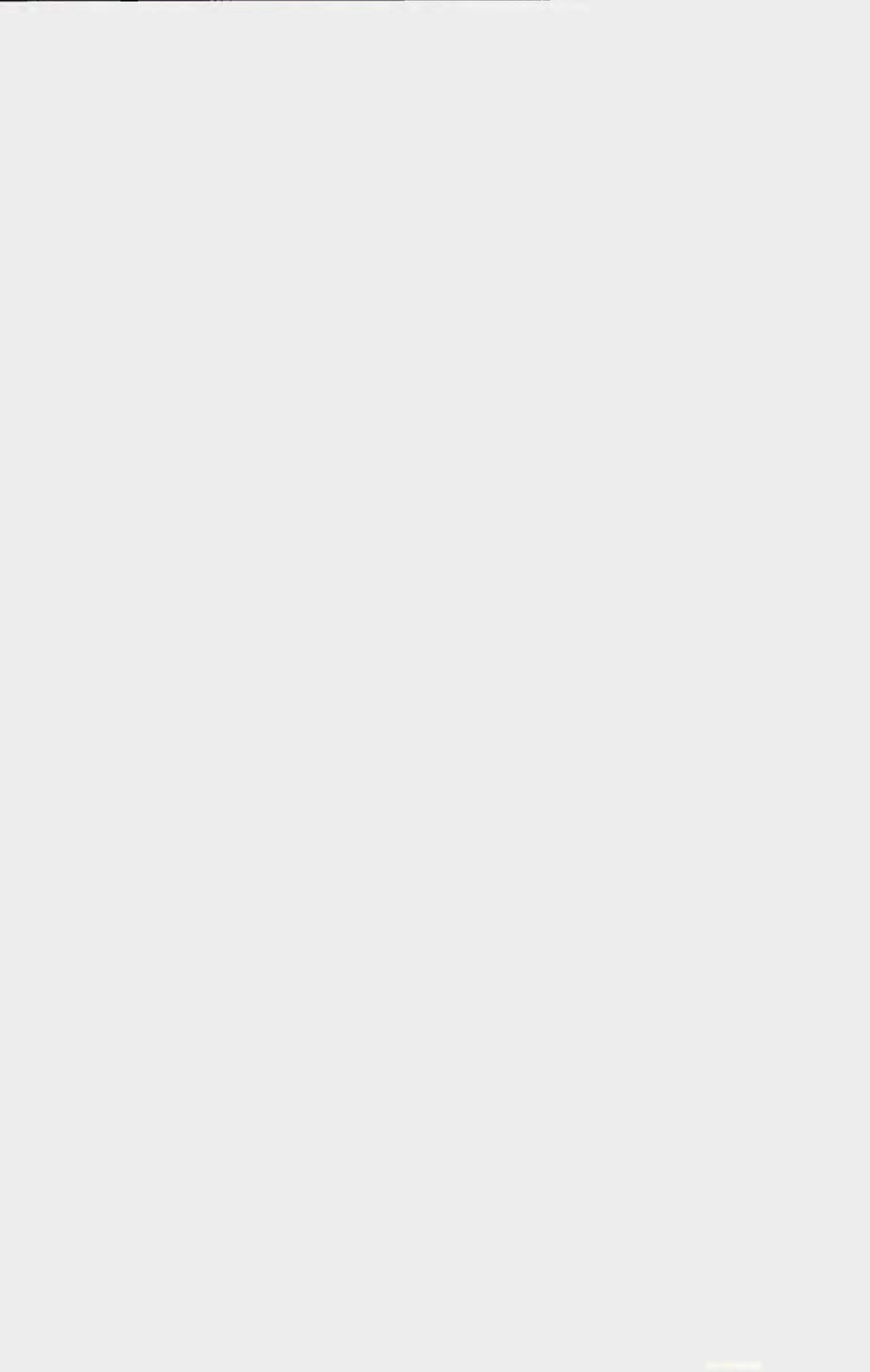
Enligt de norska föreskrifterna om leveransplikt skall utgivaren sända in pliktexemplar senast när dokumentet görs tillgängligt för allmänheten. Enligt de svenska reglerna är det emellertid tryckerierna som skall lämna pliktexemplar – en ordning som jag enligt det föregående anser bör behållas – och för dessa har det ansetts kunna medföra problem med alltför täta leveranser. Portokostnaderna bör också beaktas. Enligt de norska reglerna är det den leveranspliktige som skall stå för kostnaderna, medan pliktleveranserna hos oss är portofria.

För de stora tryckerierna skulle krav på tätare leveranser sannolikt inte medföra några större problem. De levererar ändå i stor utsträckning oftare än vad lagen föreskriver. Krav på tätare leveranser skulle däremot för små tryckerier kunna innebära att de tvingas sända in ett fåtal pliktexemplar varje gång. Detta skulle naturligtvis leda till ett avsevärt ökat besvär för dessa tryckerier.

Jag förordar därför att de nuvarande reglerna, trots att de är förändrade med vissa nackdelar, skall kvarstå oförändrade.

SOU 1992: 92
Kapitel 10

Mot pliktexemplarslagens regler om leveranstider beträffande övriga dokument har någon kritik inte framförts och dessa bör därför överföras till en ny lag. De nya dokumenttyper som här föreslås bli omfattade av leveransplikt, dokument i mikroform och vissa nya elektroniska dokument, bör levereras inom samma tid som film och fonogram, alltså inom en månad från den dag då dokumentet först gjordes tillgängligt för allmänheten.

11.1 Dagsläget

I dag gäller enligt pliktexemplarsförordningen följande om bevarande. Enligt 6 § skall KB och LUB bevara samtliga pliktexemplar för framtiden, medan universitetsbiblioteken skall bevara enligt föreskrifter som meddelas av styrelsen för respektive universitet. För ALB finns inte några föreskrifter om bevarande, men däremot ett åläggande om gallring. Enligt 7 § skall nämligen en upptagning av radio eller TV-program som saknar dokumentariskt värde gallras ut, om inte rättighetshavarna har medgett annat. Hur detta tolkas av ALB har redovisats i avsnitt 5.2.2.

11.2 Bör KB:s och ALB:s exemplar gallras?

Det material som levereras till universitetsbiblioteken bör även i fortsättningen bevaras efter de riktlinjer som uppställts vid respektive universitet och universitetsbibliotek. Jag har i det föregående (avsnitten 8.3.1–8.3.2) behandlat frågorna om nationellt reservexemplar och säkerhetsexemplar och därvid funnit att några sådana exemplar inte bör finnas. Med dessa utgångspunkter återstår att behandla frågan om vilka krav på bevarandet som man kan ställa på KB och ALB.

Till en början kan konstateras att ALB även i fortsättningen måste gallra i upptagningarna av radio- och TV-program i enlighet med vad som föreskrivs i 22a § URL. När det gäller ALB:s övriga material och KB:s material inställer sig emellertid frågan om man, i likhet med vad som gäller för KB i dag, skall kräva att allt bevaras för framtiden.

Motiv för att överhuvudtaget ha ett system med pliktexemplar har redan diskuterats: de är framför allt kraven på information för rättskipning och förvaltning, bevarande och tillhandahållande av kulturarvet, stöd för forskning, utredning och studier. När det gäller ett fullständigt bevarande framstår kraven på rättskipning och förvaltning som de starkaste. Jag hänvisar till diskussionen i avsnitt 8.1.1. Dock kan det knappast hävdas att allt material av den anledningen måste sparas för all framtid. Även när det gäller kraven på att bevara kulturarvet och stödja forskningen är det svårt att hävda att allt behövs för alltid. På andra områden inom kultursektorn måste man ofta nöja sig med ett urval. Ett principiellt tvång för KB och ALB att bevara allt för framtiden bör därför inte finnas. Däremot är det, av de skäl som anförts ovan, helt

11.3 Urval vid källan

Utgångspunkten blir följaktligen att man inte nödvändigtvis måste spara allt. Beträffande skrift kan naturligtvis en viss utsortering ske redan vid källan, dvs. göras av leverantören. Jag föreslår, i stort sett i överensstämmelse med gällande lag, att visitkort, etikett, blankett, reklamlblad, emballagestryck eller därmed jämförlig skrift ej skall levereras. Tryckerierna torde sköta den sortering som lagen ålägger dem på ett tillfredsställande sätt.

Om nu tryckerierna i dag mycket väl kan sköta om utsortering av visst material, kan man då inte gå ett steg vidare och även begära att tryckerier och framställare av ljud- och bildupptagningar skall sortera ut annat material efter överenskommelse med mottagande institution? Den mottagande institutionen skulle alltså kunna ges möjlighet att meddela dispens av ett mera generellt slag. Man kan här till säga att bestämmelserna både i gällande svensk lag och gällande norska föreskrifter utgår från yttre kriterier när det gäller tryckt material, dvs. man utgår från slag eller kategori av trycksak. Det är inte fråga om utsortering efter det intresse en publikation kan tänkas ha eller få. Visitkort skall således inte levereras, varken i Sverige eller i Norge, och det råder knappast någon tvekan om vad som menas med visitkort. Det kan vara svårare att bestämma vad som menas med reklamlblad, men sedan man väl bestämt sig för att en trycksak tillhör denna kategori, vet man hur man skall förfara. Om man däremot skall börja sortera efter vilket intresse som eftervärlden kan tänkas visa för tryck från idrottsföreningar, företag, frikyrkor, politiska sammanslutningar m.m., ställer man utan tvivel orimliga krav på producenten, i vars yrkesverksamhet sådan bedömning inte ingår. Lika omöjligt förefaller det att låta gallra ljud och bild vid källan och kräva att det ena fonogrammet eller videogrammet skall levereras, men inte det andra. Mottagande institutioner har i motsats till leverantörerna ett uppdrag att bygga upp samlingar som är relevanta för forskning och studier. Urval utgör där en arbetsuppgift.

Beträffande både skrift, bild och ljud kan det också vara svårt för framställaren att avgöra om ett dokument skall betraktas som oförändrat till innehåll och utförande i förhållande till ett redan levererat dokument eller inte.

Man kan alltså konstatera redan av praktiska skäl att någon form av urval vid källan inte bör äga rum. Dessutom torde det vara mindre lämpligt att ge en myndighet möjlighet att utfärda mera generella dispenser, då detta innebär att en myndighet får befogenheter som kan betraktas som alltför vida. Det bör observeras att enligt både 36 § lagförslaget och 26 § gällande lag får

11.4 Urval hos mottagande institution

Vissa kriterier för utrensning av dokument är erkända och tillämpas när det gäller arkivhandlingar. De kan leda till att man bevarar mycket selektivt. Gallring äger rum i så stor skala inom arkivvärlden att det knappast har någon motsvarighet på bibliotekssidan. Statliga myndigheter beräknas gallra ca 80 % av sitt material. Jag finner inte att något liknande är möjligt när det gäller det material som levereras i pliktleverans till mottagande institution, vare sig urvalet av material sker vid källan eller hos mottagaren. ALB måste trots sitt namn snarast anses vara en motsvarighet till ett bibliotek, då det liksom dessa är inriktat på det allmänt tillgängliga materialet.

Man måste vid mottagande institution utgå ifrån att inga kvalitetskriterier kan uppställas ("bevara det som är bra, kasta det som är dåligt"). Det bevarade materialet skall ge en bild av Sverige sådant som det är, ej som det enligt vissa uppfattningar borde vara. Det är också mycket svårt att som kriterium uppställa forskningens framtida behov. Vi vet inte tillräckligt om dessa krav. Så pass mycket kan dock sägas, att om forskning och studier kräver ett visst material, är det av vikt att man bevarat åtminstone det informationstätaste materialet. Vi har då två riktpunkter att gå efter: informationstätheten och ekonomin. Med utgångspunkt från att vi inte har råd att tillhandahålla allt för all framtid och att tekniken ännu inte givit oss oändliga lagringsmöjligheter med obegränsad tillgång till dokumenten, kan man tänka sig att göra sig av med sådant material som inte tillför mycket nytt till det vi redan har. Framförallt två fall kommer därvid i fråga: "duplettgallring" och "mängdgallring".

Med "duplettgallring" menar jag att man gallrar ut det som bevaras i annan form, även om det inte är fråga om samma utförande och innehåll (om ett dokument har samma innehåll och utförande som redan levererat dokument, skall enligt lagförslaget lämnas ett exemplar av skrift och av övriga dokumentslag inget). En version på annat medium av samma musikverk, obetydligt förändrade tryckningar av samma populärroman är exempel på "dupletter" som man kan vara beredd att avstå från.

Med "mängdgallring" menar jag att man gallrar visst material, som finns i stor mängd och där varje dokument är intressant framför allt såsom representant för en genre. Man kan tala om variationer på allmänt kända mönster. Givetvis står här dörren öppen för godtycke; ett dokument kan i den enes ögon ha ett individuellt intresse, medan den andre ser det endast som representant för en genre. Mycket reklam på olika medier kan anses till-

höra denna kategori, men man kan också tänka på telefonkataloger, turlistor, närradiosändningar som utsänder redan existerande musikupptagningar, m.m. Man skulle kunna tala om "enahandakriteriet" och vara beredd att på detta område endast spara exempel som belyser genrens utveckling eller eventuellt brist på utveckling.

Mängdgallring kommer naturligtvis mycket nära vad jag ovan betecknat som gallring enligt kvalitetskriterier och tagit avstånd från, vilket ytterligare visar att gallring är ett mycket svårt problem och att det är näst intill omöjligt att undvika subjektiva värderingar.

11.5 Gallringsprinciperna och exemplaren hos KB och ALB

De anförda principerna har en direkt och påtaglig betydelse för radio- och televisionsprogram. Här är det självklart att ALB i mycket stor utsträckning måste tillgripa sin möjlighet att göra urval. Man bör givetvis ställa särskilt stora krav på bevarandet av rikstäckande förstagångssändningar av svenska program, som generellt kan förutsättas ha dokumentariskt värde. Man kan hoppas på tekniska framsteg som gör det lättare att gallra och på möjligheter att sluta internationella avtal som ger god åtkomst till utländska dokument.

Beträffande "duplettgallring" tillses lagförslaget att oförändrade dokument inte skall levereras av annat än skrift (ett exemplar). KB och ALB bör ha möjlighet att gallra ut likartade dokument, t.ex. i stort sett oförändrade utgåvor av böcker, videogram, etc., samma musikproduktion i olika presentation (t.ex. på LP och på CD). Man gör då ingen stor informationsförlust. Dock måste man ha klart för sig att inga stora vinster kan göras på detta sätt.

En svaghet hos "mängdgallring" är att man i fråga om det unika nationalexemplaret måste fatta beslut om enskilda dokument från fall till fall. All erfarenhet visar att sådan hantering är dyr och att man därmed vinner föga utrymme. Man tjänar däremot mycket på att gallra efter vissa breda kriterier, såsom också sker vid de universitetsbibliotek som ej har bevarandeplikt. Med goda rutiner har man där lyckats spara åtskilligt utrymme och ändå bevara det intressantaste materialet (avsnitt 5.2.3).

Sammanfattningsvis blir vinsterna av en gallring i nationalexemplaret obetydliga. Det är föga lönsamt att sätta in stora arbetsinsatser på att gallra bort förhållandevis få dokument i nationalexemplaret, varför mottagande institutioner bör vinnlägga sig om största möjliga fullständighet.

En pågående undersökning inom FoU-projektet för papperskonservering (avsnitt 14.4) visar att mängden tryckt material vid Göteborgs, Lunds och Uppsala universitetsbibliotek samt vid KB

ökat mellan två och en halv och tre gånger sedan 1954. Visserligen kommer endast en liten del av detta material från pliktlevranser, men tillväxttakten kan inge oro. Emellertid bör man se tiden an och ställa sina förhoppningar till och inrikta sitt arbete på teknikens möjligheter att förvara dokument på ringa utrymme och med god hållbarhet och återvinning. Det är där framtida vinster ligger, inte i gallring.

11.6 Kostnadsaspekter på gallring

Gallring eller inte gallring är i första hand ett utrymmesproblem och därmed ett kostnadsproblem. Det kan förefalla vara ett åtkomstproblem: ju mera material, desto svårare att hitta. Detta är dock en sanning med modifikation: datorbaserade informationssystem och goda rutiner att hantera materialet gör att problemen inte i främsta hand rör åtkomsten.

Det framhålles ibland att det är "billigare att spara än att gallra ut". Tankegången är att arbetsinsatsen för att gallra ut t.ex. en hyllmeter är kvalificerad, tar en hel del tid och följaktligen är dyr. Lagringskostnaderna är däremot, tänker man sig, relativt obetydliga. Emellertid är gallringskostnaden en engångsföreteelse, medan lagringskostnaderna alltid finns där och kan tänkas hinna i kapp så småningom.

Jag har kommit fram till att man inte bör fästa stora förväntningar vid vinster av gallring. Värdet av att bevara nationalexemplaret i så fullständigt skick som möjligt framstår som mycket stort i förhållande till eventuella vinster.

Det har i det föregående (avsnitt 8.2) framhållits att de dokument som levereras och bevaras bör vara tillgängliga för medborgaren i så stor utsträckning som möjligt med hänsyn till de ofrånkomliga begränsningar som följer av särskilt upphovsrättslagstiftningen. Denna lagstiftning har i det här sammanhanget sin största betydelse i fråga om ljud- och bildupptagningar, således främst de dokument som förvaras hos ALB. I pliktexemplarsförordningen finns för närvarande en hel del bestämmelser som med hänsyn till upphovsrättslagstiftningen reglerar frågor om bevarande av pliktexemplar, framställning av exemplar och tillhandahållande av pliktexemplar med avseende på material som förvaras hos ALB. Några motsvarande bestämmelser för biblioteken finns inte. Jag skall inte här lämna någon utförlig redogörelse för den lagstiftning som gäller på det upphovsrättsliga området utan begränsar mig till de frågor som har betydelse för biblioteken och ALB.

Med upphovsrätt menas den rätt som författare, kompositörer och bildkonstnärer m.fl. har till sina alster. Reglerna härom finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, URL. Motsvarande regler om den rätt som fotografer har till sina alster finns i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild. I anslutning till dessa lagar har utfärdats en förordning (1961:348) med tillämpningsföreskrifter till lagarna.

Upphovsrättens innehåll är fastslagen i 2 § URL. Det talas där om två förfoganderätter, nämligen rätten att framställa exemplar av verket, exemplarrätten, och rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten. Tillgängliggörandet för allmänheten framgår närmare av 2 § tredje stycket. Det omfattar tre förfoganden, nämligen framföranderätten (främst viktig vid musikverk, scenverk, film o.d.), spridningsrätten (försäljning, uthyrning, lån, etc.) och visningsrätten (främst praktiskt viktig för konstverken).

I lagen finns betydelsefulla begränsningar i de upphovsrättsliga befogenheterna. Av särskilt intresse i det här sammanhanget är de s.k. konsumtionsreglerna i 23 och 25 §§ URL. Reglerna rör exemplar och de innebär att upphovsrätten konsumeras genom den lovliga överlåtelsen av exemplar. Enligt 23 § gäller som huvudprincip att när litterära och musikaliska verk har utgivits får de utgivna exemplaren spridas vidare och visas offentligt. För de sedvanliga litterära verken är konsumtionen fullständig med avseende på spridningsrätten. Förvärvaren av exemplar kan alltså sälja vidare, hyra och låna ut böckerna. Här finns således lagstödet för biblioteksutlåning. (Enligt gällande regler har författaren inte något upphovsrättsligt krav på biblioteksersättning. Hans veder-

lagskrav grundar sig i stället på bestämmelserna i förordningen (1962:252) om Sveriges författarfond.)

För musikverken gäller enligt 23 § URL att utgivna exemplar får spridas vidare, dock inte genom uthyrning eller annan liknande handling. Men utlåning är alltså tillåten.

Beträffande filmverk gäller motsatsvis enligt 23 och 25 §§ att de överhuvudtaget inte berörs av inskränkningarna. Om ett filmverk - en vanlig spelfilm eller ett videogram - är utgivet genom exemplarframställning till allmänheten, får de omsatta exemplaren inte omsättas vidare. De får inte heller utlånas eller uthyras utan upphovsmannens tillstånd.

När det gäller framföranderätten innebär upphovsmannens förfoganderätt i princip att hans tillstånd krävs för att hans verk skall få framföras offentligt. Offentligt framförande blir det fråga om så snart framförandet sker inför en inte helt slutet krets. I NJA 1987 s. 89 ansågs uppspelning av korta musikavsnitt om 30-60 sekunder i samband med demonstration av radioapparater vara offentligt framförande av musik. Det var i sammanhanget oväsentligt för offentlighetsbedömningen att endast någon enstaka person lyssnade. Möjligheten stod öppen för en obestämd personkrets. Vidare kan nämnas NJA 1988 s. 715 där det ansågs att det var offentligt framförande när radiomusik spelades dels i personalutrymmen, dels hos patienter på en anstalt för slutet psykiatrisk vård.

Det redovisade regelsystemet innebär för bibliotekens del inte några problem vid tillhandahållandet av litterära verk. För ALB:s del däremot medför de upphovsrättsliga reglerna att restriktiviteten måste iakttagas vid tillhandahållandet av ljud- och bildmaterial.

Fonogram får visserligen lånas ut till vem som helst, men eftersom pliktleveransen avser ett exemplar kan det självfallet inte komma i fråga att detta exemplar lånas ut utanför ALB:s lokaler. Om exemplaret skall tillhandahållas, måste det därför ske i ALB:s lokaler och med ALB:s utrustning. Det blir då inte fråga om ett lån utan om ett framförande genom ALB:s försorg. Ett sådant framförande kan dock inte ske för vem som helst, ty det blir då ett otillåtet offentligt framförande. Personkretsen vid uppspelning måste begränsas till forskare.

När det gäller film och videogram blir effekten av upphovsrättslagstiftningen i praktiken densamma som för fonogram. Uppspelning kan bara ske inför forskare. Här föreligger ju också hinder mot utlåning.

Enligt 22c § URL har ALB rätt att framställa enstaka exemplar av offentliggjort verk för forskningsändamål. Något hinder mot utlåning av ett sådant exemplar till forskare föreligger inte.

Enligt föreliggande förslag kommer ljud- och bildmaterial även att finnas hos biblioteken i viss utsträckning genom att kombinerat material skall levereras till biblioteken. För dessas del

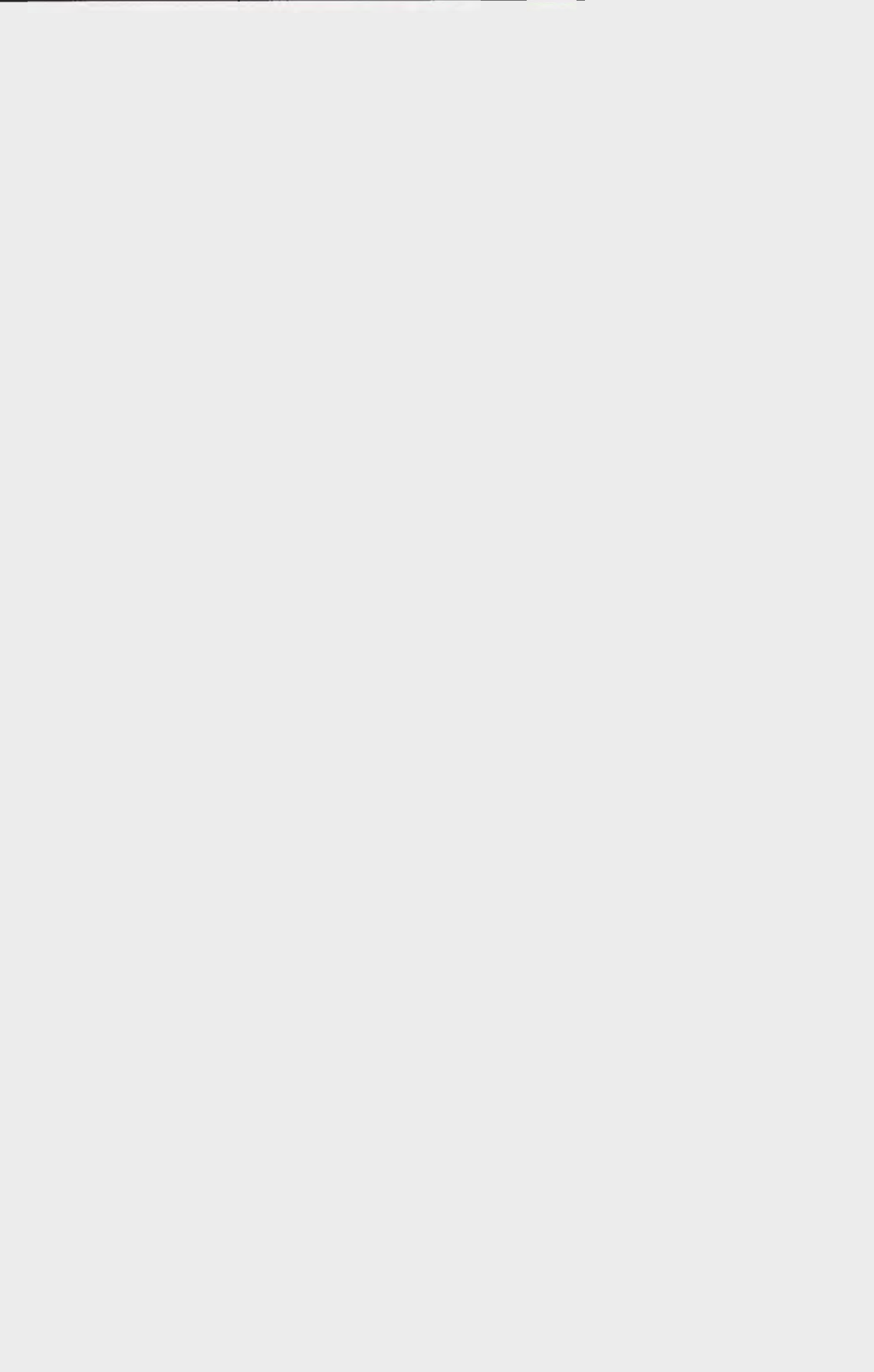
kommer då givetvis samma restriktioner vid tillhandahållandet att gälla som för ALB.

Den nu redovisade upphovsrättsliga lagstiftningen bör självfallet även i fortsättningen utgöra en så att säga minimirestriktion när det gäller tillhandahållandet hos ALB och biblioteken. Någon anledning att skärpa reglerna med hänsyn till innehavarna av upphovsrätt föreligger inte. Däremot kan kraven på aktsamhet om materialet medföra att restriktionerna vid tillhandahållandet måste sträcka sig längre. I det föregående har således redan förutsatts att exemplar av fonogram inte kan bli föremål för utlåning utanför institutionslokalen trots att hinder häremot inte föreligger från upphovsrättslig synpunkt. Allmänt bör gälla att tillhandahållandet skall avse en av ALB framställd kopia och ett sådant tillhandahållande kan som nämnts inte ske annat än till forskare.

I det föregående har förutsatts att ljud- och bildmaterial som förvaras hos ALB i allmänhet skall tillhandahållas i ALB:s lokaler. Något hinder bör dock inte föreligga mot att en kopia överlämnas till en institution utanför arkivet och tillhandahålls där med upprätthållande av samma restriktiva bestämmelser som hos ALB. Lämpliga institutioner för samarbete med ALB är i första hand universitetsbiblioteken, som har stor erfarenhet och goda rutiner när det gäller att förvara och tillhandahålla dokument som är föremål för restriktioner.

Avslutningsvis bör anmärkas att det givetvis inte föreligger något hinder mot ett fritt tillhandahållande sedan den upphovsrättsliga skyddstiden, normalt 50 år efter upphovsmannens död, har gått ut. Det är naturligtvis också möjligt för den som vill ta del av ett skyddat dokument att utverka tillstånd till detta av upphovsmannen eller upphovsmännen.

Jag anser att ALB inte längre bör ta ut avgift av låntagare (se avsnitt 5.3.2). Detta är knappast lönsamt med hänsyn till hanteeringskostnaderna och innebär dessutom en orättvisa mot den som utnyttjar ALB:s material i jämförelse med biblioteksbesökaren. ALB bör alltså ställa materialet gratis till förfogande.

Flertalet bestämmelser i den föreslagna lagen har motsvarighet i pliktexemplarslagen även om systematiken här är något annorlunda. I den mån överensstämmelse i sak råder med pliktexemplarslagens bestämmelser hänvisas till specialmotiveringen i prop. 1977/78:97 s. 110 ff.

Inledande bestämmelser

1 §

I paragrafen har tagits in en allmän beskrivning av lagens tillämpningsområde och ändamål.

Dokument utgör den sammanfattande beteckningen för allt som kan bli föremål för pliktleverans. Dokumenten har i de följande paragraferna grupperats huvudsakligen med hänsyn till vilken typ av information som lagras i dokumentet. Först behandlas dokument som är att betrakta som skrifter (5–11 §§), alltså dokument som lagrar text och/eller bild. Dessa dokument har i sin tur delats in i skrifter på vilka TF är tillämplig (5–9 §§) och andra skrifter (10 och 11 §§). Till dessa sistnämnda skrifter är att hänföra dokument i mikroform och elektroniska dokument som lagrar text och/eller fast bild. Härefter behandlas film och videogram (12–14 §§) samt fonogram och vissa andra elektroniska dokument (15 och 16 §§). Till sistnämnda kategori är att hänföra t.ex. CD-ROM som kan lagra text, ljud och bilder, såväl fasta som rörliga. Vidare behandlas kombinationer av alla de nämnda dokumentslagen (17 och 18 §§). Slutligen behandlas upptagningar av ljudradio- och televisionsprogram (19 §).

I de följande paragraferna behandlas frågorna om vem som skall leverera (20–25 §§), till vem leverans skall ske (26 och 27 §§) och tid för leverans (28–31 §§). Härefter följer vissa föreskrifter för videogram (32 §) och avslutningsvis finns vissa gemensamma föreskrifter (33–36 §§).

I lagen ges bestämmelser som i huvudsak riktar sig till dem som är leveransskyldiga. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan härefter meddela bestämmelser om hur de levererade dokumenten skall bevaras och tillhandahållas. I andra stycket har ett vidsträckt syfte angivits för lagstiftningen genom att det sägs att pliktexemplar skall tillhandahållas för forskning och studier. Material som har levererats till ALB kan emellertid till följd av de upphovsrättsliga reglerna ofta inte tillhandahållas för annat än forskning. Avsikten med föreskrifterna är

dock inte att ange i vilka fall och under vilka villkor tillhandahållandet får ske utan att för den leveransskyldige ange motiven för lagstiftningen.

2 §

Denna paragraf innehåller definitioner av några av de benämningar som förekommer i förslaget till en ny lag. Med *dokument* avses exemplar av något som lagrar information för läsning, avlyssning eller visning. I BEU:s betänkande liksom i den norska lagen om leveransskyldighet definieras dokument som exemplar av medium som lagrar information. Begreppet medium definieras därvid som något som kan lagra information. Här har begreppet medium ansetts vara överflödigt och har ersatts med "något".

Med *skrift* avses dokument som lagrar text eller fast bild. Uttrycket text eller fast bild är här avsett att i överensstämmelse med vad som gäller i logiken utläsas som text eller fast bild eller båda. Det bör uppmärksammas att skrift inte har samma innehåll som i pliktexemplarslagen, enligt vilken med skrift förstås tryckt skrift och annan skrift, som avses i 1 kap. 5 § TF. Begreppet här är alltså avsevärt vidare. Det omfattar såväl skrift, på vilken TF är tillämplig, som skrift i mikroform och skrift som lagras i ett elektroniskt dokument. I överensstämmelse med begreppsbestämningen i TF hänförs bild till skrift, även om bilden inte åtföljs av text.

I de följande paragraferna i lagen talas helt allmänt om *skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig*. Här ges den preciseringen att därmed förstås skrift som avses i 1 kap 5-7 §§ TF. I pliktexemplarslagen hänvisas beträffande skrift enbart till 1 kap. 5 § TF. Där anges emellertid inte uttömmande på vilka skrifter TF äger tillämpning. Man måste även läsa 1 kap. 6 och 7 §§. Även dessa paragrafer har därför tagits med här.

Definitionen av *dagstidning* härrör från förordningen (1981:409) om statligt stöd till dagstidningar.

Begreppet *film* har i dagligt tal fått en vid betydelse. Man talar inte bara om film i traditionell mening utan även om t.ex. videofilm. I yttrandefrihetsgrundlagen avser vad som sägs om filmer även videogram och andra upptagningar av rörliga bilder (1 kap. 1 § tredje stycket). För undvikande av missförstånd har här givits en definition av begreppet film. Med film avses således i lagen enbart dokument som består av bilder avsedda att projiceras i snabb följd. Definitionen bygger på en formulering som finns i Bibliografiska referenser, utgiven 1991 av SIS, Standardiseringskommissionen i Sverige.

Ett *elektroniskt dokument* kan lagra alla former av information som är av betydelse i sammanhanget, alltså text, ljud samt fasta och rörliga bilder. Självfallet behöver inte alla dessa typer av information förekomma samtidigt. Ett elektroniskt dokument som innehåller uteslutande ljud kallas *fonogram*. Om rörliga bilder till-

kommer blir det ett videogram. Av det sagda framgår att ordet *eller* skall utläsas på samma sätt som i definitionen av skrift. Det är alltså inte fråga om det uteslutande *eller*.

Själva dokumentet behöver inte ha något med elektronik att göra. Enligt definitionen är det i samband med återgivandet som elektroniken kommer in i bilden. Det skall nämligen vara fråga om ett dokument vars innehåll kan återges enbart med hjälp av elektroniskt hjälpmedel. När det t.ex. gäller fonogram bygger den gamla stenkakan och LP-skivan på samma princip. Skillnaden ligger i att medan stenkakan kan spelas upp på en icke elektronisk vevgrammofon, så kan LP-skivans innehåll inte återges annat än med elektroniskt hjälpmedel (här bortses från att det faktiskt går att få fram en svag återgivning genom att bara lägga pick-upen på en snurrande LP-skiva). Den omständigheten att stenkakan med den här valda definitionen faller utanför begreppet fonogram synes sakna betydelse, eftersom det i framtiden inte torde bli aktuellt med framställning av sådana grammofonskivor.

3 §

Bestämmelsen har behandlats i avsnitt 10.2.2. För flertalet dokument gäller att de skall ha gjorts tillgängliga för allmänheten för att leveransplikt skall inträda. I paragrafen har angetts olika sätt på vilka ett dokument kan ha gjorts tillgängligt. I huvudsak är förebilden hämtad från 2 § tredje stycket URL. Villkoret finns sedan upptaget i bestämmelserna rörande annan skrift i 10 §, film och videogram i 12 § samt fonogram och vissa andra elektroniska dokument i 15 §. När det gäller skrift på vilken TF är tillämplig finns villkoret i stället angivet i 1 kap. 6 § TF i form av kravet att en skrift skall vara utgiven. Beträffande radio och TV-program uttrycks villkoret genom att det skall vara fråga om program som har sänts. De enda fall då kravet på tillgänglighet för allmänheten inte gäller är när en film eller ett videogram inte har godkänts för visning. Även i dessa fall skall pliktexemplar lämnas enligt 12 § andra stycket.

4 §

För leveransplikt beträffande dokument som har framställts utomlands förutsätts i vissa fall att innehållet i dokumentet rör svenska förhållanden. Denna förutsättning har ställts upp beträffande skrifter i 6 § och 10 § andra stycket samt fonogram och vissa andra elektroniska dokument i 15 § andra stycket. I förevarande paragraf, som har behandlats i avsnitt 10.2.2, anges nu förutsättningarna för att dokumentet skall anses röra svenska förhållanden.

När det talas om verk av svensk upphovsman avses att s.k. verkshöjd skall ha uppnåtts i upphovsrättslig mening. Det krävs

alltså att arbetsresultatet skall ha individuell särprägel. Formuleringen i slutet av paragrafen medför att den invandrarlitteratur som framställs utomlands omfattas av leveransplikt.

Pliktleveransens omfattning

Skrift på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig

5 §

Preciseringen av vilka skrifter som omfattas av leveransplikt sker i paragrafen genom en hänvisning till TF. Som framgår av 2 § i förevarande lag förstås med skrift på vilken TF är tillämplig skrift som avses i 1 kap. 5-7 §§ TF.

Enligt 1 kap. 5 § TF äger förordningen tillämpning på i första hand skrift som har framställts i tryckpress. För att en sådan skrift skall anses som tryckt skrift skall den enligt 1 kap. 6 § TF vara utgiven. Härmed menas att den skall ha blivit utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt. Förordningen skall också tillämpas på skrift som har mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om 1. utgivningsbevis gäller för skriften, eller 2. skriften är försedd med beteckning, som utvisar att den är mångfaldigad, samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet. Även för sådana skrifter gäller kravet i 1 kap. 6 § på att skriften skall vara utgiven. Undantag görs dock för sådana handlingar hos myndigheter som inte är tillgängliga för envar, dvs. hemliga. Till skrift hänförs enligt förordningen bild, även om den inte åtföljs av text. Enligt 1 kap. 7 § skall ett radioprogram, en film eller en ljudupptagning i vissa hänseenden jämföras med en bilaga till en periodisk skrift.

TF bygger på förutsättningen att utgivningen av skriften har skett här i landet. Ett uttryckligt sådant krav kan därför synas överflödigt. Eftersom det rör sig om en viktig förutsättning för leveransplikt har den ändå tagits med i bestämmelsen.

6 §

Bestämmelsen har sin motsvarighet i 4 och 5 §§ pliktexemplarslagen. I jämförelse med 5 § pliktexemplarslagen innebär bestämmelsen i *första stycket punkt 2* en viss utvidgning av leveranspliktens omfattning. Enligt pliktexemplarslagen begränsas leveransplikten huvudsakligen till fall då skriften helt eller delvis är avfattad på svenska språket. I förevarande paragraf anges att skriften skall röra svenska förhållanden. Detta innebär, med hänsyn till avfattningen av 4 §, att pliktexemplar av en skrift som har framställts utomlands och har avfattats på ett främmande språk även skall lämnas, om upphovsmannen är svensk.

7 §

Enligt bestämmelsen i *första stycket* behöver skrift som trycks om i oförändrat skick i regel endast lämnas i ett exemplar. Vid avgörande av frågan om innehåll och utförande har ändrats bör samma bedömningsgrunder gälla som enligt pliktexemplarslagen. Således får utförandet anses ha ändrats om förändringar har skett i typografin eller i textbehandlingen i övrigt eller i illustrationsmaterialet. Däremot saknar det betydelse om papperssort eller bandtyp har ändrats. Till grund för att avgöra leveransskyldighetens omfattning bör kunna läggas det s.k. ISBN-systemet (International Standard Book Numbering). Om nytt ISBN krävs, bör den nya utgivningen inte anses som oförändrad (se prop. 1977/78:97 s. 68 och 115).

Enligt *andra stycket* gäller inte föreskrifterna i första stycket, om annat följer av reglerna om kombinerat material. Innebörden härav utvecklas närmare i kommentaren till 18 §.

I *tredje stycket* föreskrivs att skrift som har framställts i punkt-skrift bara skall lämnas i ett exemplar. Bestämmelsen hör egentligen närmast hemma i 5 och 6 §§, men för att upprepningar skall undvikas har den tagits in i förevarande paragraf.

I *fjärde stycket* görs undantag från leveransplikt beträffande sådana versioner av en periodisk skrift som avses i 1 kap. 7 § andra stycket TF. Undantaget har behandlats i den allmänna motiveringen, avsnitt 10.2.3. I den nämnda bestämmelsen i TF stadgas att om innehållet eller delar av detta i en periodisk skrift sprids i form av ett radioprogram, en film eller en ljudupptagning (radio- eller kassettidning), så skall en sådan version jämföras med en bilaga till skriften i den mån den versionen återger innehållet i skriften oförändrat och anger hur innehållet har disponerats. Enligt förevarande bestämmelse behöver alltså en sådan radio- eller kassettidning inte levereras som bilaga till en leveranspliktig skrift. Däremot kan leveransplikt föreligga enligt reglerna för ljudradio- och televisionsprogram, film, videogram och fonogram.

8 §

Bestämmelserna om dagstidning överensstämmer i huvudsak med 7 § pliktexemplarslagen. Den väsentliga förändringen har dock gjorts att antalet pliktexemplar har minskats från tre till två.

9 §

Bestämmelserna i paragrafen har sin huvudsakliga motsvarighet i 8 § pliktexemplarslagen. Vissa ändringar har dock gjorts. Under *punkten 1* har notifikation och adresskort uteslutits. Det kan antas att dessa exempel saknar praktisk betydelse. Någon ändring i sak är inte avsedd. Däremot har en viss saklig ändring gjorts beträffande reklamtryck. I pliktexemplarslagen undantas reklam- och

emballagetryck eller därmed jämförlig skrift. Här inskränks undantaget till att avse reklamblad och emballagetryck eller därmed jämförlig skrift. Ändringen innebär alltså att det bara är enkla reklamblad som skall vara undantagna från leveransplikt.

En ändring i förhållande till gällande lag har vidare gjorts i bestämmelsen under *punkten 3*. Enligt pliktexemplarslagen utesluts alla skrifter som har framställts i punktskrift. Enligt förevarande paragraf gäller däremot undantaget inte all punktskriftslitteratur. I korthet kan sägas att skrifter i punktskrift som saknar förlaga skall levereras. Frågan har behandlats i avsnitt 10.2.9.

Annan skrift

10 §

Motsvarighet till dessa bestämmelser saknas i pliktexemplarslagen. Bestämmelserna har behandlats i avsnitt 10.2.3. Med elektroniskt dokument som lagrar text och/eller fast bild avses t.ex. CD-ROM. Genom att det som villkor för leveransskyldighet anges att dokumentet skall ha framställts i minst ett visst antal exemplar utesluts sådan information som hålls tillgänglig on-line. Även om man i dessa fall skulle kunna tala om dokument, så är det ju inte fråga om ett visst antal framställda dokument.

11 §

Bestämmelsen i *första stycket* tar sikte på olika fall. För det första avses sekundär- och parallellutgåvor i förhållande till vanliga skrifter, alltså sådana på vilka TF är tillämplig. För det andra avses det enklare fallet att det nya dokumentet har samma innehåll och utförande som ett tidigare dokument av samma slag. I båda fallen behöver bara ett pliktexemplar lämnas.

Enligt *andra stycket* gäller undantaget i första stycket inte om annat följer av bestämmelserna om kombinerat material i 17 och 18 §§. Den huvudsakliga innebörden härav framgår av kommentaren till 18 §. Det kan dock finnas anledning att komplettera denna kommentar såvitt avser fallet med sekundär- eller parallellutgåva. Anta att pliktexemplar har lämnats av ett kombinerat material innehållande en vanlig skrift och ett fonogram. Härefter framställs ett kombinerat material innehållande dels ett dokument i mikroform med samma innehåll som den tidigare skriften, dels samma fonogram som tidigare. Det nya kombinerade materialet har då inte samma innehåll och utförande som det tidigare, varför sju nya exemplar skall levereras. Trots alltså att det rör sig om en sekundärutgåva, som enligt första stycket bara skulle behöva levereras i ett exemplar, måste sju exemplar levereras när sekundärutgåvan ingår i ett kombinerat material som inte har samma innehåll och utförande som ett tidigare levererat material.

12 §

Frågor om film och videogram har behandlats i avsnitten 10.2.4 och 10.2.5. Förutsättningarna för pliktleverans beträffande film och videogram är enligt bestämmelserna i paragrafen desamma. Eftersom informationsinnehållet dessutom är likartat behandlas här videogram tillsammans med film i stället för, såsom enligt pliktexemplarslagen, med fonogram. Huvudförutsättningen för pliktleverans är således allmän tillgänglighet. Härtill kommer emellertid vid granskning icke godkända filmer och videogram.

Beträffande videogram bör påpekas att det för leveransskyldighet inte skall krävas att videogrammet har mångfaldigats i visst antal exemplar. Skillnaden i praktiken i förhållande till pliktexemplarslagen, enligt vilken det krävs mångfaldigande i minst 10 exemplar, torde dock inte bli stor. Det måste antas vara sällsynt att ett videogram som bara framställs i ett fåtal exemplar blir allmänt tillgängligt. Om så blir fallet, torde det bli genom visning och inte genom spridning av exemplar. Pliktexemplar skall således lämnas även i ett sådant fall.

När det gäller importerat material krävs inte att filmen eller videogrammet skall röra svenska förhållanden. I *tredje stycket* hänvisas beträffande avvikande bestämmelser till reglerna om kombinerat material i 17 och 18 §§. En sådan hänvisning erfordras eftersom leveransplikten enligt dessa bestämmelser avser sju exemplar.

13 §

Enligt pliktexemplarslagen skall samtliga filmer lämnas tillbaka sedan de har kopierats. Här görs den ändringen att svenskproducerad film får behållas hos ALB. Bestämningen av vad som skall anses vara svenskproducerad film har hämtats från 60 § första stycket 3 URL. Bestämmelsen leder till att det inte bara är kommersiell biograffilm som får behållas hos ALB utan samtliga svenskproducerade filmer. Om detta i enskilda fall leder till obilliga resultat finns det möjlighet för ALB att ge dispens enligt 36 §. Frågan om kravet på kvalitet på det pliktexemplar som skall lämnas får avgöras med ledning av vad som föreskrivs i 33 § andra stycket.

I paragrafen görs vidare det tillägget i förhållande till pliktexemplarslagen att film som skall lämnas tillbaka skall tillhandahållas för hämtning. Regeln har tillkommit för att underlätta arbetet för ALB.

14 §

Enligt paragrafens *första stycke* utesluts från leveransplikt dokument som har samma innehåll och utförande som tidigare levererat dokument. Enligt *andra stycket* gäller dock inte undantaget enligt första stycket, om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material. Innebörden härav framgår av kommentaren till 18 §.

Fonogram och vissa andra elektroniska dokument

15 §

Bestämmelserna om fonogram i *första och andra styckena* överensstämmer i sak med de bestämmelser som finns i 13 och 14 §§ pliktexemplarslagen.

Motsvarighet till bestämmelsen i *tredje stycket* saknas däremot i pliktexemplarslagen. Här åsyftas elektroniska dokument av i princip samma slag som de som behandlas i 10 §. Skillnaden är att de sistnämnda dokumenten bara lagrar text och/eller fast bild, medan det utmärkande för de dokument som behandlas i förevarande paragraf är att de lagrar rörliga bilder, eventuellt i kombination med text, fast bild och ljud. De kan alltså i vissa fall vara att betrakta som multimedier. Förutsättningarna för leveransplikt är desamma som för fonogram.

16 §

I paragrafens *första stycke* stadgas om befrielse från leveransskyldighet. En förutsättning härför är att exemplar i den nya upplagan är helt lika med pliktexemplar som tidigare har lämnats. När det gäller fonogram kan sådan likhet inte anses föreligga t.ex. när en upptagning sprids både som grammofonskiva och ljudkassett eller om ett antal inspelningar först presenteras som skilda delar av ett fonogram och därefter förs samman som flera nummer på ett nytt fonogram. Av 33 § följer att fodral också hör till pliktexemplar. Om fodralet till en grammofonskiva ändras, föreligger därför skyldighet att lämna ett nytt pliktexemplar trots att själva grammofonskivan är densamma.

Enligt *andra stycket* gäller undantaget i första stycket inte, om annat följer av föreskrifterna om kombinerat material i 17 och 18 §§. Innebörden härav framgår av kommentaren till 18 §.

Kombinerat material

17 §

I paragrafen ges bestämmelser om kombinerat material. Konstruktionen när det gäller reglerna om kombinerat material avvi-

ker från pliktexemplarslagens konstruktion. I pliktexemplarslagen behandlas kombinerat material som ett särskilt dokumentslag och det ges regler om förutsättningarna för leveransplikt. Enligt förevarande förslag aktualiseras bestämmelsen om kombinerat material först sedan det har konstaterats att leveransplikt föreligger beträffande vart och ett av de dokument som ingår i det kombinerade materialet.

För bestämmelsens tillämpning krävs kombinationer av vissa slag. Genomgående förutsätts att det i materialet skall ingå en eller flera skrifter. Med skrift avses i enlighet med definitionen i 2 § ett dokument som lagrar text eller fast bild. Det kan alltså röra sig om en skrift på vilken TF är tillämplig, ett dokument i mikroform eller ett elektroniskt dokument som lagrar text eller fast bild. En eller flera skrifter skall alltså ingå i kombination med exemplar av ett eller flera av de dokumentslag som anges i paragrafen, alltså film, videogram, fonogram, elektroniskt dokument som avses i 15 § tredje stycket.

För att exemplar av två eller flera skilda slag av dokument skall anses utgöra ett kombinerat material krävs att exemplaren kompletterar varandra på ett eller annat sätt. Vid bedömningen av hur fast sambandet skall vara får man ta ledning av de motiv som ligger bakom den särskilda regleringen beträffande kombinerat material. Huvudmotivet är självfallet intresset av att hålla samman dokument som förutsätts bli nyttjade tillsammans. Sambandet behöver emellertid inte vara så starkt att ett gemensamt nyttjande är nödvändigt. Det kan vara tillräckligt att producenten av materialet har ansett att konsumenten får en rikare upplevelse av ett dokument genom att samtidigt ta del av ett annat dokument. Det är naturligtvis i sådana fall av intresse att dokumenten förvaras på samma ställe.

Ett fonogram kan ibland var åtföljt av ett texthäfte. I ett sådant fall föreligger inte ett kombinerat material utan häftet är i stället att betrakta som tillbehör till fonogrammet enligt 33 §.

18 §

Till skillnad mot vad som gäller enligt pliktexemplarslagen föreskrivs här att pliktexemplar skall lämnas i sju exemplar.

I bestämmelserna för de särskilda dokumentslagen finns det genomgående särbestämmelser för det fallet att ett senare offentliggjort dokument har samma innehåll och utförande som ett tidigare framställt dokument, av vilket pliktexemplar har lämnats. I dessa bestämmelser anges emellertid att de inte skall tillämpas i den mån annat finns föreskrivet i bestämmelserna om kombinerat material. Innebörden härav är följande. Anta att det av en skrift och ett videogram har lämnats sju pliktexemplar enligt bestämmelserna om kombinerat material. Senare framställs en kombination i vilken skriften har oförändrat innehåll, medan videogram-

met har förändrats. Det kombinerade materialet har då inte samma innehåll som tidigare framställt kombinerat material och följaktligen skall sju nya exemplar av både skriften och videogrammet levereras. Trots att skriften alltså har oförändrat innehåll och utförande skall sju nya exemplar levereras.

Ljudradio- och televisionsprogram

19 §

Enligt paragrafens *första stycke* skall pliktexemplar lämnas av sådana inspelningar av program som avses i 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden. Enligt detta lagrum skall den som sänder radioprogram till allmänheten ombesörja att varje program spelas in. Denna skyldighet gäller också sådana radioprogram som avses i 1 kap. 7 § andra stycket TF. Skyldigheten gäller dock inte samtidig och oförändrad vidareändring av radioprogram genom trådnät. Uttrycket radioprogram har i lagrummet samma innebörd som enligt yttrandefrihetsgrundlagen. Detta innebär att uttrycket radioprogram avser både program i ljudradio och program i television. Här används för tydlighetens skull begreppen ljudradio- och televisionsprogram.

Bestämmelsen i första stycket innebär att leveransplikten omfattar i första hand de program som omfattas av 11 § pliktexemplarslagen. Dessutom omfattas bl.a. närradion. Bestämmelserna i *andra och tredje styckena* innebär emellertid att pliktexemplar av samtliga sändningar bara behöver lämnas i fråga om de program som för närvarande omfattas av pliktexemplarslagen. Av andra sändningar behöver pliktexemplar bara lämnas i enlighet med ALB:s bestämmande. I avsnittet 10.2.8 har redovisats vissa överväganden beträffande de urvalsprinciper som bör vara vägledande för ALB.

Vem som skall leverera

20 §

Bestämmelsen övensstämmer med vad som föreskrivs i 9 § pliktexemplarslagen.

21 §

Bestämmelsen beträffande film under *punkten 1* har ändrats i förhållande till vad som gäller enligt pliktexemplarslagen. Detta sammanhänger med att förutsättningen för pliktleverans beträffande film har ändrats. Enligt pliktexemplarslagen skall pliktexemplar lämnas av film som har granskats av Statens biografbyrå. Här fö-

reslås i stället att pliktexemplar skall lämnas av film som har gjorts tillgänglig för allmänheten. Följaktligen skall leveransskyldigheten åvila den som har gjort filmen tillgänglig.

Punkten 2 överensstämmer med vad som gäller enligt pliktexemplarslagen.

22 §

I 16 § pliktexemplarslagen föreskrivs att pliktexemplar av fonogram eller videogram i första hand skall lämnas av den som har beställt mångfaldigandet. Här föreskrivs i stället i *punkten 1* att pliktexemplar skall lämnas av den som har producerat dokumentet. Med producent menas den som har framställt det ursprungliga dokumentet till skillnad mot den som därefter bara framställer kopior av dokumentet.

Bestämmelsen i *punkten 2* överensstämmer i sak med vad som stadgas i pliktexemplarslagen.

23 §

I paragrafen regleras frågan om vem som skall lämna pliktexemplar av dokument i mikroform eller annat elektroniskt dokument än videogram och fonogram. Det är alltså fråga om dokumenttyper som inte tidigare har varit leveranspliktiga. De elektroniska dokument som avses är sådana som regleras i 10 § och 15 § tredje stycket. Regeln under *punkten 1* överensstämmer med vad som enligt 20 § gäller för skrift på vilken TF är tillämplig, medan regeln under *punkten 2* överensstämmer med vad som enligt 22 § gäller för fonogram och merparten av videogrammen.

24 §

Bestämmelsen, som gäller för kombinerat material, överensstämmer i sak med vad som föreskrivs i 22 § pliktexemplarslagen.

25 §

Enligt pliktexemplarslagen åligger det programföretaget att lämna ett pliktexemplar av en sådan referensupptagning som skall göras enligt 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden. Här stadgas i stället att skyldigheten att lämna pliktexemplar åligger den som skall sörja för att en sådan referensupptagning kommer till stånd.

26 §

I paragrafen regleras fall då pliktexemplar skall lämnas till KB och universitetsbiblioteken. Det rör sig om skrift och kombinerat material. Med skrift avses enligt definitionen i 2 § dokument som lagrar text eller fast bild och följaktligen omfattar begreppet skrift dels skrift på vilken TF är tillämplig, dels annan skrift som avses i 10 §, alltså elektroniskt dokument som lagrar text eller fast bild och dokument i mikroform. I vissa fall skall pliktexemplar av skrift och kombinerat material lämnas i ett exemplar (7 § första och tredje styckena, 11 § första stycket och 18 § andra stycket) och beträffande dagstidning gäller enligt 8 § att två exemplar skall lämnas. I alla dessa fall skall pliktexemplar lämnas till KB. I andra fall skall sju pliktexemplar lämnas och det skall ske till KB och universitetsbiblioteken.

27 §

Paragrafen reglerar fall då pliktexemplar skall lämnas till ALB. Grundprincipen är densamma som enligt pliktexemplarslagen.

Tid för leverans**28 §**

I paragrafen regleras frågan om när pliktexemplar skall lämnas av dels annan skrift på vilken TF är tillämplig än dagstidning, dels elektroniska dokument av olika slag, alltså videogram, fonogram och andra elektroniska dokument, dels dokument i mikroform och film. I princip är det fråga om samma tider som enligt pliktexemplarslagen. Under *punkterna 2 och 3* talas om videogram och film utan inskränkningar, trots att det även under *punkten 4* talas om film och videogram. Eftersom det i *punkterna 2 och 3* anknyts till faktum att dokumentet skall ha gjorts tillgängligt för allmänheten är det dock uppenbart att sådan film och sådant videogram som avses i *punkten 4* faller utanför *punkterna 2 och 3*. När det under *punkten 3* talas om annat elektroniskt dokument än videogram avses såväl fonogram som sådana elektroniska dokument som omtalas i 10 § och 15 § tredje stycket.

29 §

Bestämmelserna angående leveranstider för dagstidning återfinns för närvarande i 10 § pliktexemplarslagen. De kompletteras av en precisering av leveranstiderna i 4 § pliktexemplarsförordningen. I enlighet med en av utgångspunkterna för lagstiftningen, nämligen att den leveranspliktige skall kunna erhålla all information från

30 §

Bestämmelsen avser leveranstider för kombinerat material. *Första stycket* motsvarar 23 § första stycket pliktexemplarslagen. *Andra stycket* avviker däremot från vad som stadgas i 23 § andra stycket pliktexemplarslagen. Skälet härtill är att de i en kombination ingående delarna har en mera självständig ställning i föreliggande förslag än enligt pliktexemplarslagen. I linje härmed ligger att, när delarna levereras successivt, leverans skall ske i enlighet med de regler som gäller för respektive dokumentslag. I princip kan även en dagstidning ingå i kombinerat material, men denna möjlighet har ansetts som så osannolik att hänvisningen i paragrafen har begränsats till 28 §.

31 §

Bestämmelsen motsvarar vad som stadgas i 11 § pliktexemplarslagen.

32 §

I 17 § tredje stycket pliktexemplarslagen stadgas att pliktexemplar av videogram skall åtföljas av kortfattade skriftliga uppgifter om videogrammets innehåll och att sådana uppgifter skall särskilt avse huruvida videogrammet innehåller våldsscener. Från ALB har uppgetts att en utvärdering visar att denna information dåligt tjänar sitt syfte, men att det däremot skulle vara värdefullt med uppgift om videogrammets ansvarige utgivare. Med utgångspunkt från vad ALB har anfört har bestämmelsen i *första stycket* inskränkts till att avse uppgift om vem som är ansvarig utgivare.

Andra till fjärde styckena motsvarar 17a § pliktexemplarslagen. Bestämmelserna avser bara videogram som lämnas till ALB. Enligt reglerna om kombinerat material kan emellertid videogram även komma att lämnas till KB och universitetsbiblioteken. Dessa videogram torde i allmänhet ingå i läromedelspaket. De syften som ligger bakom reglerna i förevarande paragraf om registrering av videogram – framför allt att få kontroll över våldsutvecklingen i branschen – har inte ansetts motivera att de videogram som lämnas till biblioteken skall omfattas av bestämmelserna.

33 §

Bestämmelserna i *första stycket punkten 2 och andra stycket* motsvarar 24 § pliktexemplarslagen. Bestämmelsen i *första stycket punkten 1* är däremot ny. Den har behandlats i avsnitt 10.2.7.

Bildband, diabilder och liknande material ingår i vad som i 18 § andra stycket pliktexemplarslagen benämns "sådant bildmaterial som är avsett att visas med tekniskt hjälpmedel". Dessa former av dokument, som alltså annars inte är leveranspliktiga, kan bli leveranspliktiga när de ingår i en läromedelskombination. I förevarande förslag har reglerna om kombinerat material konstruerats på ett annorlunda sätt än enligt pliktexemplarslagen, vilket framgår av 17 och 18 §§ och kommentarerna till dessa. Med kombinerat material avses enligt förslaget enbart kombinationer av sådana dokumentslag som är leveranspliktiga som självständiga dokument. En skrift jämte t.ex. diabilder är således inte att betrakta som kombinerat material. Om diabilder utgör komplement till en skrift, skall emellertid diabliderna levereras tillsammans med skriften på samma sätt som tillbehör enligt punkten 2.

För att bildband, diabilder och liknande material skall bli leveranspliktiga förutsätts att materialet utgör komplement till ett pliktexemplar. Detta pliktexemplar kan vara av vilket dokumentslag som helst, men vanligen torde det bli fråga om en skrift. Med komplement avses, om man tar exemplet med skrift jämte diabilder, att det i skriften förutsätts att läsaren skall ha tillgång även till diabliderna. Det skall alltså råda en ganska fast förbindelse mellan dokumentslagen för att det ena skall anses utgöra komplement till det andra.

Enligt *andra stycket* skall pliktexemplar jämte tillbehör vara i samma skick som de exemplar som är avsedda att göras tillgängliga för allmänheten. När det gäller dokument som görs tillgängliga genom spridning av exemplar innebär detta självfallet att det skall röra sig om ett oavvänt exemplar. Bestämmelsen avses emellertid även vara tillämplig på dokument som görs tillgängligt genom visning. Pliktexemplar av t.ex. biograffilm skall således vara i samma skick som ett exemplar som används i samband med visning på biograf. Detta innebär att filmen måste vara av god kvalitet och det gäller oavsett om det rör sig om en svenskproducerad film som får behållas av ALB eller om en utländsk film som skall återlämnas efter kopiering.

34 §

Bestämmelserna i paragrafen har hämtats från 3 § andra och tredje styckena pliktexemplarsförordningen. I 3 § andra stycket stadgas att varje försändelse med pliktexemplar bör vara åtföljd av en förteckning över det material som ingår i försändelsen. Här

har ordet *bör* ersatts med *skall*, eftersom det har visat sig att den nuvarande regeln inte efterföljs i önskvärd utsträckning.

SOU 1992: 92
Kapitel 13

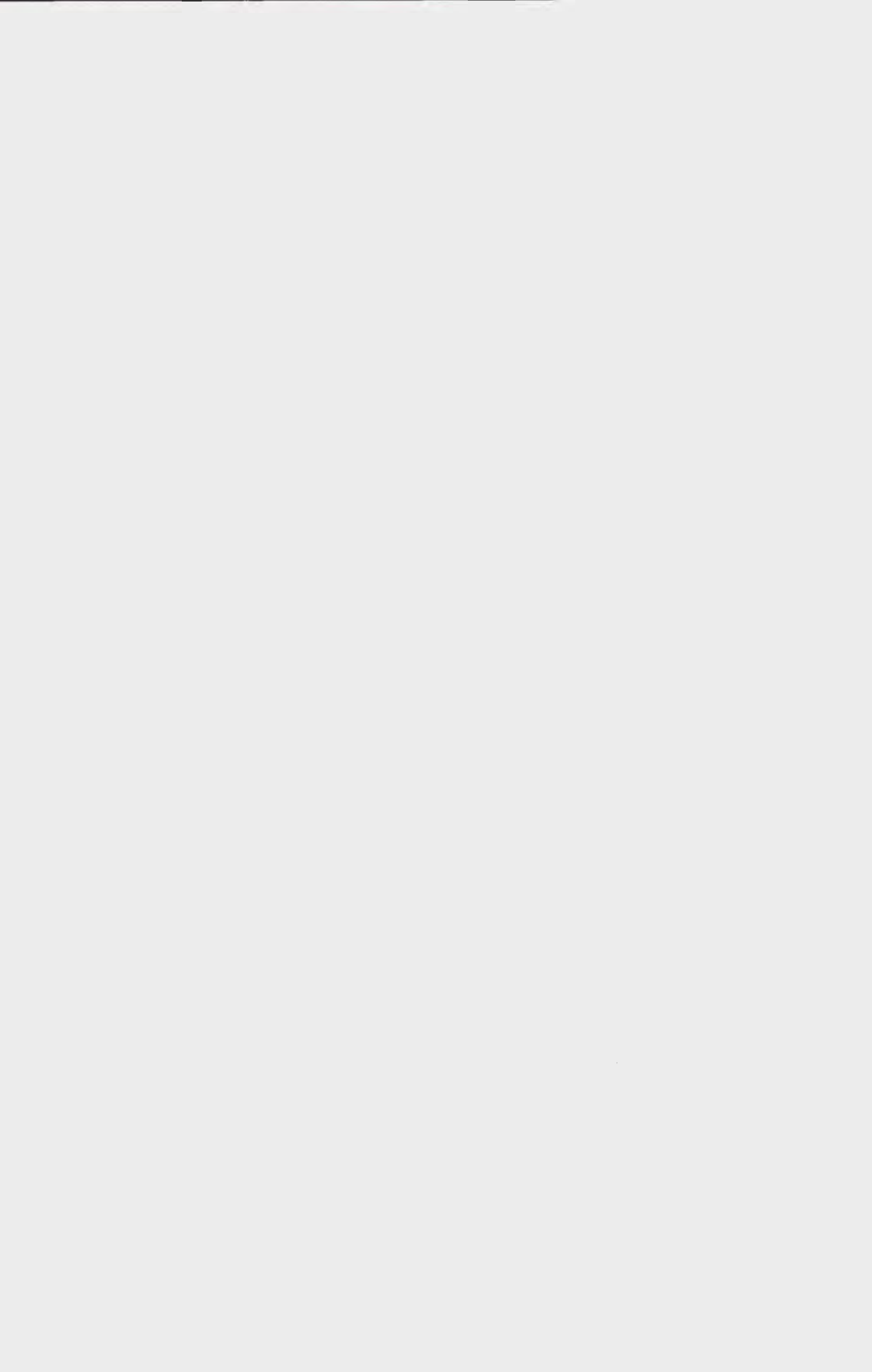
I 3 § första stycket pliktexemplarsförordningen stadgas att pliktexemplar skall lämnas på ett betryggande sätt. Detta har ansetts som så självklart att någon uttrycklig bestämmelse härom inte har tagits med här.

35 §

Bestämmelserna motsvarar 25 § pliktexemplarslagen. I *sista stycket* har länsrätten angetts som besvärinstans. Detta ligger i linje med vad som föreslås i domstolsutredningens betänkande (SOU 1991:106) Domstolarna inför 2000-talet.

36 §

Paragrafen motsvarar 26 § pliktexemplarslagen.

14.1 Allmänt

Jag har funnit att en pliktleveranslag, förutom de dokument som levereras enligt nu gällande lag, bör omfatta allmänt tillgängliga dokument av följande slag:

mikroformer

fixerade elektroniska dokument (andra än de som nu levereras till ALB)

film ej avsedd för offentlig visning (s.k. beställningsfilm)

radio- och TV-sändningar med begränsad räckvidd.

De alternativ som presenteras nedan utgår alla från denna uppfattning om vad som bör vara leveranspliktigt material.

De största akuta finansieringsproblemen vållas av radio- och TV-sändningar. Mikroformer och film ej avsedd för offentlig visning torde inte komma att levereras i så stora mängder att annat än marginella kostnader orsakas. De elektroniska dokument som avses ovan kommer utan tvivel att i en framtid vålla stora kostnader, men för närvarande gäller att antalet dokument ännu är litet och att hastigheten i tillväxten knappast kan bedömas. Dessa kostnader får behandlas i framtida anslagsframställningar från institutionerna.

Jag har redogjort för mikrofilmning av svensk dagspress (avsnitt 7.1.1). Enligt min uppfattning vore det önskvärt att även LiUB och SUB finge exemplar av tidningsfilmer gratis. Emellertid skulle det dra höga kostnader (drygt 600 000 kr.) att förse de två biblioteken med detta material. Inför de stora problem som återstår att lösa anser jag att medel inte bör användas till detta ändamål. SUB kan lätt använda KB:s material, och LiUB bör kunna använda fjärrlån.

Direktiven fastslår att en utgångspunkt för en ny pliktexemplarslag skall vara att den inte skall leda till ökade kostnader. Lagen har utformats så att den skall vara "kostnadsneutral", dvs. skall kunna tillämpas både vid lägre och vid högre ambitionsnivå. Jag utgår i nedanstående Alternativ I från att uppgifterna skall kunna fullföljas utan ökade kostnader, men föreslår även alternativ som ger bättre lösningar med större resursinsatser. Förslag till viss finansiering av de ökade kostnaderna lämnas.

Alternativ I söker lösa uppgiften med utgångspunkt från direktivens ståndpunkt att förslagen inte skall leda till ökade kostnader. Problemen kommer då huvudsakligen att drabba ALB och gälla radio- och televisionsprogram. Det har på annan plats framhållits att ett urval främst måste gälla det väldiga och till stor del repetitiva utbudet av dessa sändningar. ALB får rätt att mottaga allt radio- och televisionsmaterial, men har också rätt att avstå från att bevara. På så sätt får man där fria händer att över hela detta område välja ut det man anser angelägnast för bevarande och tillhandahållande.

Det nationella reservexemplaret avskaffas, och LUB får samma ställning som de övriga universitetsbiblioteken.

Beträffande de sex universitetsbiblioteken blir det varje universitets och varje universitetsbiblioteks sak att bedöma vilka resurser man bör lägga på bevarande och tillhandahållande av svenskt material. De skall motta, bevara och tillhandahålla dokument enligt föreskrifter som meddelas av respektive universitets styrelse.

14.2.1 Konsekvenser av Alternativ I

Av ekonomiskt nödvång tvingas man till att i förväg välja mycket selektivt bland radio- och televisionsprogram. En "kostnadsfri lösning" skulle kunna vara att mottagande institution gör urval över hela radio- och TV-området. Härmed menar jag att man för att få med t.ex. närradio skulle vara beredd att avstå från att bevara visst material ur rikstäckande radio- och TV-sändningar.

En nackdel i ovan föreslagna lösning är att den leder till att hela radio- och TV-området förvandlas till ett slags "gråzon", där man inte vet vad som finns och inte finns bevarat. Lösningen är därför synnerligen otillfredsställande. Den är i själva verket så otillfredsställande att ALB knappast bör vidtaga några större förändringar i sin bevarandepolitik, om man tvingas att leva enligt den "kostnadsfria lösningen". Lagförslaget ger ju institutionen möjlighet att fortsätta som förut, dvs. bevara rikstäckande sändningar och avstå från lokala. Detta är konsekvent och ger institutionen en stadga i hanteringen. Denna lösning medför emellertid andra mycket stora nackdelar; man går helt eller nästan helt miste om ett material som är viktigt för förståelsen av vårt samhälle. Lösningen kan endast tillgripas under förutsättning att inga ökade medel på något sätt kan ställas till förfogande.

Avskaffandet av det nationella reservexemplaret medför inte några besparingar, eftersom medel aldrig anslagits från statens sida till detta ändamål. Däremot kan det tänkas att andra universitetsbibliotek och KB ställs inför ökade svårigheter. Universitetsbiblioteken kan inte längre lita på att ett fullständigt exemplar

finns vid LUB, vilket kan leda till ökade kostnader för dem, och belastningen på nationalexemplaret vid KB kommer sannolikt att öka (avsnitt 8.3.1). Dessa konsekvenser kan förhoppningsvis motverkas av att man håller sambibliotekstanken levande och betraktar samlingarna som gemensamma, vilket innebär att man för en god tradition vidare.

14.3 Alternativ II

Alternativ II är detsamma som Alternativ I med viss kostnadsökning. Denna förorsakas av leverans av sådant material som nu är åsidosatt på ett särskilt påfallande sätt. Det är fråga om radio- och televisionssändningar, vilka inte kan omhändertas utan betydande ekonomiska konsekvenser. Härtill kommer vissa akuta tekniska problem och vissa likaledes akuta bevarandeproblem som har nära anknytning till pliktleverans och som kräver sin lösning inom de allra närmaste åren.

Radio- och televisionsprogram som nu ej är leveranspliktiga

LBK föreslog att två veckors sändningar bevaras av närradio- och kabel-TV-sändningar, varjämte ALB skall ha möjlighet att rekvidera särskilt intressanta program motsvarande ungefär en veckas sändningar, och beräknade kostnaderna för detta (betänkandet kap. 17). Man har vid ALB räknat om dessa siffror så att de motsvarar dagens läge och därtill lagt en beräkning av tänkta kostnader för att dokumentera de privatradiosändningar som kan antas bli tillåtna fr.o.m. den 1 januari 1993. Beräkningarna slutar på årskostnaden 2,375 milj.kr. Jag har, efter samråd med ALB, ansett det riktigt att dels lägga till två tjänster för att ta hand om kabel-TV, dels höja lönekostnaderna, varvid jag utgår från månadslön 15 000 kr. och lönekostnadspåslag 43 %. Detta ger en årskostnad på 3,15 milj.kr. Till denna summa skall läggas en ökad hyreskostnad på 350 000 kr., orsakad av att utrymme krävs för utökad personal. Tillsammans rör det sig om en årskostnad på 3,5 milj.kr.

Jag anser att de ovan nämnda kostnaderna medger att man bevarar vad som ovillkorligen måste betraktas som ett minimum, och vill prioritera detta ändamål före andra. Det är en kostnadsökning som direkt sammanhänger med en föreslagen ändring i lagen. Man kan diskutera huruvida denna leverans av nytt material verkligen är viktigare än bevarandet av det äldre material som beskrivs i nästa avsnitt, Bevarandefrågor. Vikten av att bevara material i farozonen har ju betonats på flera ställen i denna utredning. Jag anser mig dock i första hand ha ett uppdrag att föreslå leverans av dokument, och prioriterar därför på detta sätt.

Problemet att bevara dokumenten på lång sikt har tidigare knappast uppmärksammats i samband med frågan om pliktleveranser. Det har emellertid på senare tid kommit framstå allt klarare att varje dokumenttyp erbjuder problem, som endast kan lösas genom att medel förr eller senare sätts in för bevarandet.

I och med CD-ROM-teknikens framväxt under 1980-talet kunde det förefalla som om mikrofilmning fått en övermäktig konkurrent. Emellertid har mikrofilmningen väl hävdats när det är fråga om att förvara och tillhandahålla stora textmängder. Orsaker till detta är de låga framställningskostnaderna, den goda hållbarheten och den enkla tekniken vid återvinning. De elektroniska dokumentens hållbarhet är inte fastställd. Mikrofilmens hållbarhet torde vid försiktig hantering sträcka sig över århundraden, och filmen tål flera omkopieringar. Dessutom bör informationen kunna återvinnas i framtiden, då det enda som behövs därtill är det mänskliga ögat och ett förstoringsglas, medan de elektroniska dokumenten i detta avseende erbjuder helt andra problem. För räddningsaktioner inriktade på att bevara stora textmassor på litet utrymme är mikrofilmning alltså fortfarande aktuell, men jag anser inte att man i dagsläget bör binda sig för vilken teknik man bör använda i framtiden. Det är också möjligt att kombinera mikrofilm- och avancerad CD-teknik på så sätt att man har materialet på film och senare överför det man önskar i digital form, förhoppningsvis med en teknik som är effektivare och billigare än dagens. Det kan därför knappast vara fel att i dag sätta i gång en räddningsaktion med hjälp av mikrofilmning. Tekniken finns, och det material som en gång räddats kan senare om så erfordras behandlas ytterligare.

Det bör påpekas att man inte bara bevarar dokumenten på ett tryggare sätt med mikrofilmning/scanning, utan man får också ökade möjligheter att ställa dem till förfogande. Detta kan ske genom att man som nu skickar mikrofilm per post, men dokumenten kan också överföras på elektronisk väg och kan i princip skickas med sådan teknik vart som helst.

Den svenska dagspressen mikrofilmats nu i KB:s regi och KB ställer filmerna gratis till förfogande för GUB, LUB, UUB och UmUB. KB driver även ett projekt som innebär retrospektiv mikrofilmning av den svenska dagspressen.

Man kan emellertid gå längre än så och mikrofilma/scanna det svenska bestånd av trycksaker som stammar från tiden 1850 och framåt, dvs. från den period då det papper som kom till användning var av speciellt dålig kvalitet och snabbt förstörs. Det kan påpekas att man i Finland mikrofilmade sitt äldre material, inte enbart i syfte att rädda det som hotas av direkt förstörelse utan även för att skydda det äldre finska trycket. Man filmade ca 3 000 volymer om året.

Jag anser att medel bör anslås till överföring av det svenska materialet från ca 1850. Arbetet bör utföras i KB:s regi och utgå från det material som finns där, med suppleringar ur andra biblioteks bestånd. Kopior av det filmade/scannade materialet bör erbjudas andra bibliotek till självkostnadspris.

Medelsbehovet för överföringen kan inte beräknas nu. Det nedan (avsnitt 14.4) nämnda FoU-projektet för papperskonservering har ännu inte kommit fram till hållbara kostnadsberäkningar av räddningsinsatser. Det bör anses vara en av dess uppgifter att föreslå metod och beräkna kostnader för verksamheten på lång sikt.

Det kan emellertid redan nu konstateras att mycket material är i akut fara. Det moderna Sveriges framväxt dokumenteras ofta i skrifter som är framställda på mycket dåligt papper. Dokumenten är i hög grad efterfrågade av forskare. Det kan vara fråga om broschyrer, flygblad, affischer, företagstryck och tidningar, utgivna av sammanslutningar, företag eller enskilda personer; företrädande de mest skilda åsikter i olika frågor som politik, religion, ekonomi, nykterhet, försvar m.m.

En början av ett större projekt bör rimligen vara att man startar med det mest utsatta materialet, men man kan också tänka sig att arbeta i tidsföljd. Dessa praktiska problem kan inte lösas här, men man kan ta som en utgångspunkt att överföra ett års material under ett år; detta är utgångspunkten även för ALB:s överväganden nedan. Kostnaden kan mycket grovt skattas till två miljoner kronor om året. Den erfarenhet som vinnas under detta arbete kan utnyttjas i fortsättningen i ett tänkt större sammanhang (se avsnitt 14.4 Arbetsuppgifter för bevarande på lång sikt, punkt 1) och leda till justeringar i arbetstakt och kostnadsberäkning.

Hållbarheten hos de mikroformer och filmer som levererats och levereras som pliktexemplar torde vid försiktig behandling inte orsaka problem som kräver omedelbara insatser.

När det gäller bevarandet av elektroniska dokument är problemen akuta. De första elektroniska dokument som levererats som pliktexemplar är de inspelningar av ljud och bild som finns hos ALB sedan slutet av 70-talet. Osäkerheten är stor då det gäller hållbarheten hos elektroniska dokument överhuvudtaget, men här står man inför det mycket konkreta problemet att dessa äldre dokument visar tecken på åldrande. Härtill kommer ett annat problem: den snabba tekniska utvecklingen har lett till att det äldre materialet numera endast kan spelas upp på apparatur som ej längre finns i handeln. Slutsatsen är att detta äldre material måste konverteras. Detta innebär att ALB under ett antal år framåt behöver en permanent konverteringsfunktion, vilken inte ryms inom budgeten. Den tekniska personalen är nämligen fullt sysselsatt med att föra över pliktexemplar av film till videogram och framställa studiekopior för forskningsändamål. ALB gjorde år 1990 beräkningar av kostnaderna för konvertering och utgick därvid

ifrån att man bör kunna konvertera ett års sändningar på ett år. Det kan här påpekas att kopiering av en timmes sändning tar en timme jämte tid för för- och efterarbeten; den sammanlagda tiden uppgår i själva verket till ca två timmar. Det mest hotade materialet motsvarar drygt fyra och ett halvt års sändningar och utgörs av ca 25 000 kassetter inspelade på systemet VCR 1500. Den årliga kostnaden skulle bli ca 6 milj.kr., vartill kommer en engångsinvestering på ca 3,6 milj.kr. som utslagen på avskrivningstiden fem år ger en ytterligare kostnad om 0,72 milj.kr. per år. Totalt blir alltså kostnaden 6,72 milj.kr. per år. Jag anser att medel bör anslås enligt ALB:s beräkningar under fem år för en första räddningsinsats. Jag anför nedan under Alternativ III ytterligare överväganden om konvertering av elektroniskt material.

14.3.1 Konsekvenser av Alternativ II

Ovan har beskrivits konsekvenserna när det gäller bevarande och tillhandahållande av dokument: ett hittills försummat material omhändertas på miniminivå; personal vid ALB ges tillfälle att ägna sig åt de akuta problem som följer av att nytt material utväljs och tas om hand; förstörelse av det mest utsatta materialet både vid KB och ALB avvärjs med vad som skulle kunna kallas en snabbtryckning.

Sammanfattningsvis är de ekonomiska konsekvenserna följande:

Omhändertagande av sändningar som nu ej är leveranspliktiga: 3,5 milj.kr. om året i framtiden.

Bevarandet av äldre material hos KB: 2 milj.kr. årligen under fem år, totalt 10 milj.kr.

Bevarande av äldre material hos ALB: 6,72 milj.kr. under fem år, totalt 33,6 milj.kr.

Sammanlagda beräknade kostnader per år:

år 1-5: 12,22 milj.kr. (radio/TV 3,5, bevarande KB 2, bevarande ALB 6,72)

år 6-: 3,5 milj.kr. (radio/TV 3,5).

För tio år framåt blir den sammanlagda kostnaden 78,6 milj.kr.

14.4 Alternativ III

Det utmärkande för både Alternativ I och Alternativ II är att de inte löser några problem för framtiden annat än att de nödtorftigt tar hand om ett hittills helt försummat material (närradio m.m.). Klart är att man på längre sikt behöver en annan lösning. Nedan görs vissa överväganden som inte enbart rör dokument som är aktuella för pliktleveransuppgifter utan även går in på angränsande områden. Ett samarbete krävs följaktligen mellan olika beva-

rande och tillhandahållande institutioner. Jag tänker mig att man i framtiden måste ha ett utvidgat samarbete mellan olika institutioner i avsikt att bevara det svenska kulturarvet.

Med utgångspunkt i resonemanget om att vi bör bevara yttningar av svenskt samhälle och liv och tillgodose rättssamhällets krav behöver vi den dokumentation vi har av det traditionella materialet. Av nytt material behöver vi i princip samma goda dokumentation. Detta är relativt lätt när det gäller vissa dokumenttyper, nämligen mikroformer, s.k. beställningsfilm och fixerade elektroniska dokument. Det bereder svårigheter framför allt i fråga om radio- och TV-sändningar. Riktlinjer för bevarandet har diskuterats ovan (avsnitt 10.2.8).

Betydande resurser måste satsas på bevarande på lång sikt. Detta innebär konvertering av stora mängder material till modernare och hållbarare medier. Det innebär också att betydande medel måste satsas på utveckling och tillämpning av nya metoder.

Arbetsuppgifter för bevarande på lång sikt

1. Planering av projekt för att bevara dokument, främst elektroniska, på lång sikt

Riksarkivet har ett sektorsansvar när det gäller bevarandet av dokument på olika medier och gör på detta område insatser av stor vikt även utanför den egna arkivsektorn. Det åligger RA att samråda med ALB i frågor av gemensamt intresse. Ett nationellt samverkansprojekt, FoU-projektet för papperskonservering, drivs av RA, Krigsarkivet, KB, universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund och Uppsala, Statens lantmäteriverk och Riksantikvarieämbetet. Ett omfattande arbete pågår vid det s.k. författningsprojektet vid RA. Arbetet syftar till att fastställa tekniska krav för olika databärande såsom papper, medier för ADB-upptagningar, mikrofilm m.m. I samma frågor bedriver man också standardiseringsarbete.

Ovan har berörts de insatser som är nödvändiga för att ALB i längden skall kunna fylla sin uppgift. Om man satsar på en överföring till modernare media, kan man givetvis inte nöja sig med att använda gängse, dvs. snart föråldrad, teknik utan man behöver tillgång till kvalificerat tekniskt kunnande. Detta kunskapsbehov gör inte halt vid någon sektorsgräns utan sträcker sig över flera områden, i första hand biblioteks-, arkiv- och museiområdena, såsom väl illustreras av det nationella samverkansprojektet om papperskonservering och av arbetet med tekniska krav och standardisering vid RA.

En person arbetar nu på heltid i riksarkivets regi med projektet papperskonservering. Projektet beräknas pågå även under perioden 1993/94-1995/96 och bör ses som en inledning till ett bevarandeprogram med nationell räckvidd för bibliotek och arkiv. F.n. arbetar 2-3 personer vid Riksarkivet inom det s.k. författ-

ningsprojektet, men antalet kan minska när man hunnit arbeta igenom problemen och endast revidering och uppföljning kvarstår. För allt som har med bevarande av dokument att göra gäller att man behöver utarbeta tekniska krav, bedriva standardiseringsarbete, ge råd och upplysningar, följa med den tekniska utvecklingen samt bedriva eller initiera forsknings- och utvecklingsarbete. Man bör i detta sammanhang även uppmärksamma möjligheten att bevara den datafil som numera ofta ligger till grund för mångfaldigande. Detta innebär att FoU-projektet för papperskonservering behöver kompletteras med insatser för bevarande av i första hand elektroniska dokument. Huruvida man bör arbeta i ett eller flera projekt blir en uppgift för den nedan föreslagna utredningen att klargöra.

Det är omöjligt att utan närmare utredning klargöra vilka behov av insatser som finns, vilken finansiering som behövs samt var och hur arbetet skall utföras. Inte minst gäller det att fastställa vilka samordningsinsatser som behövs i framtiden inom närliggande områden, varmed i första hand avses biblioteks-, arkiv- och museivärlden. Givetvis gäller att befintliga institutioner, t.ex. Statens provningsanstalt, bör engageras i bevarandearbetet, men det är oklart i vilken utsträckning bibliotek, arkiv och museer behöver egen kompetens och var denna i så fall skall finnas. Kostnaderna för att utreda på vad sätt det ovan nämnda bevarandeprojektet kan utvidgas eller kompletteras med annat projekt, så att främst de elektroniska dokumenten omfattas, beräknas till ca 1 milj.kr. under ett år. ALB, KB och RA bör få i uppdrag att i samarbete ansvara för en sådan utredning.

2. Mikrofilmning/scanning av pappersdokument

Överföringen av material vid KB bör fortgå. Bland de dokument som är aktuella märks affischsamlingen. KB har landets i särklass största affischsamling omfattande ca 450 000 enheter. Genom ett pilotprojekt har de i samlingen ingående politiska affischerna, ca 17 000, filmats med ny färgfilms- och kamerateknik. Samtidigt har en metod för datorbaserad registrering och ämnesökning utarbetats. Detta projekt är nu vilande i brist på medel. Jag utgår från att man i framtiden vid överföring av dokument använder en del av de medel som kan erhållas till att bevara denna samling och göra den tillgänglig men vill inte i detta läge prioritera detta arbete framför andra viktiga insatser för att rädda och tillgängliggöra hotade dokument. Affischprojektet är kostnadsberäknat till 10 milj.kr., fördelade på fyra år.

3. Bevarande av elektroniska dokument

Bevarandet av moderna elektroniska informationsbärarna erbjuder svårigheter av två olika slag: den korta eller okända livslängden hos informationsbärarna och den snabba omsättningen av tekniska system. De moderna formaten, särskilt på videosidan, är

under ständig utveckling och därför kortlivade. Man kan inte räkna med längre livslängd än tio år för ett system som nyttjas av professionella användare. Att ALB använt system som nu är föråldrade ligger alltså i sakens natur.

Elektronisk lagring sker med olika metoder. Analog magnetisk lagring medför stora problem. Kvaliteten försämras i och med att informationsbäraren används, och det sker även kvalitetsförlust vid lagring. Omkopiering medför kvalitetsförlust. Även digitala system som använder magnetisk lagringsteknik har osäker hållbarhet. Här är det en fördel att omkopiering inte medför kvalitetsförlust. Optiska lagringsmetoder anses ha bättre hållbarhet än de magnetiska, men även här råder viss osäkerhet. Det är också osäkert om CD-tekniken kommer att ge tillräcklig packningstäthet så att rörliga bilder kan återges med god kvalitet. Svaret på dessa frågor kan förhoppningsvis ges inom det närmaste decenniet.

Det torde för ögonblicket inte vara klokt att räkna med hållbarhet för längre tidsrymder än något decennium. Det är möjligt att framtiden kan erbjuda möjligheter att lagra stora datamängder på ett sådant sätt att informationen inte förändras och kan återvinnas efter mycket lång tid. Innan tekniken når så långt genomgår arkivmaterial av olika slag ett kritiskt skede och torde få genomgå mer än en omkopiering. Som ett exempel på dagens problem kan man nämna det myckna arbete som RA:s magnetband kräver (avsnitt 7.2.3).

ALB startade sin verksamhet 1978 och mottog från början leveranser av det ljud- och bildmaterial (film, videogram, fonogram, inspelade radio- och TV-sändningar) som skall levereras enligt pliktexemplarslagen, jämte annat material av liknande slag som är av intresse för vårt kulturarv. De äldsta pliktexemplaren är alltså nu 14 år gamla och är nu i farozonen. Ovan under Alternativ II föreslås akuta hjälpåtgärder för detta material (VCR-kassetter).

Emellertid är även de senare videosystem som utnyttjats hos ALB på väg ut ur marknaden. Efter VCR-kassetterna är alltså det övriga TV- och filmmaterialet i behov av omkopiering. En permanent funktion för sådan verksamhet är nödvändig under avsevärd tid framåt. I själva verket är det omöjligt att tänka sig att man i längden dels tar in nytt material ständigt, dels hela tiden håller på att omkopiera det gamla materialet. Med nuvarande metoder skulle arbetskraftskostnaderna snart bli överväldigande. Den enda lösningen är att automatisera förfarandet för att överleva fram till dess att tekniken gett oss bättre möjligheter att bevara och tillhandahålla stora mängder dokument på ringa utrymme och med god beständighet. ALB har därför tillsammans med Sveriges Radio AB inlett diskussioner med Tandberg Data i Norge, som tagit fram ett system för lagring av digitalt komprimerat ljud. Syftet är att pröva en modell av ett helautomatiserat system för arkivering av radiosändningar. Det uppges att alla komponenter

finns tillgängliga för att skapa det ovan nämnda systemet. Fortsatt utvecklingsarbete behövs för att skapa detta system och göra det praktiskt användbart. Det bör framhållas att framtiden synes erbjuda goda lösningar på problem som nu, i ett övergångsskede, kan uppfattas som besvärande och kostsamma.

Nästa steg måste bli ett liknande system för rörliga bilder. Förutsättningarna är svårare, eftersom det krävs mycket utrymme för att lagra bildsekvenser i digital form. Detta arbete kräver inte bara utvecklings- utan även forskningsresurser.

Kostnader för konvertering av material vid ALB har tidigare beräknats under Alternativ II till 6,72 milj.kr. om året under en tid av fem år, sammanlagt 33,6 milj.kr. Konvertering måste fortsätta under de följande åren, och ingen bestämd gräns kan sättas. Här beräknas sex miljoner kronor per år under ytterligare fem år, vartill kommer att viss nyanskaffning av apparatur måste ske under denna tid. Denna uppskattas till samma kostnad som för de första fem åren, dvs. utslaget på fem år 0,72 milj.kr. per år. Totalt blir årskostnaden följaktligen 6,72 milj.kr. om året under fem år, tillsammans 33,6 milj.kr.

Emellertid är bevarandet och tillhandahållandet av de elektroniska dokumenten inte någon fråga enbart för ALB. KB står inför samma problem. Man mottar redan i dag s.k. kombinerat material, i vilket vanligen ingår tryckt skrift i kombination med annat medium, som kan vara t.ex. ett videogram.

Från Sveriges Television AB, SVT, har inkommit en skrivelse, daterad den 7 maj 1992, med titeln "Till Pliktleveransutredningen ang. behovet och nödvändigheten av räddningsåtgärder för videoband, vars beständighet hotas bl.a. av åldrandeprocesser". Dessa räddningsåtgärder skulle bestå i man går igenom ett mycket stort material av äldre band och överför dem som är speciellt illa medfarna. Man tänker sig att det blir nödvändigt att i första hand överföra ca 6 000 band till en kostnad av ungefär en miljon kronor om året i 8,5 år, sammanlagt 8,3 milj.kr. Därefter återstår ett stort antal band, ca 32 000.

Dessa band, sammanlagt ca 38 000, är av företagets arkivkommitté utvalda att "arkiveras för gott", vilket innebär att det är frågan om sändningar man anser speciellt värdefulla och som utgör ett litet urval av allt som sänts. De är bevarade med sådan standard att det är möjligt att återutsända dem; banden har alltså en högre teknisk kvalitet än referensbanden, givetvis om man bortser från den skada de eventuellt tagit.

Ett speciellt intresse knyter sig till de 6 000 band som man i första hand tänkt sig att rädda. De är i stort sett alla från tiden före ALB, dvs. före den 1 juli 1978. Det är mycket angeläget att dessa band sparas, då de dels är ett viktigt vittnesbörd om svenskt samhälle och historia, dels är unika. Jag anser det dock lämpligt att SVT i första hand söker möta dessa kostnader med egna medel. Om staten skulle anslå särskilda medel, bör man tillse att

banden tillhandahålls på samma sätt som materialet vid ALB. Situationen i nuläget är den att genom ett avtal mellan SR och ALB har forskare vid ALB tillgång till SVT:s band men får själva betala kostnaden för den kopia de får utnyttja. För ALB:s eget material betalar forskaren en rätt obetydlig summa för en kassett, medan kostnaden för att få en kopia av SVT:s material är många gånger högre.

4. Vissa insatser på närliggande områden: konvertering av nationalbibliografin, insatser för bevarande av fotografi

KB anför i sin fördjupade anslagsframställning 1993/94–1995/96 att man avser att konvertera den svenska nationalbibliografin till maskinläsbar form. Man har redan arbetat igenom perioden 1926–1955 och kommer i första hand att satsa på perioderna 1900–1925 och 1956–1975, så att man 1996 kan erbjuda hela 1900-talets produktion i maskinläsbar form. Kunskap om den svenska tryckproduktionen kan på detta sätt spridas effektivare både inom och utom landet, vilket utgör ett viktigt led i tillhandahållandet. Konvertering av nationalbibliografier står högt på listan över insatsområden i den av EG antagna "Action Plan for Libraries" och står även i samklang med svenska internationella engagemang (avsnitt 8.1.4). Kostnaderna beräknas till tre miljoner kronor under den nämnda treårsperioden, fördelade på en miljon kronor om året. Jag tillstyrker att medlen anslås.

"Skript" innefattar enligt definitionen även fast bild. De bilder som faller inom utredningens intresseområden är de allmänt tillgängliga, dvs. i första hand vykort. Insamling, bevarande och tillhandahållande av dessa torde inte erbjuda några speciella svårigheter, och de utgör endast en ganska liten del av vårt kulturarv på detta område, där Nordiska museet har ett särskilt ansvar. Man föreslår där i en rapport med titeln Foto i focus från våren 1992 att det fotosekretariat som funnits vid museet sedan 1990/91 utvidgas och får en fastare form. Jag vill framhålla att det är en stor och angelägen uppgift att bevara det kulturarv som utgörs av fotografier och att samarbete där krävs mellan bibliotek, museer och arkiv. Det bör uppmärksammas att ett betydande arbete för att bevara det norska kulturarvet i form av fotografi utförts vid Nasjonalbibliotekavdelninga i Rana. Utvecklingen på området bör följas i samarbete med berörda institutioner, i första hand Nordiska museet, KB och ALB.

14.4.1 Konsekvenser av Alternativ III

Det har ovan framhållits att konsekvenserna av detta alternativ blir att samhället långsiktigt bevarar och tillhandahåller det material som belyser vårt kulturarv och samtidigt tillfredsställer medborgarens krav på kunskap och insyn. Långsiktigheten bör beto-

nas; i bevarandehänseende löser Alternativ I inga problem alls och Alternativ II ger endast möjlighet till vissa insatser av ringa räckvidd.

Kostnaderna kan sammanfattas på följande sätt, varvid man skall beakta att Alternativ III utgör Alternativ II jämte tillägg:

Planering av projekt för att bevara dokument, främst elektroniska, på lång sikt: en miljon kronor under ett år.

Mikrofilmning/scanning: Det stora projekt som innebär att man överför det svenska trycket fr.o.m. 1850 ("Projekt 1850") till annat medium fortsätter; det kan i dag inte kostnadsberäknas.

Fortsatt överföring av elektroniska dokument vid ALB: 6,72 milj.kr. om året under tio år (6,72 milj.kr. om året under fem år enligt Alternativ II jämte lika mycket under ytterligare fem år), totalt 67,2 milj.kr.

Kostnader för att överföra material vid SVT: ca 1 milj.kr. om året under 8,5 år, totalt 8,3 milj.kr.

Sammanlagda beräknade kostnader per år anges nedan. För att helhetsbilden skall framgå, uppförs också kostnader för det fr.o.m. år sex ej kostnadsberäknade "Projekt 1850" och för Alternativ II.

år 1: 2 milj.kr. (utredning 1, SVT 1). Därtill kommer 12,22 milj.kr., vari "Projekt 1850", i Alt. II.

år 2-5: 1 milj.kr. (SVT 1). Därtill kommer 12,22 milj.kr., vari "Projekt 1850", i Alt. II

år 6-8: 7,72 milj.kr. (ALB 6,72, SVT 1) + "Projekt 1850". Därtill kommer 3,5 milj.kr. i Alt. II.

år 9: 7,02 milj.kr. (ALB 6,72, SVT 0,3) + "Projekt 1850". Därtill kommer 3,5 milj.kr. i Alt. II.

år 10: 6,72 milj.kr. (ALB 6,72) + "Projekt 1850". Därtill kommer 3,5 milj.kr. i Alt. II.

De sammanlagda kostnaderna för de första tio åren enligt Alternativ III, vari Alternativ II ingår med 78,6 milj.kr., uppgår således till 121,5 milj.kr., vartill skall läggas kostnader för "Projekt 1850" under åren 6-10.

14.5 Finansiering

Det har inte varit lätt att finna möjligheter till besparingar. Dock bör ALB upphöra att betala ca 750 000 kr. årligen för att ersätta bandkostnader för SR:s programföretag (se avsnitt 5.2.2). Arrangemanget lever kvar från den tid då SR:s programföretag var de enda som levererade radio- och TV-program till ALB, och det kunde då förefalla likgiltigt om kostnaden låg på ALB eller på det huvudsakligen med allmänna medel finansierade SR. Övriga leverantörer av referensband till ALB får själva betala sina bandkostnader.

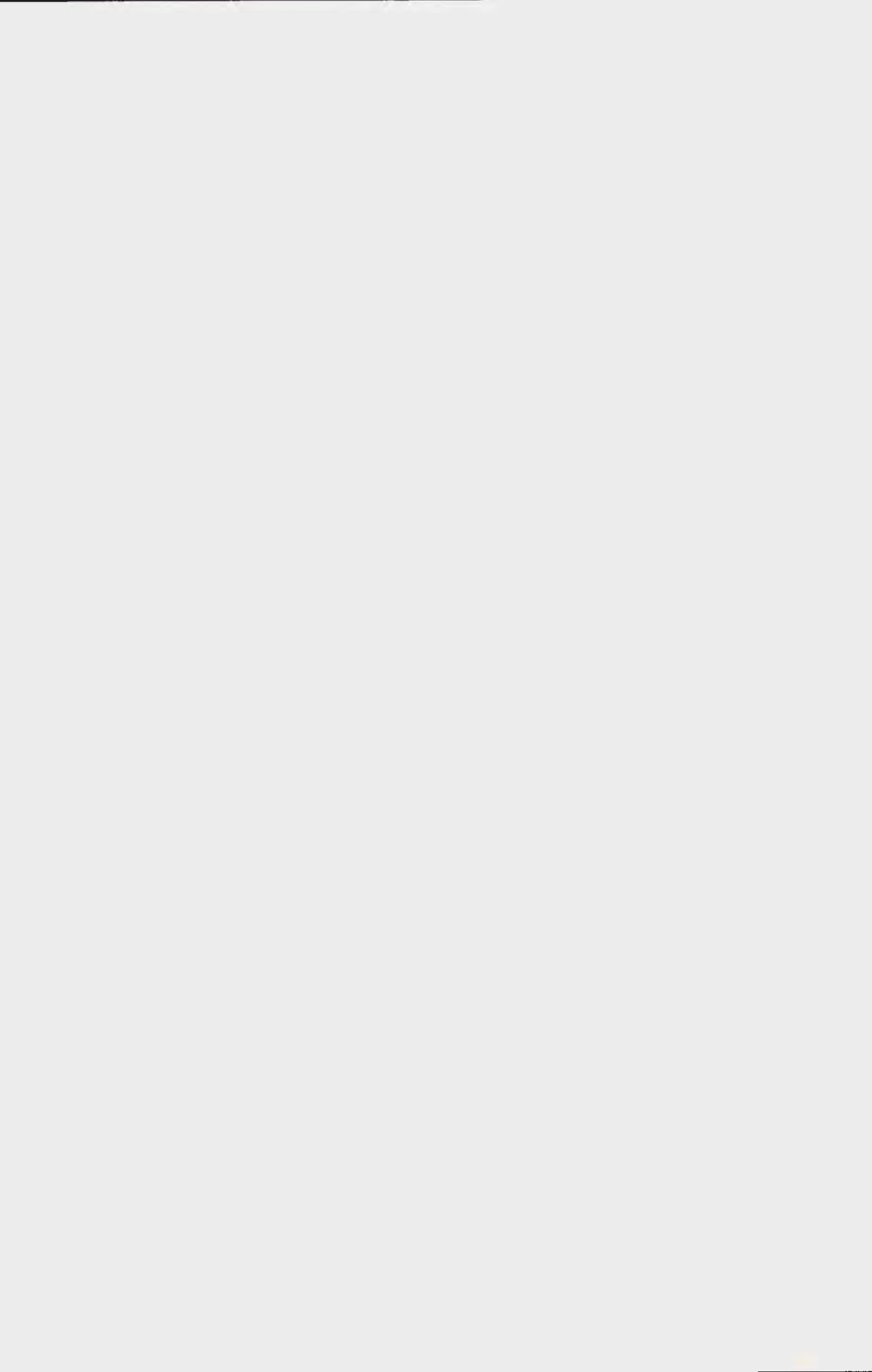
För bevarande av inspelningar av TV-material kan flera lösningar tänkas. En väg är att utnyttja medel från SR:s teleavgifter till en sådan finansiering. Andra vägar är följande:

Som framgått tidigare, har Sveriges Television AB, SVT, inkommit med en skrivelse om behovet av räddningsåtgärder för videoband, vars beständighet hotas bl.a. av åldrandeprocesser. I första hand rör det sig om ca 6 000 band till en kostnad av ungefär en miljon kronor om året under åtta och ett halvt år eller sammanlagt 8,3 milj.kr., i andra hand ca 32 000 band till en framtida kostnad av minst den anförda årliga miljonen kronor. Det tycks mig rimligt, att SVT får bekosta dessa räddningsåtgärder ur sina samlade allmänna medel.

Programföretaget utnyttjar vidare ALB som arkiv. ALB förvarar band av tidigare program av en sådan kvalitet, att de kan utnyttjas för programverksamheten. Genom att SVT kan tillgodogöra sig denna tjänst och också använda ALB:s förvarade band till att förse andra TV-företag med material på en kommersiell basis förefaller det mig acceptabelt, att företaget också här bör bekosta ytterligare räddningsåtgärder vid ALB. Det är vidare väsentligt, att det inledda samarbetet mellan ALB och SR i form av diskussioner med Tandberg Data i Norge fortsätter, i avsikt att få fram en modell till ett helautomatiserat system för arkivering av radiosändningar. I framtiden måste också ett liknande system för rörliga bilder tas fram. Det ligger här i SR:s intresse att få fram lösningar, som också kan gynna ALB, varför de hittillsvarande villkoren bör gälla för utvecklingsarbetet.

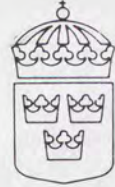
Jag föreslår därför att förhandlingar tas upp i dessa frågor för att bevara och tillhandahålla radio- och TV-inspelningar och samtidigt tillgodose ALB:s utgiftsbehov.

Då det gäller den föreslagna utredningen och KB:s behov, bör de tillgodoses genom allmänkulturella och forskningsinriktade insatser. Mot bakgrund av de värden det här rör sig om och den tidigare omtalade finländska satsningen på mikrofilmning av all litteratur alltifrån början och framåt tycks det mig, som om en sådan ekonomisk satsning vore fullt möjlig. Jag föreslår, att statliga medel ställs till förfogande för att rädda och bevara hotat material och på sikt åstadkomma hållbara lösningar överhuvud.

ALB:	Arkivet för ljud och bild
AV:	audio-visuell
BBC:	British Broadcasting Corporation
Bernkonventionen:	Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. De stater, däribland Sverige, som är anslutna till konventionen bildar en union för ömsesidigt skydd av litterära och konstnärliga verk.
BEU:	Biblioteksexemplarsutredningen. Tillsattes 1988, publicerade betänkandet Översyn av lagen om pliktexemplar, SOU 1989:89.
CD:	Compact Disc
CD-ROM:	Compact Disc Read Only Memory
DAK:	Dataarkiveringskommittén, tillsattes 1967, publicerade betänkandet Bevara ljud och bild, SOU 1974:94.
Ds:	Departementsserien
Ds U:	Departementsserien/Utbildningsdepartementet
GUB:	Göteborgs universitetsbibliotek
hm:	hyllmeter
IFLA:	International Federation of Library Associations and Institutions
KB:	Kungl. biblioteket
Knowledge Warehouse:	Se Knowledge Warehouse. Report on phase 1 of the project. Vol. 1-2. Publishers Databases 1987.
KrU:	Kulturutskottets betänkande
LBK:	Ljud- och bildbevarandekommittén. Tillsattes 1986, publicerade betänkandet Ljud och bild för eftervärlden, SOU 1987:51.
LIBRIS:	ett nationellt datorbaserat biblioteks- och informationssystem som syftar till samutnyttjande av de svenska forsknings- och specialbibliotekens resurser
LiUB:	Linköpings universitetsbibliotek
LUB:	Lunds universitetsbibliotek
NBR:	Nasjonalbibliotekavdelinga i Rana
NF:	Norsk filminstitut
NJA:	Nytt Juridiskt Arkiv
NKR:	Norsk rikskringkasting
NOU:	Norges offentlege utgreiingar

Pliktexemplars- förrordningen:	Förordning (1978:779) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, med ändringar
Pliktexemplars- lagen:	Lag (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, med ändringar
Prop.:	proposition
RA:	Riksarkivet
RF:	Regeringsformen
rskr.:	riksdagsskrivelse
SAOB:	Svenska Akademiens ordbok
SFI:	Stiftelsen Svenska filminstitutet
SFS:	Svensk författningssamling
SOU:	Statens offentliga utredningar
SR:	Sveriges Radio AB
SUB:	Stockholms universitetsbibliotek
SVAR:	Svensk arkivinformation, som är en byrå inom Riksarkivet, tillhandahåller kyrkoarkivalier i mikroform
SVT:	Sveriges Television AB
TF:	Tryckfrihetsförordningen
UAP:	Universal Availability of Publications
UBCIM:	Universal Bibliographic Control and Internatio- nal MARC (machine-readable catalogue)
UBO:	Universitetsbiblioteket i Oslo
UmUB:	Umeå universitetsbibliotek
URL:	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
UUB:	Uppsala universitetsbibliotek

Kommittédirektiv

Dir. 1991:28

Utredning om reglerna för bevarande av skrifter och ljud- och bildupptagningar m.m.

Dir. 1991:28

Beslut vid regeringssammanträde 1991-05-02

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Göransson, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas för att göra en översyn av reglerna för bevarande av skrifter och ljud- och bildupptagningar m.m.

Bakgrund

Lagen (1978:487, ändrad senast 1990:1480) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar (pliktexemplarslagen) innebär att exemplar av allt som trycks och förläggas i Sverige skall levereras till kungl. biblioteket och samtliga universitetsbibliotek. Kungl. biblioteket har i egenskap av landets nationalbibliotek skyldighet att bevara allt inlevererat material. Universitetsbiblioteket i Lund har dessutom skyldighet att bevara det s.k. nationella reservexemplaret, även avsett för tillhandahållande utanför det egna biblioteket. Kopior av ljud- och bildupptagningar skall inlevereras till arkivet för ljud och bild.

Utvecklingen inom såväl den grafiska tekniken som datatekniken har medfört att begreppet skrift inte längre har samma entydiga innebörd.

Regeringen tillkallade av den anledningen en särskild utredare sommaren 1988 med uppdrag att se över bestämmelserna om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar till den del de avsåg skrifter samt anpassa bestämmelserna till rådande tekniska förutsättningar.

Utredaren redovisade sitt uppdrag i september 1989 i betänkandet (SOU 1989:89) Översyn av lagen om pliktexemplar. Utredarens förslag, som bl.a. innebar bevarande av "elektroniska dokument" och dokument i mikroform men uteslöt dataregister och databaser "on line", remissbehandlades och

fick ett positivt mottagande av många myndigheter. Avgörande invändningar framfördes dock ur juridiska aspekter framför allt mot bristen på begreppsdefinitioner och att det därigenom inte klarlagts möjligheterna att avgränsa vilka typer av material, som skulle omfattas av bestämmelserna.

Lagbestämmelserna har även blivit föremål för utredning med avseende på ljud- och bildupptagningar. Ljud- och bildbevarandekommittén lämnade 1987 betänkandet (SOU 1987:51) Ljud och bild för eftervärlden.

Utredningen föreslog bl.a. en utökning av pliktleveranserna till att avse också närradiosändningar och lokala egensändningar i kabelnät. På filmområdet föreslogs även vissa förändringar. Kopplingen mellan censurgranskning och leveransplikt bör, enligt utredningen, upphävas. All film, som har gjorts tillgänglig för allmänheten, skall således enligt förslaget omfattas av leveransplikt. Även detta betänkande har remissbehandlats. Remissynpunktterna var i huvudsak positiva.

Det kan i detta sammanhang nämnas att vissa ändringar i pliktleveranslagen med anledning av prop. 1989/90:70 om våldsskildringar i rörliga bilder m.m. har trätt i kraft den 1 januari 1991. Dessa ändringar berör emellertid inte leveransskyldighetens omfattning.

Bevarandet av tryckta skrifter har lång tradition i Sverige. Härigenom har det varit möjligt att till kommande generationer bevara de viktiga delar av kulturarvet som består av vad som tryckts i landet. De samlingar, som härigenom byggts upp i landets universitetsbibliotek, har stort värde för forskning inom en rad ämnesområden. Kungl. biblioteket har som landets nationalbibliotek ett vidare ansvar av allmänskulturell art, då bibliotekets avnämre inbegriper inte bara forskare utan även enskilda medborgare, kulturinstitutioner, förvaltning och näringsliv. Den formella regleringen av hithörande frågor återfinns i pliktexemplarslagen och i förordningen (1978:779) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar (ändrad senast 1990:993).

Principen om skyldighet att till staten leverera in exemplar av allt som trycks kom till vid en tid, när urvalet av vad som gick till tryckning var betydligt mer exklusivt än för närvarande. Det som hade valts ut för att tryckas kunde därigenom nästan definitionsmässigt också antas vara så intressant att det borde bevaras till eftervärlden.

Stora förändringar har sedermera skett. Framställningen av olika typer av tryckt material har nu en helt annan omfattning än tidigare. I och med att tryckeritekniken har utvecklats och förbilligats används den nu också i betydligt fler sammanhang än tidigare. Detta innebär att nu också stora mängder av mer alldagligt material omfattas av skyldigheten att lämna pliktexemplar.

Samtidigt har nya former för att reproducera skrift, ljud och bild utvecklats och på kort tid fått stor spridning. Skyldigheten att för bevarande leve-

rera exemplar av allt som framställs har vidgats och omfattar nu också icke-tryckta medier. Också med avseende på ljud- och bildframställningar har en snabb utveckling ägt rum, som inneburit såväl kraftigt ökat utbud som en rad nya former. De nya medierna medför också problem med att avgränsa vad som bör omfattas av pliktleveransskyldigheten.

Skyldigheten för tryckare och andra producenter att inleverera exemplar motsvaras också av en skyldighet för staten att bevara dessa för framtiden. Också här har pliktexemplarslagen i dagens situation lett till förhållanden, som är helt andra än de som gällde vid lagens tillkomst. Nu levereras årligen ca 1 000 hyllmeter material till vardera kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Lund. Universitetsbiblioteket i Lund mottar mikrofilmad dagspress i lägre omfattning än kungl. biblioteket. Det innebär att universitetsbiblioteket får i det närmaste, men inte fullt ut, lika många hyllmeter per år som kungl. biblioteket. De övriga universitetsbiblioteken tar emot svenskt material omfattande 400-500 hyllmeter årligen. Därtill kommer leveranserna till arkivet för ljud och bild, som omfattar 300 hyllmeter band per år.

Uppdraget

Mot denna bakgrund är det nu angeläget att göra en samlad översyn av reglerna för bevarande av det material som trycks, spelas in eller på annat sätt framställs i Sverige eller utomlands men är avsett för spridning i Sverige. Översynen bör samtidigt belysa vilka regler som i motsvarande frågor gäller i andra länder. Härvid bör särskilt uppmärksammas de nordiska länderna och länderna inom den europeiska gemenskapen (jfr dir. 1988:43). I detta sammanhang bör också uppmärksammas de av Unesco givna rekommendationerna för lagstiftning om leveransplikt. Översynen bör genomföras av en särskild utredare.

Översynen bör, med beaktande av tidigare gjorda utredningar och remissyttrandena över dessa, behandla följande huvudfrågor:

1. Vilket material skall levereras in?

I nuvarande bestämmelser för pliktleverans finns vissa skillnader mellan olika typer av material. Till arkivet för ljud och bild skall således levereras in inte endast material, som framställts i Sverige, utan också t.ex. utländska biograf- och videofilmer som visats eller funnits tillgängliga i landet. Pliktexemplarslagen har således i denna del närmast funktionen att generellt dokumentera förhållandena inom ljud- och bildområdet. Det är ett syfte som är betydligt vidare än vad som gäller i fråga om tryckta skrifter, där lagen huvudsakligen är tillämplig endast på vad som framställts i Sverige. I detta

sammanhang bör dock även framhållas den koppling som finns mellan pliktleveranser av videogram och biografbyråns uppgifter att ingripa mot olaga våldsskildringar.

Översynen bör utgå från att det primära syftet med samtliga pliktleveranser fortsättningsvis skall vara det som nu gäller i fråga om tryckta skrifter, nämligen att för eftervärlden dokumentera vad som framställs eller förläggs i Sverige. Utredaren skall dock beakta de krav på dokumentation av videofilmer, som ställs genom de av riksdagen beslutade reglerna för granskning av våldsskildringar. Det är vidare angeläget att begreppsdefinitioner utarbetas i syfte att entydigt avgränsa vilka typer av material, som skall omfattas av pliktleveransskyldighet.

2. Vilket material skall bevaras?

I dag motsvaras leveransskyldigheten av en skyldighet för staten att bevara i huvudsak allt det levererade materialet. Översynen bör behandla frågan om det principiellt kan vara möjligt att sortera materialet i syfte att endast bevara det som bedöms vara mest intressant. Översynen bör, om någon form av urval bedöms vara möjlig, också ta upp frågan om vilka regler som eventuellt bör gälla för urvalet av material som bevaras samt om formerna för beslut om ovarande respektive gallring. En viss ledning kan här finnas att hämta från arkivväsendet, där gallringen bland annat styrs av vad som bör bevaras för forskningens behov.

Den tekniska utvecklingen är snabb också när det gäller former för att bevara såväl tryckt material som ljud- och bildupptagningar liksom material på andra medier. Översynen bör beakta olika tekniska möjligheter för bevarandet.

Två myndigheter är skyldiga att bevara allt tryckt material. Det gäller kungl. biblioteket samt universitetet i Lund. Universitetet i Lund svarar för det s.k. nationella reservexemplaret. Ljud- och bildupptagningar levereras i ett exemplar till arkivet för ljud och bild. För detta material finns inget säkerhetsexemplar. Översynen bör innefatta en bedömning av behovet av en kompletterande uppsättning av material, som identiskt överensstämmer med vad som bevaras i kungl. biblioteket respektive arkivet för ljud och bild, ett s.k. nationellt reservexemplar. Möjligheterna till viss arbetsfördelning mellan de berörda myndigheterna eller mellan dessa och andra myndigheter bör också övervägas. De ekonomiska konsekvenserna av olika alternativ bör redovisas.

3. Vilka regler bör gälla för tillgängligheten av det bevarade materialet?

Det är angeläget att det material som levereras in så långt möjligt är tillgängligt för alla intresserade. I princip är de svenska biblioteken öppna för

allmänheten och deras tjänster är normalt gratis. Så gäller också för de bibliotek som mottar pliktexemplaren. Däremot är arkivet för ljud och bild endast tillgängligt för forskare. Denna begränsning i tillgängligheten beror främst på upphovsrättsliga hänsyn.

En första fråga är om det material som bevaras till följd av pliktexemplarslagen över huvud taget skall lanas ut utanför det bibliotek där det förvaras. Inom översynens ram bör vidare göras en bedömning av vem som bör stå för eventuella kostnader i samband med utlåning av material, som faller under pliktexemplarslagen. Möjligheten till gemensamt och delat ansvar för universitetsbiblioteken avseende utlån utanför det egna universitet av svenskt tryck bör övervägas.

Vissa typer av material, t.ex. visst datamaterial som eventuellt kan komma att omfattas av pliktexemplarslagen, kan ha ett högt kommersiellt värde. Utredaren bör göra en bedömning av om särskilda regler bör gälla för hur sådant material skall göras tillgängligt.

I fråga om annat material än tryckta skrifter – t.ex. video och ljudupptagningar – behövs särskild utrustning för att materialet över huvud taget skall kunna användas. Särskilda problem är förknippade med att göra upptagningar med äldre teknik fortsatt tillgängliga. Problemen berör såväl arkivet för ljud och bild som leveransbiblioteken. De frågor som är förknippade med detta måste analyseras i samband med översynen.

4. Vilken organisation bör gälla?

Flera myndigheter ansvarar i dag för bevarandet av det material som levereras in med stöd av pliktexemplarslagen. Kungl. biblioteket har huvudansvaret för det tryckta materialet. I betänkandet Översyn av lagen om pliktexemplar föreslås att biblioteket också får ansvar för elektroniskt och visst annat material, vilket pliktleveranslagen enligt förslag i betänkandet också bör omfatta. Arkivet för ljud och bild har, som namnet anger, ansvar för ljud- och bildupptagningar. Utredaren bör analysera erfarenheterna av den nuvarande organisationen och bedöma för- och nackdelar med det delade ansvaret mellan kungl. biblioteket och arkivet för ljud och bild liksom med en mer sammanhållen organisation. Ansvarsfördelningen mellan dessa båda myndigheter och andra myndigheter och organ med anknytning till verksamhetsområdet bör också prövas.

5. Förslag

Översynen skall resultera i förslag till ny pliktexemplarslag samt de övriga förslag som kan erfordras. Utgångspunkten bör vara att förslagen inte skall leda till några ökade kostnader.

6. Tidplan m.m.

För översynen gäller regeringens direktiv (dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning.

Förslag skall lämnas senast den 1 september 1992.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu anført hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförfordningen (1976:119) – med uppdrag att göra en samlad översyn av reglerna för bevarande av skrifter och ljud- och bildupptagningar m.m.,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belastas åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

Statens offentliga utredningar 1992

Kronologisk förteckning

1. Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. U.
2. Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter mer föroreningar inne än ute. M.
3. Psykiskt stördas situation i kommunerna – en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. S.
4. Psykiatri i Norden – ett jämförande perspektiv. S.
5. Koncession för försäkringssammanslutningar. Fi.
6. Ny mervärdesskattelag.
– Motiv. Del 1.
– Författningstext och bilagor. Del 2. Fi.
7. Kompetensutveckling - en nationell strategi. A.
8. Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. Fi.
9. Ekonomi och rätt i kyrkan. C.
10. Ett nytt bolag för rundradiosändningar. Ku.
11. Fastighetsskatt. Fi.
12. Konstnärlig högskoleutbildning. U.
13. Bundna aktier. Ju.
14. Mindre kadmium i handelsgödsel. Jo.
15. Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv och möjligheter. U.
16. Kroppen efter döden. S.
17. Den sista undersökningen – obduktionen i ett psykologiskt perspektiv. S.
18. Tvångsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. S.
19. Långtidsutredningen 1992. Fi.
20. Statens hundskola. Ombildning från myndighet till aktiebolag. S.
21. Bostadsstöd till pensionärer. S.
22. EES-anpassning av kreditupplysningslagen. Ju.
23. Kontrollfrågor i tull datoriseringen m.m. Fi.
24. Avreglerad bostadsmarknad. Fi.
25. Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. U.
26. Rätten till folkpension – kvalifikationsregler i internationella förhållanden. S.
27. Årsarbetstid. A.
28. Kartläggning av kasinospel – enligt internationella regler. Fi.
29. Smittskyddsinstitutet – ny organisation för Sveriges nationella smittskyddsfunktioner. S.
30. Kreditförsäkring – Några aktuella problem. Fi.
31. Lagstiftning om satellitsändningar av TV-program. Ku.
32. Nya Inlandsbanan. K.
33. Kasinospelsverksamhet i folkörelsernas tjänst? C.
34. Fastighetsdatasystemets datorstruktur. M.
35. Kart- och mätutbildningar i nya skolformer. M.
36. Radio och TV i ett. Ku.
37. Psykiatri och dess patienter – levnadsförhållanden, vårdens innehåll och utveckling. S.
38. Fristående skolor. Bidrag och elevavgifter. U.
39. Begreppet arbetsskada. S.
40. Risk- och skadehantering i statlig verksamhet. Fi.
41. Angående vattenskotrar. M.
42. Kretslopp – Basen för hållbar stadsutveckling. M.
43. Ecocycles – The Basis of Sustainable Urban Development. M.
44. Resurser för högskolans grundutbildning. U.
45. Miljöfarligt avfall – ansvar och riktlinjer. M.
46. Livskvalitet för psykiskt långtidssjuka – forskning kring service, stöd och vård. S.
47. Avreglerad bostadsmarknad, Del II. Fi.
48. Effektivare statistikstyrning – Den statliga statistikens finansiering och samordning. Fi.
49. EES-anpassning av marknadsföringslagstiftningen. C.
50. Avgifter och högkostnadsskydd inom äldre- och handikappomsorgen. S.
51. Översyn av sjöpolisen. Ju.
52. Ett samhälle för alla. S.
53. Skatt på dieselolja. Fi.
54. Mer för mindre – nya styrformer för barn- och ungdomspolitik. C.
55. Råd för forskning om transporter och kommunikation. K.
Råd för forskning om transporter och kommunikation. Bilagor. K.
56. Färjor och farleder. K.
57. Beskattning av vissa naturaförmåner m.m. Fi.
58. Miljöskulden. En rapport om hur miljöskulden utvecklas om vi ingenting gör. M.
59. Läraruppdraget. U.
60. Enklare regler för statsanställda. Fi.
61. Ett reformerat åklagarväsende. Del. A och B. Ju.
62. Forskning och utveckling för totalförsvaret – förslag till åtgärder. Fö.
63. Regionala roller – en perspektivstudie. C.
64. Utsikt mot framtidens regioner – sju debattinlägg. C.
65. Kartboken. C.
66. Västsverige – region i utveckling. C.
67. Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 1. Fi.
68. Långsiktig miljöforskning. M.
69. Meningsfull vistelse på asylförläggning. Ku.
70. Telelag. K.
71. Bostadsförmedling i nya former. Fi.
72. Det kommunala medlemskapet. C.

Statens offentliga utredningar 1992

Kronologisk förteckning

73. Valfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda. S.
74. Prova privat – Provning och mätteknik inom SP och SMP i europaperspektiv. N.
75. Ekonomisk politik under kriser och i krig. Fi.
76. Skogspolitiken inför 2000-talet. Huvudbetänkande. Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor I. Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor II. Jo.
77. Psykiskt störda i socialförsäkringen – ett kunskapsunderlag. S.
78. Utredningen om vissa internationella insolvensfrågor. Ju.
79. Statens fastigheter och lokaler – ny organisation. Fi.
80. Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning. Ju.
81. Trafikpolisen mer än dubbelt bättre. Ju.
82. Genteknik – en utmaning. Ju.
83. Aktiebolagslagen och EG. Ju.
84. Ersättning för kränkning genom brott. Ju.
85. Förvaltning av försvarsfastigheter. Fö.
86. Ett nytt betygssystem. U.
87. Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG – förslag om vegetabiliesektorn, livsmedelsexporten och den ekologiska produktionen. Jo.
88. Veterinär verksamhet – behov, organisation och finansiering. Jo.
89. Bostadsbidrag – enklare – rättvisare – billigare. S.
90. Biobränslen för framtiden. Jo.
91. Biobränslen för framtiden. Bilagedel. Jo.
92. Pliktleverans. U.

Statens offentliga utredningar 1992

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Bundna aktier. [13]
EES-anpassning av kreditupplysningslagen. [22]
Översyn av sjöpolisen. [51]
Ett reformerat åklagarväsende. Del A och B. [61]
Utredningen om vissa internationella insolvensfrågor. [78]
Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning. [80]
Trafikpolisen mer än dubbelt bättre. [81]
Genteknik – en utmaning. [82]
Aktiebolagslagen och EG. [83]
Ersättning för kränkning genom brott. [84]

Försvarsdepartementet

- Forskning och utveckling för totalförsvaret – förslag till åtgärder. [62]
Förvaltning av försvarsfastigheter. [85]

Socialdepartementet

- Psykiskt stördas situation i kommunerna – en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. [3]
Psykiatri i Norden – ett jämförande perspektiv. [4]
Kroppen efter döden. [16]
Den sista undersökningen – obduktionen i ett psykologiskt perspektiv. [17]
Tvängsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. [18]
Statens hundscola. Ombildning från myndighet till aktiebolag. [20]
Bostadsstöd till pensionärer. [21]
Rätten till folkpension – kvalifikationsregler i internationella förhållanden. [26]
Smittskyddsinstitutet – ny organisation för Sveriges nationella smittskyddsfunktioner. [29]
Psykiatri och dess patienter – levnadsförhållanden, vårdens innehåll och utveckling. [37]
Begreppet arbetsskada. [39]
Livskvalitet för psykiskt långtidssjuka – forskning kring service, stöd och vård. [46]
Avgifter och högkostnadsskydd inom äldre- och handikappomsorgen. [50]
Ett samhälle för alla. [52]
Välfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda. [73]
Psykiskt störda i socialförsäkringen – ett kunskapsunderlag. [77]
Bostadsbidrag – enklare – rättvisare – billigare. [89]

Kommunikationsdepartementet

- Nya Inlandsbanan. [32]
Råd för forskning om transporter och kommunikation.
Råd för forskning om transporter och kommunikation.
Bilagor. [55]
Färjor och farleder. [56]
Telelag. [70]

Finansdepartementet

- Koncession för försäkringssammanslutningar. [5]
Ny mervärdesskattelag.
– Motiv. Del 1.
– Författningstext och bilagor. Del 2. [6]
Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. [8]
Fastighetsskatt. [11]
Långtidsutredningen 1992. [19]
Kontrollfrågor i tull datoriseringen m.m. [23]
Avreglerad bostadsmarknad. [24]
Kartläggning av kasinospel – enligt internationella regler. [28]
Kreditförsäkring – Några aktuella problem. [30]
Risk- och skadehantering i statlig verksamhet. [40]
Avreglerad bostadsmarknad, Del II. [47]
Effektivare statistikstyrning – Den statliga statistikens finansiering och samordning. [48]
Skatt på diesellojla. [53]
Beskattning av vissa naturaförmåner m.m. [57]
Enklare regler för statsanställda. [60]
Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 1. [67]
Bostadsförmedling i nya former. [71]
Ekonomisk politik under kriser och i krig. [75]
Statens fastigheter och lokaler – ny organisation. [79]

Utbildningsdepartementet

- Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. [1]
Konstnärlig högskoleutbildning. [12]
Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv och möjligheter. [15]
Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. [25]
Fristående skolor. Bidrag och elevavgifter. [38]
Resurser för högskolans grundutbildning. [44]
Läraryrket. [59]
Ett nytt betygssystem. [86]
Pliktleverans. [92]

Statens offentliga utredningar 1992

Systematisk förteckning

Jordbruksdepartementet

- Mindre kadmium i handelsödsel. [14]
Skogspolitiken inför 2000-talet. Huvudbetänkande. [76]
Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor I. [76]
Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor II. [76]
Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG – förslag om vegetabilie-sektorn, livsmedelsexporten och den ekologiska produktionen. [87]
Veterinär verksamhet – behov, organisation och finansiering. [88]
Biobränslen för framtiden. [90]
Biobränslen för framtiden. Bilagedel. [91]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompetensutveckling - en nationell strategi. [7]
Årsarbetstid. [27]

Kulturdepartementet

- Ett nytt bolag för rundradiosändningar. [10]
Lagstiftning om satellitsändningar av TV-program. [31]
Radio och TV i ett. [36]
Meningsfull vistelse på asylförläggning. [69]

Näringsdepartementet

- Prova privat – Provning och mätteknik inom SP och SMP i europaperspektiv. [74]

Civildepartementet

- Ekonomi och rätt i kyrkan. [9]
Kasinospelsverksamhet i folkrörelsernas tjänst? [33]
EES-anpassning av marknadsföringslagstiftningen. [49]
Mer för mindre – nya styrformer för barn- och ungdomspolitiken. [54]
Regionala roller – en perspektivstudie. [63]
Utsikt mot framtidens regioner – sju debattinlägg. [64]
Kartboken. [65]
Västsvrige – region i utveckling. [66]
Det kommunala medlemskapet. [72]

Miljö- och naturresursdepartementet

- Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter mer föroreningar inne än ute. [2]
Fastighetsdatasystemets datorstruktur. [34]
Kart- och mättningsutbildningar i nya skolformer. [35]
Angående vattenskotrar. [41]
Kretslopp – Basen för hållbar stadsutveckling. [42]

Ecocycles – The Basis of Sustainable Urban Development. [43]

Miljöfarligt avfall – ansvar och riktlinjer. [45]

Miljöskulden. En rapport om hur miljöskulden utvecklas om vi ingenting gör. [58]

Långsiktig miljöforskning. [68]

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
11-11-50
LIBRARY

